

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Orçun ERDOĞAN

ORTAÇAĞ'DA PHİLADELPHİA/ ALAŞEHİR

Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2013

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Orçun ERDOĞAN

ORTAÇAĞ'DA PHİLADELPHİA/ ALAŞEHİR

Danışman

Doç. Dr. Burcu CEYLAN

Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2013

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Orçun ERDOĞAN'ın bu çalışması jürimiz tarafından Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir

Başkan

Prof. Dr. Yıldıray Özbek

Üye (Danışmanı)

Doç. Dr. Burcu Çaylıoğlu

Üye

Yrd. Doç. Dr. Emine TOK

Tez Başlığı:

Ortaçağda Philadelphia / Alaşelir

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 27.12/2012

Mezuniyet Tarihi : 19.01/2013

Doç. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PHILADELPHIA/ ALAŞEHİR ve ÇEVRESİNİN TARİHSEL COĞRAFYASI

1.1 Coğrafi Konum.....	3
1.2 Philadelphia/ Alaşehir'in Tarihçesi.....	3
1.2.1 Ortaçağ Öncesi.....	3
1.2.2 Ortaçağ Dönemi.....	5
1.2.3 Ortaçağ Sonrası.....	11
1.3 Philadelphia'da Dinler Tarihi.....	12
1.3.1 Pagan Kültürler.....	12
1.3.2 Yahudiler, Hristiyanlar, Heretikler.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

PHILADELPHIA/ ALAŞEHİR'DE ORTAÇAĞ ESERLERİ KATALOĞU

2.1 Şehir Surları.....	23
2.1.1 Doğu Surları.....	24
2.1.2 Kuzey Surları.....	30
2.1.3 Batı Surları.....	34
2.1.4 Güney Surları.....	36
2.2 Toptepe'deki Kule Kalıntıları.....	40
2.3 Peygamber Nahum Kilisesi.....	41
2.4 Tmolos'da (Bozdağlar) Theotokos Manastırı ve Ta Derma Huzurevi.....	44
2.5 Boreine'de Theotokos Manastırı.....	46
2.6 Aziz İoannes Kilisesi.....	48
2.7 Hipojeler.....	55
2.8 Galeriler.....	57
2.9 Mozaikli Yapı.....	58

SONUÇ.....	62
KAYNAKÇA.....	64
LEVHALAR DİZİNİ.....	69
LEVHALAR.....	73
ÖZGEÇMİŞ.....	126

ÖZET

Philadelphia'nın İncil'in Vahiy Bölümü'nde, İoannes tarafından Hristiyanlığın ilk yüzyılındaki yedi kilise arasında övgüyle söz edilen bir kent oluşu, yüzyıllar boyunca özellikle Hristiyan din adamlarının dikkatini çekmiştir. Asya eyaletinin yedi kilisesine yapılan bir çok seyahat ve yedi kilise hakkında kaleme alınan bir çok yapıt bu ilginin bir sonucudur.

M.Ö. 150- 138 yılları arasında Bergama Kralı II. Attalos Philadelphos tarafından kurulan kent, M.Ö. 133'de vasiyet üzerine Roma topraklarına dahil edilmiştir. Philadelphia, özellikle Roma döneminden itibaren önemli bir yere sahip olmuştur. M.S. 17 depreminde büyük bir zarar görse de, Tiberius'un desteğiyle yeniden inşa edilmiştir. Nitekim 3. yy. başlarında Tapınak Koruyucusu ünvanıyla onurlandırılmış, büyük festivalleri ve tapınaklarından dolayı *Küçük Atina* olarak adlandırılmıştır.

Dördüncü yy. ile Türklerin Anadolu'ya girdiği onbirinci yy. arası Philadelphia tarihi hakkındaki bilgilerimiz kısıtlıdır. Ancak bu dönemde birçok bölgenin zarar görmesine hatta bazılarının yıkılmasına sebep olan Arap veya Pers saldırılarından kentin pek fazla etkilenmediği düşünülmektedir.

11. yy.'dan 14. yy.'ın sonlarına kadar Philadelphia Türklerle yapılan birçok savaşa sahne olmuştur. 12. yy.'dan itibaren Thrakesion Theması'nın önemli bir merkezi haline gelen kent, ana istihkam özelliği kazanarak, İmparatorluğun doğuya karşı yaptığı seferler için bir üs niteliği kazanmıştır. 1335'de Aydınöğulları himayesi altında girmiş olsa da, 1390/91'de Bayezid tarafından ele geçirilinceye kadar Batı Anadolu'da tek Hristiyan şehri olarak varlığını sürdürebilmiştir.

Kentte tespit edilebilen Ortaçağ eserleri oldukça azdır ve çoğu yıkıntı halde günümüze ulaşabilmiştir. Şehir surlarının tamamına yakını apartmanlar arasında koybulmuş ve büyük bir kısmı yıkıntı hale gelmiştir. İnşa edildiğinde muhtemelen kentin başkilisesi işlevi gören Aziz İoannes Kilisesi'nden günümüze sadece üç paye ulaşabilmiştir. Henüz bir sene önce kaçak kazı sonucu ortaya çıkarılan mozaikli yapının büyük bir bölümü halen konutların temeli altındadır. Aynı şekilde 1976'da tespit edilebilen 12 hipojeden günümüze ancak 3 tanesi gelebilmiştir. 20. yy.'ın başına ait tek bir fotoğrafı bulunan Peygamber Nahum Kilisesi'nin yeri tespit edilememiştir. Azıtepe'deki Theotokos Manastırı ve Ta Derma Huzurevi yıkıntı olmakla birlikte, bir kısmı halen toprak altındadır. Boreine'deki Theotokos Manastırı hakkında elimizdeki en önemli veriler ise günümüze ulaşabilmiş manastır belgeleridir.

ABSTRACT

The fact that Philadelphia was mentioned by John in the Book of Revelation part of the Bible in much of a praise as one of the seven churches, has particularly attracted Christian ecclesiastics throughout centuries. Indeed, the huge number of visits to the seven churches and many books written about them are the result of this interest.

Having been founded by Attalos Philadelphos II, King of Pergamon, between 150-138 BC., the town was included into Roman lands upon the last will of the King in 133 BCE. Philadelphia gained importance especially from Roman Period onwards. Although the city was damaged by an earthquake in 17 CE, it was reconstructed with the support of Tiberius. Likewise, it was honoured as Saviour of Temple in the beginning of the 300 CE and was called Little Athens because of its gorgeous festivals and temples.

Our knowledge regarding the history of Philadelphia between 4th and 11th centuries (when Turks entered into Anatolia) is limited. However, it is considered that the town was not affected from Arabian and Persian assaults which led to huge amount of damage in many centers, even the complete destruction of some cities and towns.

From the 11th century to the late 14th century, Philadelphia was the scene of several battles with Turks. Having become a significant center of Thrakesion thema, the town gradually turned into a base for military campaigns of the Empire against the East. Though the city became the vassal of Aydınogulları Beyliği 1335, it continued its existence as the only Christian city in Western Anatolia until its capture in 1390/91 by Bayezid II.

Medieval architectural remains of the city are rather small in number and mostly preserved as ruins. Many parts of the city walls are lost among apartment buildings. The only remains of Saint Ioannes Church, constructed probably as the cathedral of the city, has only three piers left today. The large part of the building with mosaics, unearthed by a recent illicit excavation is still under the adjacent apartment buildings. Similarly, despite the fact that 12 hypogeums was unearthed in 1976, only three of the hypogeums have reached today. The location of the Church of Prophet Naum about which we only know through a photograph taken in the beginning of 20th century was not found. The Monastery of the Mother of God and the Old Age Home are in ruins and some parts of them are still beneath the earth. The most informative data on the Monastery of the Mother of God are monastic documents, almost all of which are available today.

GİRİŞ

Yedi Kilise arasında yer alması sebebiyle, özellikle 19. yy.'dan itibaren Hristiyan seyyahlar tarafından ziyaret edilen kentin Ortaçağ dönemi Hristiyan yapılarından çok, Hristiyan nüfusu ve *Yedi Kilise*- İncil odaklı teolojik açıdan incelemeleri yapılmış, bu konular üzerine bir çok kitap ve makale kaleme alınmıştır. Philadelphia'nın tarihi eserleriyse, ancak 19. yy.'ın sonlarından itibaren kısmen araştırılmaya başlanmıştır. Fakat bu eserler, genellikle tek bir yapı ölçeğinde değerlendirilmiş, Ortaçağ Hristiyanlık döneminin tamamını kapsayan bir çalışma günümüze değin yapılmamıştır. Buradan hareketle, bu çalışmada, Philadelphia/ Alaşehir'in özellikle Ortaçağ dönemi siyasi, kültürel ve dinler tarihi ile mimari kalıntıları bir bütün olarak incelenerek, kentin Ortaçağ'da edindiği rol ve önemi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Tezin *Birinci Bölümünde* "Philadelphia/ Alaşehir ve Çevresinin Tarihsel Coğrafyası" ana başlığı ve iki alt başlık (Philadelphia/ Alaşehir'in Tarihçesi- Philadelphia'da Dinler Tarihi) altında kent ve çevresinin Ortaçağ öncesi dönemlerden Ortaçağ sonuna kadarki tarihi gelişimi ve dinler tarihi ele alınmıştır. Dönemi daha iyi kavrayabilmek açısından, bu bölümde Zosimus, Ioannes Malalas, Ioannes Kinnamos, Mikhail Psellos, Georgios Akropolites, Ioannes Zonaras, Mikhael Attaleiates, Nikephoros Bryennios, Mikhael Doukas, Alexiad, Niketas Khoniates gibi Ortaçağ kronikçilerin eserleri incelenerek, Philadelphia kentinin tarihine ilişkin, aynı zamanda tezde amaçlandığı üzere, kenti bir bütün olarak inceleme açısından bazı ipuçları elde edilmeye çalışılmıştır. Nitekim "Dinler Tarihi" kısmında da benzer bir yöntem izlenmiştir. İncil, İgnatius'un mektupları, Eusebios'un Kronik, Kilise Tarihi gibi Ortaçağ öncesi Hristiyan kaynakları, Philadelphia'nın Yahudi ve Hristiyan geçmişine ışık tutacak kaynaklar arasında, tezde önemli bir yer tutmuştur. Ortaçağ dönemine ilişkin ise, çok kısıtlı da olsa, piskopos listeleri, kentte yaşamış olan kilise babalarının bazı yazıları, tarihi kilise belgeleri ve yine bazı kronikler kaynak alınmıştır. Philadelphia'nın bazı yüzyıllarına ilişkin kaynakların yetersiz olduğu bölümlerde, bazı çağdaş tarihçi ve teologların değerlendirmeleri dikkate alınırken, kent çevre bölgelerle karşılaştırılarak bir yorum getirilmeye, en azından Philadelphia'nın "karanlık" dönemlerine kısmen ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Tezin *İkinci Bölümünde* "Philadelphia/ Alaşehir'de Ortaçağ Eserleri Kataloğu" ana başlığı altında kent ve çevresindeki Hristiyanlık Dönemi Ortaçağ yapıları ele alınmıştır. Bu bölümde kullanılan öncelikli kaynaklar, yapılar üzerine geçmiş zamanlarda yazılmış makale ve kitaplar olmuştur. Kenti ziyaret etmiş seyyahların notları da, günümüze ulaşan veya ulaşamayan bazı

yapıların önceki yüzyıllardaki durumlarını öğrenmemiz açısından katkı sağlamıştır. Kaynakların dışında, bugünkü Alaşehir sınırlarını kapsayan bölgede yüzey araştırması yapılarak, Ortaçağ dönemine ait olduğu düşünülen yapılar üzerinde incelemelerde bulunulmuş, fotoğraflama ve rölöve çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

PHILADELPHIA/ ALAŞEHİR ve ÇEVRESİNİN TARİHSEL COĞRAFYASI

1.1 Coğrafi Konum

Alaşehir, Ege Bölgesi'nin Manisa iline bağlı bir ilçe merkezidir. Coğrafi açıdan 28° 31' 38" doğu boylamı ile 38° 20' 41" kuzey enleminde yer almaktadır¹. Eski Lidya Bölgesi'nin doğu ucunda bulunan şehir, Sardis'in (Salihli) yaklaşık olarak 45 km. güneydoğusundadır. Sardis ve Laodikya arasındaki eski ana güzergâh üzerinde, Bozdağlar'ın eteğinde, denizden 190 metre yükseklikte, Gediz'e dökülen Alaşehir Suyu'nun geçtiği geniş ovanın güney kenarında bulunmaktadır². Günümüzde yerleşme sahasının sınırı batıda Zeytin (Kuru) Deresi, doğuda Sarıkız Deresi ile kuzeyde Salihli- Denizli karayoluna kadar ulaşır. Bu sahanın doğu-batı doğrultusundaki uzunluğu yaklaşık 5 km., kuzey- güney doğrultusundaki genişliği ise 3.5 km. kadardır. İlçede idari yönden yedi belediye, 66 köy, 99 köy başlısı bulunmaktadır³ (*Levha 1*).

1.2 Philadelphia/ Alaşehir'in Tarihçesi

1.2.1 Ortaçağ Öncesi

Gerçekleştirilen kazı çalışmaları ve yüzey araştırmalarında, kent çevresinde önemli bazı yerleşimlere rastlanmıştır. Son yıllarda yapılan yüzey araştırmalarında, Alaşehir ve çevresinde Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağları'na tarihlendirilen buluntu merkezleri ile tepe üstü yerleşimler ortaya çıkarılmıştır⁴. Ayrıca şehir içinde bulunan Gavurtepe Höyüğü'nde Erken Tunç Çağı'na ve M.Ö. 2000'li yıllara tarihlenen kalıntılar elde edilmiş, yoğun bir şekilde iskânın olduğu anlaşılmıştır. Yine aynı höyükte Troia II- III- V evreleriyle bazı benzerlikler gösteren malzemeler ile Geç Helenistik- Erken Roma dönemleri buluntuları elde edilmiştir⁵.

Philadelphia, yaklaşık M.Ö. 150- 138 yılları arasında Bergama Kralı II. Attalos Philadelphos⁶ tarafından Gavurtepe Höyüğü'nün yanında kurulmuştur. II. Attalos Philadelphos bu yeni yerleşmeye Makedonyalı Kogamostal göçmenleri yerleştirerek buradaki

¹ M. A. Ceylan, *Şehir Coğrafyası Açısından Bir Araştırma: Alaşehir*, İstanbul, 2004, s. 1.

² Everett C. B.- Anna G. E., *Biblical Sites in Turkey*, İstanbul, 1982, s. 148; F. Emecen, "Alaşehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, 1989, s. 342.

³ Anonim, *Manisa İl Çevre Durum Raporu (2008)*, Manisa, 2008, s. 35.

⁴ Alaşehir ve çevresindeki tarih öncesi yerleşimler için bkz. E. Akdeniz, "Manisa Yöresindeki Prehistorik-Protohistorik Buluntu Merkezlerinin Dönemsel ve Coğrafi Dağılımları", *Akdeniz- Sanat Dergisi*, Sayı: 6, Antalya, 2010, s. 1- 26.

⁵ R. Meriç, "1988 Yılı Alaşehir Kazısı", *XI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 1, Ankara, 1990, s. 179.

⁶ Philadelphia ismi Türkçe'de "kardeş severlik" anlamına gelmektedir. II. Attalos Philadelphos'un abisi II. Eumenes'e bağlılığından ve sevgisinden dolayı Kral bu şekilde anılmıştır.

nüfusun artmasını sağlamıştır⁷. Kent, Gediz Vadisi'nin doğu ucunda, Ege kıyılarını İç Anadolu'ya bağlayan yollara hâkim bir kale- şehir olarak gelişme göstermiş ve "Lidya Bölgesi'nin anahtarı" olarak adlandırılmıştır⁸. Ancak kentin Bergama Krallığı dönemi çok uzun sürmemiştir. Krallık kısa bir süre sonra, III. Attalos Philometor'un M.Ö. 133'de vefat ederken yaptığı vasiyet üzerine Roma egemenliğine girmiştir⁹. Bu dönemde Philadelphia ve çevresi Roma İmparatorluğu'nun Asia Eyaleti¹⁰ sınırları içine dâhil olmuştur.

Roma'dan Troya, Pergamon ve Sardis yoluyla gelen birinci yüzyılın Geç İmparatorluk Yolu Philadelphia'dan geçer ve doğuya doğru devam ederdi. Böylece Philadelphia İmparatorluk bağlantısının ana hattı üzerinde bir basamak işlevi görürdü¹¹. Ancak kent, M.S. 17'de Lidya'nın diğer 11 şehriyle birlikte şiddetli bir depreme maruz kalmıştır¹². Bu felaketten yaklaşık 2-3 sene sonra kentten söz eden Strabon, Philadelphia'yı daima depremlerin yaşandığı şehirlerin arasında saymış ve şehrin içinde bulunduğu durumu şu şekilde anlatmıştır: "...Evlerin duvarları devamlı olarak çatlar ve kentin çeşitli yerleri çeşitli zamanlarda bu şekilde etkilenir. Bu nedenle kentte az insan yaşar ve çoğu yaşamını verimli topraklara sahip olduklarından kent dışında çiftçi olarak sürdürür. Sayıları az da olsa evleri bu kadar güvensiz olan bir yere bağlananlara insan şaşabilir ve bu kenti kuranlara daha fazla hayret edebilir¹³". Strabon'un yazdığı aynı yıllarda bölgede artık Lidya dilinin konuşulması sona ererken, tek dil Yunanca olmaya başlar¹⁴. Bu arada depremden büyük zarar gören kentin yeniden inşasında M.S. 14- 37 yılları arasında hüküm süren Roma imparatoru Tiberius büyük rol oynamıştır¹⁵. Muhtemelen İmparatorun bu lütfuna karşılık Philadelphia şehri adını "Neocaesarea" yani "Sezar'ın Yeni Kasabası" olarak değiştirmiştir¹⁶. Önceleri şehrin yeni ismi eski isminin yerine geçtiyse de, sonraları Philadelphia ismi yeni isimle birlikte değişmeli olarak kullanılmıştır. 42- 50 yıllarından itibaren ise Neocaesarea ismi tamamen kullanımdan kalkmıştır. Daha sonraları Vespasian'ın (70- 79) imparatorluğu sırasında Philadelphia ismi *Flavia* (İmparatorun konutu) ismi ile beraber anılmaya başlamış ve bu iki ad ikinci ve üçüncü yüzyıllar boyunca sikkeler üzerinde görülmüştür¹⁷.

⁷ M. A. Ceylan, *a.g.e.*, s. 27- 28'den naklen: Grand Larousse Encyclope'dique. Vol. 8., Paris, 1963. s. 409.

⁸ F. Emecen, *a.g.e.*, s. 342.

⁹ M. A. Ceylan, *a.g.e.*, s. 33.

¹⁰ Romanın Anadolu'da kurduğu ilk eyalettir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: M. A. Kaya, "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S. 38, Ankara, 2005. s. 13.

¹¹ W. M. Ramsay, D.C.L., Litt.D., LL.D., *The Letters to the Seven Churches of Asia*, London, 1904. s. 315.

¹² W. M. Ramsay, *a.g.e.*, s. 316.

¹³ Strabon, (çev. Prof. Dr. Adnan Pekman) *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: Kitap XII, XII, XIV)*, İstanbul, 2009. s. 174 (XIII.4.10.).

¹⁴ W. M. Ramsay, *a.g.e.*, s. 312.

¹⁵ M. A. Ceylan, *a.g.e.* s. 33.

¹⁶ M. A. Ceylan, *a.g.e.* s. 31.

¹⁷ W. M. Ramsay, *a.g.e.*, s. 317.

Philadelphia, ikinci ve üçüncü yüzyıllarda refahını daha da arttırmıştır; Caracalla zamanında (198- 217) devlet dininde *Neokoros* yani “*Tapınak Koruyucusu*” unvanıyla onurlandırılmıştır. Bu tarihten itibaren Asya eyaletinin kentler birliği bazı festivallerini düzenlemek için burada toplanmıştır¹⁸. Ayrıca şehir aynı yüzyıllarda hastaların adaklarını sundukları ve bu şekilde şifa aradıkları inanç merkezi haline gelmiştir. Kuşkusuz bu hususta kentin termal ve maden suları önemli bir rol oynamıştır¹⁹.

1.2.2 Ortaçağ Dönemi

Roma İmparatorluğu’nun 395’de ikiye bölünmesinin ardından, Doğu Roma İmparatorluğu topraklarında bulunan Asia eyaleti, Lydia, Karia, Hellespontos, Lykia ve Asia olmak üzere daha küçük idari birimlere ayrılmıştır²⁰. Bu dönemde Philadelphia Lydia eyaleti sınırları içindedir.

Kentin 4. yy. tarihine ilişkin, dönemin sosyo- politik durumunu aydınlatacak kadar yazılı kaynak günümüze ulaşmamıştır. Özellikle 3. yy.’ın ortalarında giderek artan Gotlar ve Sasaniler’in istilaları sonucunda Roma’nın savunma sistemi tamamen çökmüş ve Anadolu her türlü istilaya açık bir hale gelmiştir. Örneğin Zosimus, Philadelphia’ya çok yakın kentlerden biri olan Sardis’in 399’da Got saldırılarından kurtulduğunu yazmıştır²¹. Ancak Philadelphia’da benzer bir saldırı girişiminin yaşanıp yaşanmadığı bilinmemektedir.

I. Anastasius Dönemi’nde (491- 518) yaşamış olan tarihçi Zosimus, dördüncü kitabında İmparator I. Theodosius (379- 392) döneminde Philadelphia’da yaşanan bir olaydan bahsetmiştir. Kronikçi, olayı şu şekilde anlatmaktadır: “*İmparator Theodosius ordu nüfusunun azaldığını görünce, firarileri tümenlere yazdırma sözü vererek Tuna Nehri’nin ötesindeki her türlü barbarın askerliğe alınmasına izin verdi. Birçoğu sayıları artar artmaz kolay bir şekilde saldırıya geçip tüm kontrolü elde edebilme düşüncesiyle bu anlaşmayı kabul etti ve Roma kuvvetlerine katıldı. İmparator, firarilerin diğer askerlerden daha fazla sayıda olduğunu görüp, eğer bir ayaklanma girişiminde bulunurlarsa zapt edilemeyeceklerini düşünerek, onların bir kısmını Mısır’daki askerlerle karıştırmanın ve oradaki lejyonlarda görev yapan askerlerin bazılarıyla yer değiştirmenin iyi olacağını düşündü. Böylece imparatorun emri üzerine bir müfreze gelip diğeri gitti. Fakat Mısırlılar şehirden şehre sakin bir şekilde yol alırken, barbarlar yolda düzensiz bir şekilde ilerleyip, çarşılarda bencilce*

¹⁸ W. M. Ramsay. *a.g.e.*, s. 318.

¹⁹ M. A. Ceylan. *a.g.e.*, s. 35.

²⁰ E. Tok, *Manisa Yakınlarında Bir Ortaçağ Kalesi: Yoğurtçu Kale*, Manisa, 2012, s. 11.

²¹ Zosimus, *Zosimus: New History (A Translation with Commentary by Ronald T. Ridley)*, Canberra (Australia) 1990, s. 107 (V.18.). C. Foss Got birliklerinin muhtemelen Thyateira’ya doğrudan giden Philadelphia yolunu izlediklerini öne sürmüştür. Bkz. C. Foss, (çev. Çiğdem Önal Demiroğlu) *Bizans ve Türk Dönemlerinde Sardis*, Ankara, 2001, s. 13.

hareket ettiler. İki müfreze Lidya'daki Philadelphia'da karşılaştıklarında, barbarlardan çok daha az sayıdaki Mısırlılar disiplinli görünürken, barbarlar küstahça bir tavır sergilediler. Çarşıdaki tacirlerden biri, barbarın ondan aldığı malın ücretini talep ettiğinde, barbar ona kılıcını çekti. Tacir de bağırdı ve ona yardım etmek isteyen adama vurdu. Mısırlılar, Roma kanunları çerçevesinde yaşayan halkın görmek istediği muamelenin bu olmadığını dile getirerek, barbarları bu gibi saldırgan davranışlardan sakınıp, mantıklı hareket etme konusunda uyardılar. Bunun üzerine barbarlar, kılıçlarını Mısırlılara yönelttiler. 200'den fazla kişi ölürlen, diğerleri yaralandı ve geriye kalan kuvvetler de kanalizasyonlara kaçtılar ki buralarda da öldüler...Ardından Mısırlılar yollarına devam ettiler ve barbarlar da Persli Hormisdas kumandasında Mısır'a doğru yol aldılar²². Buradan yola çıkarak, kentin yol kavşağı olma rolünü devam ettirdiğini söylenebilir.

W. M. Ramsay, özellikle Konstantinopolis'in başkent haline gelmesiyle, ticaretin Roma'dan öte Konstantinopolis'e kaydığını; bunun yanında, Anadolu'nun iç kesimlerindeki bölgelerin Ege Denizi'nin kıyı şeridinde bulunan kentlere oranla daha önemli hale geldiğini ileri sürmüştür²³. W. M. Ramsay ayrıca, bu süreç içerisinde Philadelphia'nın, Smyrna Limanı ve Lidya ile ticari iletişimi sağlayıp doğuya doğru devam eden, Bizans İmparatorluğu Dönemi'nde İmparatorluğun en önemli ticari rotası olan yolda, geniş bir etkileşim merkezi ve iletişim sistemi içinde bu merkezin bir koruyucusu olduğunu iddia etmiştir²⁴.

Philadelphia 6. yüzyılda İmparatorluk toprakları içinde kayda değer şehirlerin arasında yer almıştır. 490 senesinde Philadelphia'da doğan Ioannes Lydos, 6. yüzyılda kaleme aldığı *De Mensibus* adlı eserinde Proklos'un²⁵ takipçilerinin Philadelphia'yı festivalleri ve tapınaklarından dolayı "Küçük Atina" olarak adlandırdığını yazmaktadır²⁶. Ayrıca *De Magistratibus* isimli diğer eserinde Ioannes Lydos, temsilcilerinin halktan zalimce vergi topladığı Kapadokyalı İoannes (Ιωάννης ο Καππαδόκης)²⁷ zamanında memleketi Philadelphia'nın kötü günler geçirdiğinden bahseder²⁸.

Slav- Avar istilasının Balkan yarımadası ve İran saldırısının devletin eyaletleri üzerinde yarattığı olumsuz etkiler sonucu, Bizans'da içten sağlamlaşma oluşumu başlamıştır. tarihi kaynakların verdiği bilgiler çok kısıtlı olsa da, bu kapsamda, 7. yy.'da Anadolu'nun Opsikion,

²² Zosimus, *a.g.e.*, s. 83- 84 (IV. 30).

²³ W. M. Ramsay, D.C.L., Litt.D., LL.D, *a.g.e.*, s. 318.

²⁴ W. M. Ramsay, D.C.L., Litt.D., LL.D, *a.g.e.*, s. 323.

²⁵ 434- 437 yılları Konstantinopolis piskoposluğu yapmış din adamı. Bkz. B. Baldwin, "Proklos", *Dictionary of Byzantium*, C.3, New York, 1991, s. 1729.

²⁶ C. Foss, "Philadelphia", *Dictionary of Byzantium*, C. 3, New York, 1991, s. 1648.

²⁷ Roma'da "praefectus praetorio"ın (doğu muhafız kıtası) başındaki yetkilidir. I. Iustinus'un danışmanlığını yapan ve mali işleriyle ilgilenen, diğer bir ifadeyle, imparatorun sonra gelen en yetkili ikinci kişidir. Bk. J. H. Rosser, *Historical Dictionary of Byzantium*, UK, 2012, s. 265. ; W. E. Kaegi, "John Of Cappadocia", *Dictionary of Byzantium*, C. 2, New York, 1991, s. 1063.

²⁸ C. Foss., *a.g.e.*, s. 1648.

Armenikaon ve Anatolikon gibi askeri bölgelere (*themalar*) ayrıldığı bilinmektedir²⁹. Philadelphia, 7. yy.'da *Anatolikon Theması* sınırları içinde bir kent olarak varlığını sürdürürken, önemli bir yerleşim yeri olma özelliğini koruduğu düşünülmektedir. Bu yüzyıl, Perslerin ve Arapların Anadolu içlerine, hatta Batı Anadolu'ya kadar yayıldıkları savaş ve kriz çağıydı. Bu dönemde Philadelphia'nın Persler ya da Araplar tarafından istila edilip edilmediği hakkında herhangi bir bilginiz yoktur. Ancak Sardis'in 616'da muhtemelen Persler tarafından büyük bir yıkıntıya uğradığı, 716'da karadan gerçekleştirilen bir seferde ise Araplar tarafından ele geçirildiği bilinmektedir³⁰. Sardis bu saldırılardan sonra eski gücünü hiçbir zaman geri kazanamamışken, Philadelphia 14. yy. sonuna kadar önemini kaybetmemiştir. Bu noktadan hareketle, Philadelphia'nın bu dönemlerde herhangi bir saldırıya maruz kalsa da, bu gibi istilalardan pek fazla etkilenmediğini ve gelişimini sürdürdüğünü düşünülmektedir.

Philadelphia, 8. yüzyılın başlarında Anatolikon Theması'nın üç ayrı askeri bölgeye ayrılmasıyla *Thrakesion Theması* sınırlarına dâhil olmuştur³¹. Arap akınları bu dönemle birlikte 9. yy.'a kadar aralıklarla devam etmiştir. Nitekim Theophanes 799'da dahi Lydia'ya baskınların sürdüğünü ve hiçbir şekilde güvenlik tesis edilmediğini kaydetmiştir³².

9. yy.'ın ortalarında İmparatorluk toparlanma evresine girmiş, sınırlar içinde barış ve istikrar dönemi 12. yy.'a kadar devam etmiştir³³.

11. yüzyılın ikinci yarısında Selçukluların Anadolu içlerine doğru yayılmaları sırasında Philadelphia, Süleyman Şah tarafından 1075 veya 1076'da bölgenin diğer şehirleriyle birlikte ele geçirilmiştir³⁴. Ancak Süleyman Şah'ın ölümü (1086) üzerine kent tekrar Bizans'ın eline geçmiştir. Süleyman Şah'ın ölümünden sonra tahta geçen I. Kılıçarslan ise Philadelphia'yı geri almıştır³⁵.

I. Haçlı Seferi, I. Aleksios Komnenos'un Avrupa'dan destek istemesi üzerine Papa II. Urban'ın 1095'de çağrısıyla başlatılmıştır. İmparator bu seferi fırsat bilerek, kaybettiği toprakları geri almak için yeni bir sefere kalkışmış ve ordunun komutasını kayınbiraderi İoannes Doukas'a vermiştir. İoannes Doukas Efes ve Selçuk'tan sonra Philadelphia'yı ele geçirmiş (1098) ve Philadelphia'nın koruyucu birlik komutanlığı görevine Mikhael

²⁹ *Themalar için bkz. G. Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi*, Ankara, 2011, s. 89- 91. ; A. Kazhdan, "Theme", *Dictionary of Byzantium*, C. 3, New York, 1991, s. 2034- 2035.

³⁰ C. Foss (çev. Çiğdem Önal Demiroğlu), *a.g.e.*, s. 76- 83.

³¹ E. Tok, *a.g.e.*, s. 11.

³² C. Foss (çev. Çiğdem Önal Demiroğlu), *a.g.e.*, s. 85.

³³ Örneğin 11. yy.'ın başlarında Ephesos civarındaki Galesion Manastırı'nda yaşayan bir keşiş, bir vesileyle Lydia'ya tahıl almaya gitmiştir. C. Foss, bu durumun bölgede fazla üretim yapıldığından kaynaklandığını öne sürmüştür. Bkz. C. Foss., (çev. Çiğdem Önal Demiroğlu) *a.g.e.*, s. 99.'dan naklen, Vita Lazari, AASS Nov. III, 536 blm. 90.

³⁴ M. H. Yınanç, "Alaşehir", *İslam Ansiklopedisi (İslam Alemi, Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı)*, C. 1, Eskişehir, 2001, s. 291.

³⁵ M. A. Ceylan, *a.g.e.*, s. 37.

Kekaumenos'u atamıştır³⁶. 1102'de Haçlı ordularını bozguna uğratan I. Kılıçarslan bu sırada Philadelphia'yı de ele geçirmiştir. Ancak Kılıçarslan'ın ölümü üzerine şehir 1107'den itibaren tekrar Bizans'ın eline geçmiştir³⁷.

Philadelphia, 12. Yüzyıl'dan itibaren *Thrakesion Themasi*'nin önemli merkezi haline gelmiştir. Türklerle arasındaki sınırdaki ana istihkâm özelliği kazanırken, imparatorluğun doğuya karşı yaptığı seferler için de bir üs niteliği kazanmıştır³⁸. Tarihi kaynaklar bu dönemde *Thrakesion Themasi*'nin Philadelphia tarafından yönetildiğini, özellikle 1155 ve 1156'da yazılan mektuplarda, thema duksunun³⁹ Philadelphia'da oturduğunu ve Ephesos'a temsilci gönderdiğini belgelemektedir⁴⁰.

1107'den itibaren kent tekrar Bizans topraklarında olsa da, çevredeki diğer bölgeler Türk tehdidi altındaydı. İmparator I. Aleksios Komnenos, Türklerin Ege kıyılarını Antalya'ya kadar ele geçirmiş olmasının üzüntüsünü yaşarken, Eumathios Philokales isimli bir subay İmparator'dan ısrarla Antalya Valiliği görevini istemiştir. Philokales, isteğinin kabulü üzerine sefere çıkmıştır. Seferde, Çanakkale Boğazı'nı geçip, Edremit'e varmış, buraya yeni bir düzen getirdikten sonra Philadelphia'ya ulaşmıştır (1109). Kılıçarslan'ın Atabeyi Hasan, Philokales'in şehre geldiğini öğrenince çeşitli yörelerden takviye kuvvetleri toplayarak 24.000 askerini bulduğu bir ordu oluşturmuştur. Bu sırada nöbette bekleyen gözcülerden biri Türk ordusunun gelişini görerek Philokales'e haber vermiş, komutan Türk nüfusunu fazla bulunca kentin tüm sur kapılarını kapattırılmıştır. Sur üzerine çıkılmasını ve herhangi bir ses çıkartılmasını yasaklayarak, kente terk edilmiş izlenimi yaratmıştır. Üç gün boyunca kenti kuşatan Hasan, Eumathios'un ordusunun önemsiz güçte olduğunu düşünerek farklı bir plan doğrultusunda yöredeki Rumlara zarar verme kararı vermiştir. Böylece ordusunu bölüp askerleri çevre illere talan yaptırmaya yollamıştır⁴¹.

I. Aleksios Komnenos zamanında Türklerle yapılan son savaş I. Kılıçarslan'ın ölümü üzerine Sultan olan oğlu Melikşah döneminde gerçekleşmiştir. Melikşah, Horasan'dan yolladığı birliklerin bir kısmını Philadelphia'ya göndermiş, fakat bu sırada şehrin valisi Konstantinos Gabras komutası altındaki birliklere mağlup olmuştur (1112). Bunun üzerine Türkler anlaşma yapmak zorunda kalmışlardır⁴².

³⁶ Anna Komnena, (çev: Bilge Umar), *Alexiad.* İstanbul, 1996, s. 338- 339 (XII. 5.).

³⁷ M. A. Ceylan, *a.g.e.*, s. 37.

³⁸ Örneğin I. Manuel Komnenos Dönemi'nde ordu Türklere karşı sefere çıkmadan önce Philadelphia'da son hazırlıklarını yapmıştır. Bkz. C. Foss, *a.g.e.* s. 1648. ; Ioannes Kinnamos, (yayına hazırlayan: Prof. Dr. Işın Demirkent), *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118- 1176 (IV. 194)*, Ankara, 2001, s. 142.

³⁹ Mektupta Duks ünvanlı kişi, Thrakesion Themasi'nin strategos'udur. Strategoslar için bkz. G. Ostrogorsky, *a.g.e.* s. 90.

⁴⁰ C. Foss., (çev. Çiğdem Önal Demiroğlu) *a.g.e.*, s. 99, 177 numaralı dipnot.

⁴¹ Hasan'ın atlı savaşçılarla hızlı bir açılma akımına çıktığı, fetih savaşında olmadığı belirtilmektedir. Bkz. Anna Komnena, *a.g.e.* s. 441- 442.

⁴² Anna Komnena, *a.g.e.*, s. 451 (XIV. 3.).

I. Aleksios'un ölümünden (1118) sonra imparatorluğun başına II. Ioannes Komnenos (1118- 1143) geçmiştir. Hükümdarlığının başlamasından bir yıl geçmeden kaybettiği toprakları geri almak için sefere çıkmıştır (1119). İmparator ilk seferini Philadelphia üzerine gerçekleştirmiştir. Philadelphia'ya varıldığında imparator kentin etrafına kazıklarla çit çektilererek ordugâh kurmuştur. Şehre hücum etmek üzere de Türk asıllı megas domestikos (Bizans ordu başkomutanı) Ioannes'i görevlendirmiştir. Şehir hiç direniş göstermeden teslim olmuştur⁴³. Ardından kent yeterli bir garnizon, gerekli erzak ve malzeme ile teçhiz edilip Byzantion'a doğru yola çıkılmıştır⁴⁴.

Kronikçi Ioannes Kinnamos, I. Manuel Komnenos dönemi (1143- 1180) II. Haçlı Seferi (1147- 49) sırasında Almanların Philadelphia'ya kadar Fransız birlikleriyle beraber ilerlediklerini kaydetmiştir⁴⁵. I. Manuel, yaklaşık 12 sene sonra Türklere karşı bir sefer gerçekleştirmiş (1159) ve bu seferde Philadelphia'ya gelerek hazırlıklarını burada tamamlamıştır⁴⁶. İmparator Manuel Batı'da seferde iken II. Kılıçarslan'ın saldırıya geçeceği haberini alınca süratle batıdan geri dönüp Philadelphia yakınlarında bir yerde ordugâh kurmuştur (1173).

I. Andronikos Komnenos'un (1183- 1185) kısa süren hükümdarlığından sonra başa geçen II. Isaakios Angelos (1185- 1195) zamanında Bizans yönetimindeki karışıklıkları fırsat bilen Selçuklu yönetiminin de desteğiyle Batı Anadolu'da Bizanslı bazı yerel hâkimler ortaya çıkmıştır. Bu kişilerden biri de Philadelphia'da ayaklanan *Theodoros Mankaphas* olmuştur. 1188/ 89 yılında ayaklanan Mankaphas'ı başlangıçta halk desteklemiştir. Ardından Mankaphas, bütün Lidyalıları isyana katılmaya teşvik etmiş, üstelik kendi adını ve tasvirini taşıyan gümüş para bastırmıştır. Bunun üzerine imparator Philadelphia üzerine yürümeye karar vermiştir⁴⁷. Ancak şehri kuşatan imparator halkı ikna edememiş, esir aldığı çocuklarla başkente geri dönmüştür. *Thrakesion Themasi* kumandanı Vatatzes kısa bir süre sonra Mankaphas'ın adamlarını ikna ederek onun sürgüne gitmesini sağlamıştır⁴⁸. Bu sıralarda

⁴³ 12. yüzyıl kronikçilerinden Niketas Khoniates ve ondan naklen Deguines (His. Gen. Des Huns, III, 35) 1120'de Bizans imparatorunun bu şehri Türklerden aldığı zikretmiştir. Bu sebeple 1112 ile 1119 yılları arasında Türklerin Bizanslılardan şehri almış olmaları gerekir. Bkz. M. H. Yınanç, *a.g.e.*, s. 291.

⁴⁴ Ioannes Kinnamos, *a.g.e.*, s. 6 (I. 6).

⁴⁵ Fakat Prof. Dr. Işın Demirkent Haçlılar'ın bu yolu kullanmadığını, belki de önceden bu yolu kullanmayı planladıklarını, fakat sonradan uyarı üzerine Philadelphia üzerinden devam ettiklerini belirtmektedir. Bkz. Ioannes Komnenos, *a.g.e.*, s. 67.

⁴⁶ Ioannes Komnenos, *a.g.e.*, s. 142 (IV. 195.).

⁴⁷ Niketas Khoniates, (çev. Prof. Dr. Işın Demirkant) *Niketas Khoniates'in Historiası (1180- 1195)*, İstanbul, 2006, s. 203 (522).

⁴⁸ Niketas Khoniates, *a.g.e.*, s. 204 (523). Theodoros Mankaphas'ın 1190 yılında Philadelphia'yı terk etmesinden 1192 yılında Selçuklu sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in yanına gelmesine kadar geçen iki yıl boyunca neler yaptığı bilinmemektedir. 1192'de Mankaphas Keyhüsrev'den Romalılara (Bizanslılar) savaş açmak için kendisine bir ordu vermesini talep etmiştir. İsteğini kabul etmeyen sultan, sadece Türkler arasından isteği kadar adam toplamasına izin vermiştir. Topladığı kuvvetlerle Mankaphas çevre bölgelerde büyük tahribata yol açmıştır. Bu harekâtın ardından Mankaphas sultanın yanına dönmüş, haberi duyan imparator elçiler yolladığı sultandan böyle kötülükler destek vermemesini söyleyerek Mankaphas'ı kendisine teslim etmesini istemiştir.

1190'da Alman Haçlı Ordusu Kudüs'ü fethetmek üzere Batı Anadolu'dan geçerken Philadelphia'ya da uğramıştır. Bölgede henüz yetişmemiş tarım ürünlerini tahrip etmiş ve şehri yağmalamışlardır⁴⁹.

Konstantinopolis'in 1204'de Latinler tarafından işgal edilmesiyle başkentten kaçan imparatorluk mensupları küçük devletler kurmuştur. Bunlardan biri de Selçuklu sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in de desteğiyle I. Theodoros Komnenos Laskaris tarafından kurulan Nikaia/ İznik Devleti olmuştur. Philadelphia bu devlet sınırları içinde kalmıştır.

Dönemin Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in İmparator I. Theodoros Laskaris ile başlangıçta iyi olan ilişkileri zamanla bozulmuştur. Bu durum iki devlet arasında savaşa yol açmıştır⁵⁰. Philadelphia civarında yapılan savaşta başlangıçta Selçuklular üstün gelseler de, giriştikleri yağma sırasında sultanın ölümü üzerine yenilmişlerdir (1211)⁵¹. Savaştan yaklaşık 44 yıl sonra, II. Theodoros Laskaris (1254- 1258) ile II. İzzeddin Keykavus arasında burada bir ittifak yapılmıştır (1255)⁵².

14. yy. boyunca Bizans'ın en doğudaki şehri konumundaki Philadelphia, Türkler tarafından saldırılara maruz kalmaya devam etmiştir. Anadolu'nun en güçlü beylerinden biri olan Germiyan sultanı Yakub Bey tarafından 1305'de kuşatılmış ise de, Germiyan kuvvetleri bu sırada Bizans imparatoru II. Andronikos Palaiologos'un yardımına çağırdığı Katalan kuvvetleri tarafından yenilgiye uğramıştır⁵³. Fakat kent yardım sırasında Katalanların şehri yağmalamasından kurtulamamıştır⁵⁴. Katalanların geri çekilmesiyle, Germiyanogulları Philadelphia'ya karşı saldırılarına devam etmiş, 1314'de şehri vergiye bağlamıştır. 1324'de kent tekrar Germiyanogulları tarafından kuşatılmışsa da, II. Andronikos Palaiologos'un gönderdiği Aleksis Philanthropen tarafından kurtarılmıştır⁵⁵. Ancak Philadelphia 1335'de Aydınogulları himayesine girmiştir⁵⁶.

Bunun üzerine sultan Mankaphas'ı Bizans'a teslim etmiştir. 1204'de İstanbul'un Latinler tarafından işgaliyle, Theodoros Mankaphas'ın Anadolu'da yeniden ortaya çıktığı bilinmektedir. Laskarisler ve Latinler ile mücadeleye girişen Mankaphas 1205'de Edremit yakınlarında Henri De Flandre ile yaptığı savaşta kuvvetlerinin büyük bir kısmını kaybedip mağlup olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Y. Ayönü, "Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri (XII. Yüzyılın Sonları ve XIII. Yüzyılın Başlarında)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 42 (2007), s.147- 150.

⁴⁹ M. A. Ceylan, *a.g.e.*, s. 38. Niketas Khoniates ise Haçlıların şehre gelişini şu şekilde anlatır: "Kral Philadelphia'ya gelince şehrin içine girmedi. Kral böylece yürüyüp gideceken, şehrin küstah ve kasıntı halkı savaşa hazırlandı ve yağma yapmak umuduyla ordunun bir kısmına saldırmak istedi. Ama planları başarılı olmadı. Zira Alamanlar yaklaştıkça onları bronz heykeller veya yaralanması mümkün olmayan devler olarak gördüler ve dönüp kaçtılar." bkz. Niketas Khoniates, *a.g.e.*, s. 222 (539).

⁵⁰ M. A. Ceylan, *a.g.e.*, s. 39.

⁵¹ Şehrin adını Alaşehir olarak kaydeden İbn Bibi, savaşın bu kent civarında yaşandığını aktarmıştır. Fakat M. H. Yınanç, savaşın Antakya'da olduğunu yazmıştır. Bkz. M. A. Ceylan, *a.g.e.*, s. 40. ; M. H. Yınanç, *a.g.e.*, s. 292.

⁵² M. H. Yınanç, *a.g.e.* s. 292.

⁵³ H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara, 1937, s. 10.

⁵⁴ F. Emecen, *a.g.e.*, s. 343.

⁵⁵ M. H. Yınanç, *a.g.e.*, s. 292.

⁵⁶ M. A. Ceylan, *a.g.e.*, s. 44.

Osmanlı Devleti padişahlarından I. Bayezid (1389- 1403), 1390/ 91’de Anadolu Seferi sırasında Philadelphia’yı topraklarına katmıştır. Mikhael Doukas şehrin düşüşünü şu şekilde anlatmaktadır: “*Bayezid ilerleyişini Philadelphia doğrultusunda sürdürdü; çünkü büyüklüğüyle ve nüfusunun çokluğuyla seçkinlik gösteren bu kent, yaklaşık 100 yıldan beri (Türk egemenliğine düşmeyerek) özgür kalmıştı. Hatta bütün yeryüzü Türklere boyun eğmiş olduğu halde (!) sadece bu kent kara bulutlarla çevrilmiş olarak gökte yıldız gibi parlıyordu. Böylece (Bayezid) onu kuşattı ve onun halkı yiyecek kıtlığına uzun süre dayanamayarak teslim oldu*⁵⁷.

1.2.3 Ortaçağ Sonrası

Türk egemenliğine girmesiyle sınır şehri olma özelliğini kaybeden Philadelphia, 1402’de Timur’un istilasına uğrayan kentlerden biri olmuştur. 1404’de ise Aydınoğulları hâkimiyetine girmiştir. 1425’de II. Murad tarafından kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır⁵⁸.

Osmanlı idaresi altına girene kadar birçok savaş geçirmiş olan kent, fethinden sonra ancak bir kaza olarak kalmıştır⁵⁹. Fakat 16. yüzyıl başlarına ait bir tahrir defterine göre şehrin 15 mahalleden meydana gelen gelişmiş bir kasaba ve 4000 nüfuslu olduğu kayıtlıdır⁶⁰. Kent 17. yüzyılda daha da gelişerek 24 mahalleden oluşan canlı bir ticaret merkezi haline gelmiştir⁶¹. Yöreyi ziyaret eden Evliya Çelebi, Alaşehir’in dört haftada bir büyük pazarı kurulduğundan, 70 boyahanesi bulunup, nefti boyaları ve tabakhaneleri ile tanındığını söylemektedir⁶². 18. ve 19. yüzyıllar boyunca şehir gelişmeye devam etmiş, özellikle İzmir- Kasaba demiryolunun 1 Mart 1875’te buraya ulaşması bu gelişmeyi arttırmıştır (*Levha 2*). 18. yüzyıl ortalarında 7000-8000 olan nüfusu, 1890’a doğru 22.000’e ulaşmıştır. 26 Haziran 1920’de Yunan işgaline uğrayan şehir, 4 Eylül 1921’de Türkler tarafından harap bir halde geri alınmıştır. Cumhuriyet döneminde ise yeniden imar edilmiştir⁶³.

1.3 Philadelphia/ Alaşehir’de Dinler Tarihi

1.3.1 Pagan Kültler

Philadelphia’nın Bergama Kralı II. Attalos Philadelphos tarafından kuruluşundan önce bölgede Anadolu’da yaygın biçimde görülen *Apollon Kültü*’ne rastlanmıştır. Kentte bu kültü belgeleyen yazıt, Helenistik Dönem’de Bergama Krallığı’nın kurulmasından yaklaşık 30 sene

⁵⁷ Mikhael Doukas. (çev. Bilge Umar) *Tarih: Anadolu ve Rumeli*. İstanbul, 2008, s. 10 (I. 4).

⁵⁸ M. A. Ceylan. *a.g.e.*, s. 46.

⁵⁹ M. H. Yınanç. *a.g.e.*, s. 292.

⁶⁰ F. Emecen. *a.g.e.*, s. 343.

⁶¹ F. Emecen. *a.g.e.*, s. 343.

⁶² Evliya Çelebi. *Seyahatname*. C. 13, İstanbul 1971, s. 64.

⁶³ F. Emecen. *a.g.e.*, s. 343.

önce, M.Ö. 279- 267 yıllarına tarihlendirilen mermer bir sınır taşı üzerinde yer almaktadır. Şehrin yaklaşık üç km. güneydoğusundaki Badınca Köyü'nde bulunan bu yazıt, Philadelphia'da kent merkezi dışında *Apollon Toumoundos*'a adanmış bir kutsal alanın varlığına işaret etmektedir⁶⁴. Bölgede *Apollon Kültü*'nün dışında, M.Ö. 2. yüzyıl sonu- 1. yüzyıl arasına tarihlenen kent sikkelerinin ön yüzlerinde *Artemis* başı yer almaktadır. Sikkelerin arka yüzünde ise *Apollon* tasviri görülmektedir⁶⁵. Philadelphia'da *Apollon* ve *Artemis* kültlerinin haricinde, yöredeki üzüm ziraatına paralel *Dionysos* kültüyle bağlantılı yazıtlar da bulunmuştur⁶⁶.

Gerçekleştirilen kazı ve yüzey araştırmaları, bölgedeki Olympos tanrı kültlerinin, Hristiyanlık döneminde de devam ettiğini ortaya koymaktadır. Philadelphia'da görülen ve Anadolu ile Anadolu dışındaki diğer coğrafyalarda geniş bir kitleye yayılmış *Apollon*, *Artemis* ve *Dionysos* kültlerinin dışında, bu bölgede en az diğer tanrılar kadar rağbet görmüş bir kültü belgeleyen veriler elde edilmiştir. Bu külte ait, 1984 yılı başlarında Alaşehir'e 17 km. uzaklıktaki Killik Kasabası'nda yapılan bir yol hafriyatından 60 kadarı yazıtlı olmak üzere 100 kadar mermer stel veya stel parçası bulunmuştur⁶⁷. Adı, biri Philadelphia, diğeri de Kula'da bulunmuş iki yazıttan bilinen Meter Phileis, Roma Dönemi'nde, özellikle M.S. 2- 3. yüzyıllarda bölgede geniş bir tapım ve hastaların adaklarını sundukları bir şifa tanrısı olarak saygı görmüştür⁶⁸.

1.3.2 Yahudiler, Hristiyanlar, Heretikler

Şehirde, Pagan inanışlara sahip halkın yanında Yahudi nüfus da bulunmaktaydı. Sayıları bakımından tam bir bilgiye sahip olmasak da, Roma İmparatorluğu topraklarında içerisinde dini sorumluluklarını serbestçe yerine getirebilme hakkına sahip olan Yahudilerin Philadelphia'nın da sınırları içinde bulunduğu Lidya Bölgesi'nde Helenistik dönemden beri

⁶⁴ T. Gürdal, *Anadolu'da Apollon Kültü*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2007, s. 124.

⁶⁵ T. Gürdal, *a.g.e.*, s. 124. Ayrıca Philadelphia'da bulunan tiyatrodan ele geçirilmiş bir mühürde (M.S. 209- 211) Severus ve Caracalla arasında *Artemis Ephesia*'nın bir tasviri yer almaktadır. Bkz. H. Malay, "Batı Anadolu'dan Yeni Yazıtlar", *IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1986, s. 133.

⁶⁶ Everett C. B.- Anna G. E., *a.g.e.*, s. 149.

⁶⁷ H. Malay, "Manisa ve Denizli İllerinde Epigrafik Çalışmalar", *II. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, İzmir, 1984, s. 101.

⁶⁸ H. Malay, "Philadelphia'da Meter Phileis- Men Tiamou Kombinasyonu ve Tekousa Problemi, *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1985, s. 134. 20. yüzyılın başında bölgeyi gezen Keil ve V. Premerstein Alaşehir'deki bir evde iki adak yazıtı bulmuşlardı. Bunlardan biri Meter Phileis'e sunulmuş bir adaktı. Diğerinde ise Tanrı adı verilmemekte ve Irina Diakonoff Artemis Anaitis hakkında yazdığı makalede "mademki Philadelphia'nın baş tanrıçası *Artemis Anaitis*'dir, o halde bu stellerden birinde görülen tanrıça da *Artemis* olmalıdır" şeklinde bir fikir öne sürmüştür. Yazarın bu şekilde bir iddia ortaya atmasının sebebi numizmatik veriler ve şehirde Artemis'e yapılan adakların sayıca fazlalığıydı. Fakat *Meter Phileis*'e ait tesadüfen ortaya çıkarılan 60 civarındaki yazıt bulunmadan önceki verilere göre *Artemis Anaitis*'e ait sadece 6 veya 7 adak yazıt'a göre yapılmış bir değerlendirmeydi. Bu yorumlamaya, yani buluntulara göre Philadelphia'da en çok rağbet gören tanrıça *Meter Phileis* olmuştur. Bkz. H. Malay, *a.g.e* (1985), s. 135.

bazı topluluklara sahip olduklarını biliyoruz⁶⁹. İoannes'in Vahiy Kitabı ya da İgnatius'un Mektuplar'ı gibi dini kaynakların dışında, günümüze ulaşabilmiş Yunanca bir yazıt, Philadelphia'da bulunan Yahudi nüfusunun varlığını belgeleyen diğer bir kanıttır. Philadelphia'nın doğusundaki Deliler'de, dikdörtgen bir sütun üzerinde 3. yy.'a ait bir yazıtta; *Eustathios, θεοσεβής (Tanrı'ya ibadet eden), Yahudilerin en kutsal sinagoguna, kardeşim Hermophilos'un anısına, gelinim Athanasia ile birlikte kurna adadım. Yazmaktadır*⁷⁰.

Philadelphia'da Hristiyanlığın ilk cemaatleri hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Bir inanışa göre *Paulos*, soydaşı *Lukios*'u⁷¹ Philadelphia'nın piskoposu olarak atamıştır. "Apostolik Yasalar"⁷² a göre ise kentin ilk piskoposu İoannes tarafından atanan *Demetrius* isimli birisiydi⁷².

Philadelphia'da Hristiyan bir cemaatin varlığından ilk bahseden kaynak, İncil'in son bölümünü oluşturan Aziz İoannes⁷³'in *Vahiy*'i olmuştur. Metnin, 65 ile 70 veya 94 ile 96 yılları arasında İoannes'in Patmos'da sürgün yılları sırasında yazdığı tahmin edilmektedir⁷⁴. Metin, genel olarak iki bölüme oluşur. Konumuzun sınırları içinde bulunan ilk bölümde, Asya'daki yedi kilise topluluğunun meleğine (vaiz) yazılan mektuplar yer alır⁷⁵. Bu mektuplarda çeşitli buyruklar, övgüler, uyarılar ve vaatler bulunur. Yedi kiliseden⁷⁶ iki tanesi sadakatlerinden ötürü diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu iki kilise Philadelphia ve Smyrna'dır.

⁶⁹ Örneğin, yaklaşık M.Ö. 210'da Anadolu'nun batısında son bir savaşa hazırlanan III. Antiochus, 2.000 Yahudi ailesini Babil'den Lidya'ya ve Frigya'ya taşımıştır. Benzer politikayı hem ataları hem de ardılları sürdürmüştür. Bkz. W. M. Ramsay, D.C.L., Litt.D., LL.D. *a.g.e.*, s. 120.

⁷⁰ Yazıtta yer alan *θεοσεβής* sıfatı tarih boyunca gentile, proselytes (Yahudiliği seçen gentileler) veya Yahudiler için kullanılmıştır. Ancak bu yazıtın Yahudi kaynaklı olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Yazıt için bkz. P. Trebilco, "Jewish Communities in Asia Minor", *Society for New Testament Studies*, Monograph Series 69, Great Britain, 1991, s. 162.

⁷¹ İncil'de, *Lukios*'un, *Paulos*'un soydaşı olduğu yazmaktadır. Bkz. İncil, (Yunanca aslından çağdaş Türkçe'ye çevirisi), *Romalılar'a Mektup*, 16: 21, İstanbul, 1988, s. 327.

⁷² Otto F. A. Meinardus, "The Christian Remains of the Seven Churches of the Apocalypse", *The Biblical Archaeologist*, Vol. 37, No. 3, 1974, s. 80.

⁷³ İncil'de yer alan Yuhanna kitabı ve 3 mektubu yazan Yuhanna ile İncil'in Vahiy bölümünü yazan Yuhanna'nın farklı kişiler olduğuna dair bazı tarihi kaynaklar ve tartışmalar için bkz. John Malalas, (çev: Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys and Roger Scott), *The Chronicle of John Malalas*, Melbourne, 1986, s. 139, 141, 143. (X/ 48, 54; XI/ 2); Eusebios, (çev: Furkan Akderin) *Kilise Tarihi*, İstanbul, 2010, s. 95 (3, 39); Anonim, *National Geographic Essential Visual History of the Bible*, Washington D.C., s. 494. ; F. Cimok, *a guide to The seven churches of Asia*, İstanbul, 2009, s. 14- 19.

⁷⁴ A. Külzer, İmparator Domitianus'un yönetiminin sonlarında (81- 96) yazıldığı öne sürmüştür. Bkz. A. Külzer, "Bizans Dönemi Ephesos'u: Tarihine bir Genel Bakış", *Bizans Döneminde Ephesos*, İstanbul, 2011, s. 38. Kitabın yazıldığı dönemde Hristiyanlar Romalılar'ın baskı ve zulümleri altındaydı. Muhtemelen Vahiy'in yazarı Yuhanna da Patmos Adası'nda hapiste idi. Romalıların eziyetinden yılan ve kurtuluş ümidi arayan Yuhanna, böyle bir durum içinde kurtuluş kurgusu hazırladı ve Vahiy'i yazdı. Vahiy'i yazarken de Eski Ahit'teki Apokaliptik Daniel kitabından etkilendi. Çünkü Daniel kitabındaki kehanetlerin sahibi Daniel de Yuhanna'nınki gibi şartlar altında yaşamıştı. Daniel kehanetlerini Babil sürgünü esnasında kaleme almıştı. Doç. Dr. Baki Adam, "Yuhanna'nın Vahiy ve Hristiyan Tarihindeki Yansımaları", *Dinler Tarihi Araştırmaları III*, Ankara, 2002, s. 119.

⁷⁵ İkinci bölümde, kurtarıcı Mesih'in gelişine yakın bir zamanda gerçekleşecek olaylar ve Mesih'in dönüşü konusu işlenir.

⁷⁶ Efes, Smyrna, Bergama, Thyateira, Sardis, Philadelphia, Laodikya. Bazı kaynaklarda "Anadolu'nun İlk Yedi Kilisesi" olarak bahsi geçse de, ne İncil'de ne de İoannes'in apokrifal metinlerinde böyle bir ibare yer almamaktadır.

Philadelphia'daki *Kilise Topluluğu*'na yazılanlar, kentin birinci yy.'daki tarihi ve stratejik boyutu açısından bazı ipuçları vermektedir:

Önünde açık kapı bulunan Kilise Topluluğuna 7- 1

“Philadelphia'daki kilise topluluğunun meleğine yaz. Kutsal olan, gerçek olan, Davud'un anahtarını kendinde bulunduran şu sözleri bildiriyor: O'nun açtığını kimse kapatamaz, O'nun kapadığını kimse açamaz.

Yaptıklarını biliyorum. İşte önüne açık bir kapı koydum. Onu kimse kapatamaz. Gücünün az olduğunu biliyorum. Buna karşın, sözümü sıkı tutun ve adımı yadsımadın. Şeytanın sinagoguna bağlıyken kendilerine Yahudi süsü verenlere bak gör, ne edeceğim! Onlar Yahudi değiller. Dedikleri yalan! Gör bak, onları ayaklarının dibine gelip eğilmek ve seni sevdiğimi anlamak zorunda bırakacağım. Çünkü katlanmakla ilgili sözümü tuttun. Yeryüzünde yaşayanları denemek için tüm dünyaya gelecek olan denenme saatinde ben de seni koruyacağım.

Tez geliyorum. Sende bulunanı sıkı tut, kimse tacını almasın. Zafer kazanını Tanrı'mın tapınağında direk yapacağım, artık hiç yerinden oynamayacak. Tanrı'mın adıyla Tanrı'mın kentinin adını yazacağım onun üzerine. Gökten, Tanrı'mdan inen yeni Yerusalemler Kenti'nin adıdır bu. Bunun yanı sıra, kendi yeni adımı da yazacağım. Kulağı olan, Ruh'un kilise topluluklarına ne dediğini işitsin.⁷⁷

Metinde en çok göze çarpan, Yahudiler hakkındaki ifadelerdir. İoannes'in, Philadelphia'daki kiliseye yazdıklarında, Smyrna'daki kiliseye benzer Yahudi karşıtı ifadeler yer almaktadır. İoannes'in bu tutumu, Romalıların Yahudiler ile Hristiyanlar arasında ayrımcılık yapmasından kaynaklanmış olabilir. Çünkü Vahiy kitabının yazıldığı kabul edilen birinci yüzyılda, Romalılar Yahudileri Roman tanrılarına tapmaktan muaf tutarken, Hristiyanlara henüz böyle bir hak tanımamış, Roma tanrılarına tapmayan Hristiyanlara 4. yy. başlarına kadar zulüm uygulamıştır.

Konuya Yahudiler açısından bakıldığında; İsa'ya “Tanrının Oğlu” denilmesi, tek tanrı inancına sahip olan Yahudilerin hoşuna gitmiyordu. Bunun yanında, Pavlos'un dayatmalarıyla da beraber Gentilelerin (Yahudi olmayanlar) Hristiyanlığa katılmaları ve sayılarının giderek artması, Yahudileri rahatsız eden diğer bir husustu⁷⁸.

Philadelphia'daki kilise topluluğuna yazılanlar arasında dikkati çeken bir diğer konu da, bölgedeki Hristiyan cemaatinin güçsüzlüğünün belirtilmesiydi. Bu durum nüfuslarının az olmasından kaynaklanıyor olabilirdi. Yedi Kilise'nin bulunduğu her coğrafyada, mutlaka Hristiyanlardan nefret eden, onlara karşı olan, onları taciz eden ve böylece buldukları

⁷⁷ İncil. (Yunanca aslından çağdaş Türkçe'ye çevirisi). *Vahiy*, 3: 7- 13, 16: 21. İstanbul, 1988, s. 501.

⁷⁸ F.E. Peters. (çev: Nurşan Üstüntaş) *İbrahim'in Çocukları*. İstanbul, 2010, s. 55- 56.

şehirdeki tüm kiliseye rahatsızlık veren bir “Milliyetçi Yahudi Topluluğu” vardı. Muhtemeldir ki, bu Yahudi nüfusu- kalabalıklığı ve varlıklı olmalarından dolayı- özellikle Philadelphia’da daha etkiliydiler⁷⁹.

Mektupta yazılanlar arasında bölgenin Yahudi- Hristiyan ilişkilerinin dışında, Philadelphia hakkındaki bilgilerimize katkıda bulunan bazı ipuçları da verilmektedir. Mektupta geçen “*İşte önüne açık bir kapı koydum. Onu kimse kapatamaz*” cümlesindeki “*açık kapı*”, Hristiyanlığın ilk yıllarında olağan bir kullanıma giren, Paulos’un kullandığı bir metafordur⁸⁰. Paulos, İncil’de yer alan birçok mektubunda “*açık kapı*” ibaresini kullanmıştır⁸¹. Ramsay, bu ibarenin misyonerlik faaliyeti için iyi fırsat anlamına geldiğini ileri sürmektedir⁸². Philadelphia kentinin stratejik özelliği, bu söylemi doğrulamaktadır.

Aziz İoannes Yedi Kilise’ye mektupları yazdıktan kısa bir süre sonra⁸³ İgnatius tarafından Philadelphia’ya yedi mektup yazılmıştır⁸⁴. Mektup, Troas’da İgnatius tarafından yazılan üç mektuptan biridir. İgnatius’u gezileri boyunca takip edecek olan iki arkadaşı ona katılmıştır. Philadelphia’da bir süreliğine kalan İgnatius, Şehirde kilise tarafından iyi karşılanmakla beraber, olasılıkla heretik topluluk tarafından saygı görmemiştir⁸⁵.

İgnatius’un mektuplarını incelendiğinde, Romalılara ve Polycarp’a yazılanların dışında, heretik düşünceye⁸⁶ karşı açıkça uyarıların yapıldığını görmekteyiz. Bu uyarıların belirgin bir şekilde yapıldığı topluluklardan biri de Philadelphialılar’dır⁸⁷. XI kısımdan oluşan mektubun büyük bir bölümünde uyumsuzluklar yaratanlara karşı güçlü şekilde vurgulamalarla yerel

⁷⁹ W. M. Ramsay, D.C.L., Litt.D., LL.D., *a.g.e.*, s. 322.

⁸⁰ W. M. Ramsay, D.C.L., Litt.D., LL.D., *a.g.e.*, s. 322.

⁸¹ Mesih’in Sevindirici Haberi’ni yaymak için Troas’a geldiğimde, Rab tarafından bana bir kapı açıldı. (Korintuslulara II. Mektup, 2: 12) ; Bu arada bizim için de dua edin. Mesih’e ilişkin gizin bildirilmesi için Tanrı bize bir kapı açsın ve sözü yayalım. (Koleselilere Mektup, 4:3)

⁸² W. M. Ramsay, D.C.L., Litt.D., LL.D., *a.g.e.*, s. 322.

⁸³ Kayseryalı Eusebius (310- 325) *Kronik* adlı eserinde İgnatius’un Antiokheia’nın ikinci piskoposu olduğunu ve Trajan dönemi (98- 117) şehit edildiğini yazmaktadır. Bkz. J. H. Srawley, *The Epistles of Saint Ignatius* (Vol. 1), London, 1910, s. 16.

⁸⁴ Efeslilere, Magnesialılara, Tralleslilere, Romalılara, Philadelphialılara, Symrnalılara, Aziz Polycarp’a. İgnatius’un büyük ihtimalle İoannes ile aynı dönemde yaşamaları ve İgnatius’un da yedi mektup yazması, “acaba İoannes’in Vahiy kitabından haberdar mıydı?” sorusunu akla getirmektedir. Christine Trevett, makalesinde bu konuya da değinmiş, iki yazarın da mektuplarında yer alan söylemleri karşılaştırarak bazı benzerlikleri saptamıştır. Fakat yazara göre bu benzerlik ve paralelliklere oranla farklılıklar daha çok göze çarpmaktadır. Bkz. C. Trevett, “Apocalypse, Ignatius, Montanism: Seeking the Seeds, *Vigiliae Christianae*, Vol. 43., No. 4, 1989, s.325- 327.

⁸⁵ J. H. Srawley, *a.g.e.* (Vol. 2), s. 20.

⁸⁶ Hristiyanlıkta dinden saptığı gerekçesi ile kilise tarafından reddedilmiş öğretilerdir. İoannes ile İgnatius’un yaşadığı dönemler arasında, dini esaslara aykırı düşünceyi egemen kılmak için İgnatius’un Hristiyanlık tipini reddederek, ikinci yüzyılda Ortodoksluğa karşı ortaya çıkan ve İsa’nın Tanrı’nın oğlu olduğu, doğduğu, büyüdüğü ve çarmıha gerildiğini vb. durumları reddeden *gnostik (bilinircilik)* fikirlere yenik düşen Gentile Hristiyanlar ile birlikte Asia’daki Ortodoksluk’da belirgin bir düşünüş yaşıyordu. *Gnostikler* için bkz. O. Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul, 2006, s. 142. ; A. Güçlü, E. Uzun, vd., *Felsefe Sözlüğü*, Ankara, 2002, s. 238- 239.

⁸⁷ *Philadelphialılar’a mektuplar* için bkz. W. William, *Genuine Epistles of the Apostolical Fathers*, Philadelphia, 1846, s. 110- 114. ; J. H. Srawley, *The Epistles of Saint Ignatius* (Vol. 2), London, 1910, s. 19- 32.

kilisenin birliği simgelenmekte, episkoposun temel ve doldurulamayan yeri, İsa'nın gerçek bir beden aldığı ve gerçekten haçta azap çektiği belirtilmektedir⁸⁸:

Bu kilise benim ebedi ve sürekli kıvancımdır, özellikle bireyleri episkoposa, rahiplerine ve ona refakat eden diyakoslara bağlı kaldıkça. (Philadelphialılara mektup, giriş kısmı)

Bu nedenle gerçek aydınlığın çocukları olan sizler, nifaktan, sapık doktrinlerden sakınınız: çobanız nerede olursa, mademki onun kuzularısınız, onu izleyiniz. Tanrı yolunda gidenleri ölümcül zevklerle kandıran birçok kurt vardır, ama birlik içinde olduğumuz sürece bunlar olmayacaktır. (Philadelphialılar'a mektup, II.)

Eğer biri vaazında⁸⁹ Yahudiliği sizin önümüze sürerse, onu duymayın. Çünkü Hristiyanlığı sünnetli birisinden dinlemek, sünnetsiz bir adamdan⁹⁰ Yahudiliği dinlemekten daha iyidir. (Philadelphialılar'a mektup, VI.)

Aziz İoannes ve İgnatius'un mektuplarında olduğu kadar ayrıntılı olmasa da, ikinci yüzyılda bazı kilise kroniklerinde Philadelphia'nın adı geçmektedir. Smyra'da Hristiyanlara yapılan zulümler zamanında İoannes'in öğrencisi Smyrna Piskoposu Polykarpos⁹¹ alevler arasına atıldığı sırada, onbir Philadelphialı onunla beraber martir edilmiştir⁹². İsmi bilinmeyen ve birkaç bölümün dışında eserleri tamamen kaybolmuş bir yazar, Olasılıkla Polykarpos ve onbir Philadelphialı'nın martir edildiği tarihlerde heretik düşünceye karşı bir kitap yazmış olan tarihçi Miltiades'den⁹³ bahseder⁹⁴. Miltiades'den yapılan bu alıntıda, 100- 160 yılları arasında yaşamış olduğu düşünölen ve *Montanizm* akımıyla özdeştirilen Ammias adında Philadelphialı bir kadının adı geçmektedir. Yaşadığı dönemde ilk Hristiyan cemaatleri içinde seçkin bir yere sahip olan Ammias'ın adına Eusebios'un "*Kilise Tarihi*" dışında başka bir kaynakta rastlanmamıştır⁹⁵.

Bölgede ikinci yüzyılın ikinci yarısında⁹⁶ *Montanizm* adı verilen yeni bir Hristiyanlık hareketi ortaya çıkmıştır. Hareketin kurucularından biri olan *Montanus*, Eusebios'a göre önce

⁸⁸ H. Demirel, G. Scognamillo, vd. (Fransızca, İtalyanca ve Latince metinlerden çevirenler), *Kilise Babalarından ve Yazarlarından Alıntılar*, İstanbul, 2004, s. 28.

⁸⁹ Eski Ahit ve özellikle peygamberlerin yorumu. Burada bahsi geçen, Yahudilerin yaptıkları yorumdur. Bkz. J. H. Srawley, *a.g.e.*, s. 25.

⁹⁰ Sünnetsiz adam. Yahudi uygulamalarına eğilimli, Gentile Hristiyandır. Bu dönemdeki uygulamaların içinde sünnet yoktu. Bkz. H. Srawley, *a.g.e.*, s. 25.

⁹¹ 155/ 56 veya 167/ 168'de Martir olmuştur. Bkz. G. Koch, (çev. Ayşe Aydın) *Erken Hristiyan Sanatı*, İstanbul, 2007, s. 5.

⁹² T. Milner, *History of the Seven Churches*, London, 1832, s. 312.

⁹³ 180'li yıllarda ortaya çıkan ve montanistlere karşı düşüncede bir yazar. Commodus dönemi (180- 192) ölmüştür. Bütün eserleri yok olmuştur. Fakat Eusebios ondan saygıyla sözeder. Bkz. T. Milner, *a.g.e.*, s. 313.

⁹⁴ Eusebios, (çev. I. Boyle, D.D.) *The Ecclesiastical History of Eusebius Pamphilus*, New York, 1856, s. 199 (5: 18. 2).

⁹⁵ W. M. Ramsay, *a.g.e.*, s. 318.

⁹⁶ Eusebios, hareketin başlangıç tarihi olarak, 172 yılını vermiştir. 4. Yüzyılın sonlarında yazan Salamis piskoposu Epiphanius ise Hristiyan sapkın mezheplerinden bahsettiği *Panarion* adlı eserinde 156 veya 157 tarihini vermektedir. Bkz. Eusebios (çev. McGiffert, Rev. Arthur Cushman, Ph.D.) *Church History, Life of Constantine, Oration in Praise of Constantine*, New York, 1890, s. 357, 1579 numaralı dipnot.; T. Kaçar, "

*Ardabau*⁹⁷ diye adlandırılan bir yerde ortaya çıkarak peygamberliğini ilan etmiş, sonraları ardılları *Pepuza*'yı⁹⁸ kendilerine merkez edinmiştir⁹⁹. *Pepuza*, zaman içinde Montanizm'in idari merkezi olmuş ve bölgenin dışında yaşayanlar için bir çeşit "Montanist Vatikan" gibi bir haç merkezine dönüşmüştür¹⁰⁰. Bugünkü Alaşehir'in kırsal kesiminde olduğu düşünülen her iki yer de kesin olarak tespit edilememiştir.

Montanizm'in kaynakları hakkında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bir pagan akım olduğunu öne sürenlerin yanında, Yahudi kaynaklı bir tarikat olduğunu iddia edenler de vardır¹⁰¹. Fakat en tutarlı açıklama Phrygia Hristiyan geleneğidir ki Montanistler'in kendilerine herhangi bir pagan metni ya da Yahudi metinlerini değil, *Yuhanna İncili*'ni ve *Esinlemeler*'i referans almaları, bu geleneği onaylar niteliktedir¹⁰².

Montanistler temelde kilisenin bir kurum olarak yapılanma biçimine karşı çıkmıştır. Hristiyanlığın diğer mezheplerinden farklı bir biçimde, bu mezhepte kadın liderler ön planda görülmektedir. Bu durum bölgede yaygın olan *Kibele Kültü* ve Hz. Havva'nın temsilcileri olmaları ile açıklanmaktadır¹⁰³. Bu görüşe bağlı olarak piskopos olma hakkını dahi elde edebilen Montanist kadınların bakireliğe çok önem attıkları bilinmektedir. Bununla beraber Montanistler ahlaki davranışlar konusunda katı bir tutum izleyerek, daha uzun süreli oruç tutmuşlar, bekârlığı kutsallık ve temizlik olarak kabul etmişlerdir¹⁰⁴.

Montanistler, birçok açıdan esas kilise kontrolünü reddetmişler, izledikleri katı disiplinlerle hem Hristiyan toplumu hem de Kilise düzenine karşı çıkmışlardır. Henüz ikinci yüzyılda ortaya çıkışından itibaren Anadolu sınırlarını da aşarak geniş bir yayılım gösteren bu hareket, ikinci yüzyılın sonlarından itibaren kilise tarafından dışlanmış, fakat altıncı yüzyılda Justinianus dönemine kadar varlığını sürdürebilmiştir. Nitekim Philadelphia'lı Montanist bir piskoposun 514- 15 tarihli mezartaşı Sardis'in 30 km. doğusunda Kogamos Vadisi'nde bulunan Menhora adlı yerleşim yerinde bulunmuştur¹⁰⁵. Prokopius'a göre Montanistler,

Montanizm: Erken Kilisede Çatışan Gelenekler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XVII, Sayı: 1, İzmir, 2002, s. 41.

⁹⁷ Phrygia sınırında, Mysia Bölgesi'nde bulunan bir yerleşim. Bkz. Eusebius (çev. McGiffert, Rev. Arthur Cushman, Ph.D.) *Church History, Life of Constantine, Oration in Praise of Constantine*, New York, 1890, s. 357 (V. 16. 7.).

⁹⁸ Muhtemelen Philadelphia (Alaşehir), Apameia (Dinar), Temenothyrai (Uşak), ve Hieropolis (Pamukkale) ile sınırları çizilen bir sahada, yani Çalovası'nın kuzey kısmında, Üçkuyu ve Bekilli köylerinde olabileceğine dair bilgiler verilmektedir. Bkz. A. Şişman, "Misyonerlik Faaliyetleri ve Usak'ta Montanizm'e Dair Çalışmalar", *Afyon Kocatepe Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt III, Sayı:2, Afyon Aralık, 2001, s. 4.

⁹⁹ T. Kaçar, *a.g.m.*, s. 40.

¹⁰⁰ A. Şişman, *a.g.m.*, s. 4.

¹⁰¹ T. Kaçar, *a.g.m.*, s. 43.

¹⁰² T. Kaçar, *a.g.m.*, s. 43.

¹⁰³ A. Şişman, *a.g.m.*, s. 5.

¹⁰⁴ A. Şişman, *a.g.m.*, s. 5.

¹⁰⁵ C. Foss, *a.g.e.*, s. 47.

devletin üstlerinde yarattığı baskıya dayanamayarak kendilerini bir kiliseye kapatıp yakmışlardır¹⁰⁶.

Philadelphia, sonraki yüzyıllarda Doğu Kiliseleri arasında önemli bir merkez olma özelliğini korumuştur. Kentin kilise babaları Hristiyanlık dünyasında gerçekleştirilen birçok konsile katılmıştır. D. J. Jonsson ve Fransız tarihçi ve teolog Michel Le Quien (1661- 1733), Oriens Christianus adlı eserinde (Oriens Christs., I, 867 sq) Philadelphia'nın bazı piskopos ve metropolitlerini sıralamıştır: 325'de İznik Ekümenik Konsili'nde bulunan Piskopos Hetimasius, Philoppolis Konsili'nde (344) Cyriacus, Acacian ya da Arian partisine bağlılığından ötürü görevden alınan Theodosius, Efes Konsili'ne (431) katılan ve İskenderiyeli Cyril'e karşı Konstantinopolisli heretik Nestorios'un tarafını tutan Piskopos Theophanes, 458'de Asianus, 518'de Eustathius, Konstantinopolis Konsili'nde (680) İoannes, II. İznik Konsili'nde (787) Stephanus, İmparator Ermeni Leon döneminde (813- 820) Mikhail¹⁰⁷.

İlerleyen yüzyıllarda, III. İoannes Dukas Vatatzes'in (1222- 1254) hükümdarlığı döneminde, Epeiros Despotu II. Mikhael Angelos ile yapılan anlaşma sırasında hükümdarın Mikhael'e yolladığı elçiler arasında Philadelphia Metropolit *Phokas*'ın da adı geçmektedir¹⁰⁸. VIII. Mikhael Palaiolos döneminde (1261- 1282) ise başka bir Philadelphia Metropolit *İoannikios*, Sardis Metropolitine keşiş cübbesi giydirip keşişliğe alındığı töreni bizzat kendisi yönetmiştir¹⁰⁹.

1250'de İznik'de doğan Theoleptos'un 40 yıl boyunca Philadelphia metropolitliği yaptığı bilinmektedir. II. Andronikos (1282- 1328) döneminde Philadelphia'da başpiskoposluk görevine başlamadan önce Athos Dağı'nda mistisizm hayatı üzerine eğitim almıştır. Ayrıca etkili saray mensuplarından Nikephoros Khoumnos'un kızı Irene Khoumnaina'nın ruhani danışmanlığını üstlenmiştir. Bunun yanı sıra, Konstantinopolis'de Irene Khoumnaina tarafından restore ettirilen manastırın danışmanlığını vefat ettiği 1322 yılına kadar sürdürmüştür¹¹⁰. Selanik başpiskoposu Gregory Palamas'ın Heskhasizm'in önde gelenlerinden biri olarak andığı Theopleptos, II. Lyon Konsili'ne muhalefetinden dolayı VIII.

¹⁰⁶ Prokopios, (çev. Orhan Duru), *Bizans'ın Gizli Tarihi*, İstanbul, 2008, s. 60 (XI).

¹⁰⁷ Bkz. [http://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_\(1913\)/Philadelphia](http://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_(1913)/Philadelphia) (23.11.2012); David J. Jonsson, *The Clash of Ideologies*, USA, 2005, s. 385- 386. ; T. Milner, *a.g.e.*, s. 314.

¹⁰⁸ Metnin ilerleyen kısmı okunduğunda, 1250 yılının başlarında Phokas'ın halen metropolitan görevinde olduğu anlaşılmaktadır. Georgios Akropolites, (çev. Bilge Umar) *Vekayinâme*, İstanbul, 2008, s. 94 (50). Ayrıca 1261'de İmparatorluğun Latinler tarafından geri alınmasıyla birlikte başa geçecek olan VIII. Mikhail Palaiolos, henüz 27 yaşındayken tahta geçme komplosu kurma sanığı durumunda yargılandığı sırada yanında Philadelphia Metropolit Phokas da vardı. Hatta yargılama sırasında ikisinin arasında yaşanan uzun süreli konuşma, yanlarında bulunan Georgios Akropolites tarafından kaydedilmiştir. Bkz. Georgios Akropolites, *a.g.e.*, s. 97- 99 (50).

¹⁰⁹ Georgios Akropolites, *a.g.e.*, s. 165 (84).

¹¹⁰ Alice- Mary Talbot, "Philanthropos: Typikon of Irene Choumnaina Palaiologina for the Convent of Christ Philanthropos in Constantinople", *Byzantine Monastic Foundation Documents*, V.1, USA, 2000, s. 1383.

Mikhael Paleologos tarafından cezalandırılmıştır¹¹¹. Theoleptos'un metropolitliği sırasında dini şiirler, manastır yaşamı üzerine bilimsel eserler, Irene Khournaina'ya mektuplar ile "Birlik" ve "Arsenioscu" sistem karşıtı gibi birçok eseri günümüze ulaşabilmiştir¹¹².

1271/72'de Philadelphia'da doğan Manuel Gabalas, metropolit Theoleptos'un öğrencisiydi. Doğduğu şehirde anagnostes (ibadet sırasında kutsal kitaptan bölümler okuyan görevli), diyakoz ve protonotarios (katip) gibi görevler üstlenmiştir. 1309'da kilise ile ilgili meseleleri görüşmesi için Theoleptos tarafından Konstantinopolis'e gönderilmiştir. Başkentte bulunduğu bir yıl süre içerisinde Nikephoros Khournos ve Theodore Metokhites gibi önemli kişileri tanıma fırsatı bulmuştur. 1310'da Philadelphia'ya dönmüş, ancak Theoleptos'un onaylamadığı Arsenioscu tutumundan dolayı görevinden alınmıştır¹¹³. 1321'de Theoleptos ile uzlaşarak Philadelphia'nın khartophylaks'ı (kilise arşivcisi) olmuştur. 1322/23'de ise manastır yaşamına girmiştir¹¹⁴. Daha sonraları 1329'da Efes metropolitliğine atandığı, ancak Türk baskısı altında bu görevini sürdüremediği bilinmektedir. Gabalas'ın üst tabakaya yönelik bir dil üslubunda yazdığı eserlerin büyük kısmını çağdaşlarına yazdığı eserler, dini törenlerle ilgili söylevleri ve dini içerikli metinleri oluşturmaktadır. Bu kategorilerin dışında kalan grubun bir kısmında ise Homeros üzerine yazdığı eserleri bulunmaktadır¹¹⁵.

Theoleptos ve Gabalas gibi, günümüze ulaşan eserleri yardımıyla hayatı hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olabildiğimiz bir diğer kilise adamı Makarios Khrysokephalos'dur (1300- 1382). Metropolitliği boyunca önemli bazı görevlere atanmıştır. 1327'de katip, 1328'de ise keşiş olmuştur. Sonrasında hieromonkluğa başlamıştır. 1336-1382 yılları arasında Philadelphia metropolitliği yapmıştır. 1351'de ismi "evrensel yargıç" olarak geçmektedir¹¹⁶.

14. yüzyılın ortalarında Philadelphia Metropolit Makarios Khrysokephalos, Ruhani Meclis kararlamelerini, oldukça etkileyici bir unvanla imzalamıştır: "*Philadelphia'nın Metropolit, tüm Lidya'nın Piskoposu ve Hypertimus'u (en saygın), Romalıların Evrensel Yargıcı*"¹¹⁷. Makarios'un çağdaşları tarafından hatip ve yazar olarak anıldığı bilinmektedir. Gençliğinde seçme atasözü ve özdeyişlerden oluşan Rhodonia'yı (Gül Bahçesi) derlemiştir. Ayrıca, Matta ve Luka İncilleri üzerine yorumlamalar, Vaazlar ve Aziz Meletios'un Yaşamı gibi eserleri

¹¹¹ Bkz. Alice- Mary Talbot, "Theoleptos", *Dictionary of Byzantium*, C.3, New York, 1991, s. 2056; E. Fryde, *The Early Palaeologan Renaissance (1261- 1360)*, Nederland, 2000, s. 96.

¹¹² Theoleptos'un eserleriyle ilgili doğrudan iki kaynak için bkz. Theoleptos of Philadelphia. (çev. ve editör: Robert E. Sinkewicz) *The Monastic Discourses*, Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1992; A. Hero, *The Life and Letters of Theoleptos of Philadelphia*, Brookline, Mass: Holy Cross Pres, 1994.

¹¹³ R. Browning, "A Fourteenth- Century Prose Version of the Odyssey". *Homo Byzantinus: Papers in Honor of Alexander Kazhdan*, Dumbarton Oaks Papers, Vol. 46, 1992, s. 27.

¹¹⁴ Alice- Mary Talbot, "Gabalas, Manuel", *Dictionary of Byzantium*, C.2, New York, 1991, s. 811.

¹¹⁵ R. Browning, *a.g.e.*, s. 28.

¹¹⁶ Kritai Katholikai (evrensel yargıçlar), yargıçlar heyeti. Paleologoslar dönemi yüksek mahkeme olarak hizmet vermiştir. 1296'da II. Andronikos, senatör ve din adamlarından oluşan 12 kişilik bir heyet kurmuştur. 1329'da ise III. Andronikos bu heyeti 4 kişiye düşürmüştür (kritai katholikai). Bkz. A. Kazhdan, "KRITAI KATHOLIKOI", *Dictionary of Byzantium*, C. 3, New York, 1991, s. 1158.

¹¹⁷ Otto F. A. Meinardus, *a.g.m.*, s. 81.

kaleme almıştır. Ayrıca Passarelli, Makarios'un Philadelphia'daki Aziz İoannes Kilisesi'nin restorasyonundan sorumlu olduğunu ve *Ortodoksluk Festivali*'nin açılış töreninde "*Ortodoksluk Festivali Üzerine Vaaz*" isimli vaazını verdiğini öne sürmüştür¹¹⁸.

1369'da Konstantinopolis Patriği, uzun bir süredir Türk egemenliğinde olmasından dolayı, yaklaşık 1000 yıllık Sardis metropolitliğini fesheden bir ferman yayımlamıştır (Ağustos 6877 (1369), 7. Bildirge, Philadelphia Piskoposu'na sinodluk kararı)¹¹⁹. Bu bildirgeyle, geride kalan Hristiyan cemaatler üzerindeki yetki Philadelphia'ya geçmiştir. Böylece Philadelphia, 1390/ 91'de tamamen Türklerin eline geçene kadar Batı Anadolu'nun son Bizans kenti ve metropoliti olarak varlığını sürdürmüştür.

¹¹⁸ Alice- Mary Talbot. *a.g.e.*, s. 453. "*Ortodoksluk Festivali Üzerine Vaaz*" için bkz. Macario Crisocefalo (1300-1382), (Editör G. Passarelli) *L'omelia sula festa dell'Ortodossia e la basilica di S. Giovanni di Filadelfia*, Roma, 1980.

¹¹⁹ Ağustos 6877 (1369), 7. Bildirge, Philadelphia Piskoposu'na sinodluk kararı;

Her şeyi değiştirip dönüştüren, şimdiye kadar iyi olanları bilmezliğe sürükleyen, kendini tabi kılan ve kendi doğal akışına bağlayan zaman, Sardis'in, şimdiye kadar ünü arttıkça artmış, hem kadimliği, hem dikkat çekici iyi düzeni ve halkının disipliniyle adı yayılmış, en büyük ve ilk metropolitlikler arasında anılmış, birkaçı dışında mevki ve gücü açısından birinci derecede olmuş, herkesin dilinde tatlı bir eğlence ve şehirlerin süsü olarak anılmış, Asya'ya başkanlık etmiş, onu derin görüşüyle yönlendirip koşullarını Tanrı'nın açık rızasıyla düzenlemiş büyük metropolitini de, bir şehrin askeri niteliklerini bile koruyamadığı bir duruma sürüklemiş ve lüks bahçesi iken yok olma ve yıkım alanı haline getirmiştir. Zamanın adeti böyle hareket etmek olduğundan ve herkesi bundan çok beteriyile tehdit ettiğinden, bunu Tanrı'nın bize karşı günahlarımızın çokluğu nedeniyle rahatsızlığı olarak görerek, bu gerçekten bize karşı adilane bir suçtur.

Kaybedilenlerden elimizde kalanı koruyup toparlayarak gelecek için korumak mecburiyetinde olduğumuzdan, adı geçen kiliseden kalanları- o kadar şeyden küçük kalıntıları- ruhsal açıdan dikkate alarak hakkaniyetle değerlendirdiğimizde, zamanın kötülüklerine karşı korunmuş olanların, iyi olan koyunlarını bırakarak kaybolmuş olanın peşine düşen Tanrı'nın çobanını taklit ederek, güvenliğiyle ilgilenmek ve işlerini daha iyiye götürmek uygun olacaktır.

Dolayısıyla, Tanrı tarafından o kadar sevilen ve bu nedenle bu güne kadar korunmuş olan ve milletlerin hiçbirine boyun eğmek zorunda kalmamış olan, çoban papazı zengin, Tanrı tarafından seçilmiş Harun, sözleri öğretileri ve dualarıyla doğrulanmış, yalnız kendisine izzet sağlamayıp onlara da selamet ve güvenlik getiren kutsal Philadelphia metropolisi olarak atamak doğru görünmektedir. Bizim selametimiz, dolayısıyla, toplanan sinodla birlikte çevremize en kutsal ve saygın Ephesos, Kyzikos, Nikaia, Khalkedon, Brsis, Peritherorion ve Miletos piskoposlarını toplayıp görüşerek, bütün Sardis toprağını, olduğu gibi en kutsal metropolise bağlamayı ve onun bütün gelecek zamanlarda, Sardis'in iyi zamanlarda olduğu gibi ve Tanrı'nın izniyle düşmanlar mahvolana kadar Sardis rütbe ve mevkisini taşımayı kararlaştırdık.

Philadelphia'nın en kutsal metropolisi, dolayısıyla bütün Sardis'in saygın eksarkhi, Kutsal Ruh'un sevgili kardeşi ve selametimizin yoldaşı, Sardis'in kalan topraklarının gerçek yüce rahibi, gelecekte bu tahta ait olanları paylaşma hakkına sahip olacak, yani kutsal sinodlarda onun rütbe, mevki, konumuna, diyakoz ve papazların donanımına, bağlı kiliselere piskopos atamaya, basitçe denilirse, bütün yüksek papazların kendilerine bağlı kiliselerde yaptıklarını yapmaya yetkili olacaktır.

*Kalan parçalar en kutsal Philadelphia metropolitine bağlı olacaktır ve bu metropolit Sardis makamının rütbe ve onuruna sahip olacaktır ve denildiği gibi, orada bulunan bütün Hristiyanlar en kutsal Philadelphia metropolitine gerçek yüksek rahip ve onların danışmanı ve Tanrı karşısında aracısı olarak bağlı olacak ve itaat edecektir. Gelecekte hiçbir kimse, herhangi bir hırs nedeniyle hareket ederek, onların toprağında kendisine böyle bir yetki görerek böyle bir harekete girmesin. Bu konunun güvence altına alınması için, selametimizin bu sinodluk kararı çıkarılmıştır. Bildirgenin Türkçe çevirisi için bkz. C. Foss, *a.g.e.*, s. 174- 175.*

İKİNCİ BÖLÜM

PHILADELPHIA/ ALAŞEHİR'DE ORTAÇAĞ ESERLERİ KATALOĞU

Philadelphia'da Ortaçağ dönemine tarihlendirilen eserlerin bir kısmı kalıntılar halinde günümüze ulaşabildiğinden, bu yapılar yerinde incelenebilmiştir. Günümüze ulaşamayan veya büyük bir bölümü tahrip olmuş yapılar hakkında ise, daha önce yapılan çalışmalar, bazı tarihi kaynaklar ve seyahatnamelerden bilgi edinilebilmektedir.

Aşağıda başlıklar halinde tanıtılacak olan yapılar dışında, bazı seyyahlar günümüzde mevcudiyeti hakkında herhangi bir bilgimiz olmayan yapılardan kısaca söz etmişlerdir.

14. yy. seyyahlarından İbn Batuta'nın Seyahatnamesi'nde Alaşehir'in adı geçmemektedir. 17. yy.'a ait Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde ise kentin Ortaçağ dönemine ait surlarına kısaca değinilmiştir.

Özellikle 18. yy ile 19. yy. arasında Philadelphia'yı ziyaret eden seyyahlar, kentte gördükleri yapılardan ya da çoğunlukla kentin piskoposundan edindikleri bilgilerden bahsetmişlerdir. Ancak kaydettikleri bilgiler yüzeyseldir; genelde yörenin tarihine, Türk ve Yunan evleri ile nüfusları, kilise sayıları ve surlara değinmişlerdir. Seyahatnamelerde isimleri geçen, olasılıkla günümüze ulaşamayan, muhtemelen tamamı veya bir kısmı Ortaçağ Dönemi'ne ait kalıntılar kiliselerle sınırlıdır.

1764- 65 yılları arasında Anadolu yaptığı seyahatler sırasında Philadelphia'yı ziyaret eden R. Chandler, kiliselerle ilgili kentin rahibinden aldığı bazı bilgileri aktarmıştır. Rahibe göre, kentte büyük bir kısmı harabe ve aziz tasvirleriyle süslenmiş duvar kütlelerinden ibaret muhtemelen 24 kilise bulunuyordu. Ancak 6 tanesi diğerlerine oranla daha iyi korunmuştu ve papazları vardı. Anıtsal boyuttaki Episkoposlar Kilisesi yıldızlar, oymalar ve kutsal portrelerle süslüydü (Aziz İoannes Kilisesi?)¹²⁰.

Kasım 1820'de papazlar Parsons ve Fisk Philadelphia'yı ziyaret etmiştir. İlk ziyaretleri Batı'da Sardis, Doğu'da Laodikya bölgesini kapsayan Piskoposluk bölgesinin başpiskoposu Gabriel'e olmuştur. Gabriel, kette 20'si eski ya da küçük ve kullanımda olmayan 25 kiliseden bahsetmiştir. C. Newbold, küçük ve alelade olarak tanımladığı bu kiliselerde birçok sütun parçasının ve eski heykellerin bulunduğunu kaydetmiştir¹²¹. Parsons ve Fisk ise, Aziz İoannes zamanında Hristiyanların toplandığı kilise olarak anılan yapıyı gördüklerini, ancak bu yapının

¹²⁰ R. Chandler, *Travels in Asia Minor (1764- 1765)*, London, 1971, s. 198.

¹²¹ C. Newbold, "The Seven Churches of Asia", *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, Vol. 13 (1852), s. 88.

camiiye dönüştürüldüğünü ifade etmişlerdir. Ayrıca kentin ana kilisesinin Panagia'ya adandığını aktarmışlardır¹²².

1826'da İzmir'den başlayan ilk gezisinin devamında V.J. Arundell Philadelphia'ya da uğramıştır. Piskoposdan edindiği bilgiye göre şehirde 25 kilise bulunuyordu. Ancak ayinler sadece 5'inde düzenli olarak her hafta yapılırdı¹²³.

J. Hartley, 1826'da Philadelphia'yı ziyaret eden bir diğer seyyahdı. Diğer seyyahlara benzer ifadelerle aynı bilgileri tekrarlamıştır: Pazar günleri 5 kilisede kutsal ayin yapılmaktadır; diğer 20 kilisede ise sadece yılda bir kez toplu ayin gerçekleştirilmektedir¹²⁴.

C. Texier, 1835'de uğradığı kentin kullanımında olduğu kiliselerinin isimlerini de vermektedir: Panagia, Aziz Dimitri, Aziz Theodore, Aziz Michel¹²⁵.

Birçoğu gibi 19. yy.'ın ik yarısında Philadelphia'yı ziyaret eden J. Hamilton, C.B. Elliott, T. Allom, C. Fellows, diğer seyyahların verdiği bilgileri tekrarlamışlardır.

Seyyahlardan edindiğimiz bilgilere göre Alaşehir'de en geç 19. yy.'ın ortalarında 25 tane kilise mevcuttu; 20 kilise eski ve muhtemelen yıkıntı haldeydi. Sadece yıllık toplu ayinler yapılabiliyordu. 5 kilisede ise haftalık ayinler yapılabiliyor ve bu kiliselerin papazları bulunuyordu.

M. Sacit Pekak, Türkiye sınırları içerisinde 1453'den 18. yy. sonlarına kadar yeni kilise inşa edilmemiş olduğunu ileri sürmektedir. Zira ilk kez I. Abdülhamit Dönemi'nde, 1774'de yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Fatih Dönemi'nden beri yasak olan yeni kilise inşası hükmü ortadan kalkmıştır¹²⁶. R. Chandler, henüz bu antlaşma yapılmadan önce Philadelphia'daki kilise sayısını 24 olarak vermiştir. Kilise inşası yasağının kalkmasına kadarki dönemde, yangın veya deprem gibi doğal afetler dışında bir kilisenin yeniden inşa edilmesinin yasak olduğunu da dikkate alarak, bahsedilen kiliselerin tamamının veya büyük bir bölümünün Orta Çağ'a ait olduğu öne sürülebilir.

2.1 Şehir Surları

Alaşehir'in şehir merkezinde bulunan sur kalıntıları, inşa edildikleri dönemdeki yerleşim alanlarının olasılıkla tamamını veya büyük bir bölümünü çevrelemekteydi. Fakat nüfusun artışı, zamanla yerleşimin kent dışına doğru genişlemesini beraberinde getirmiştir.

¹²² T. Milner, *a.g.e.*, s. 318- 319.

¹²³ V.J. Arundell, *A Visit to the Seven Churches of Asia*, London, 1828, s. 170.

¹²⁴ J. Hartley, *Researches in Greece and the Levant*, London, 1831, s. 305.

¹²⁵ C. Texier, (çev. Ali Suat) *Küçük Asya*, C.2, Ankara, 2002, s. 84 (XXVII). Texier, ayin yapılan kilise sayısının 5 olduğunu belirttiği halde 4 kilisenin adını yazmıştır. Panagia, muhtemelen Milner'in aktardığı gibi kentin baş kilisesiydi.

¹²⁶ Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde gayrimüslimlerin imar faaliyetleri ve çıkan fermanlar için bkz. M. Sacit Pekak, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Gayrimüslim Vatandaşların İmar Faaliyetleri ve Mustafapaşa (Sinassos), *Bilig*, Sayı: 51, 2009, s. 171- 204. ; Z. Karaca, *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri*, İstanbul, 2008, s. 27- 54.

Günümüzdeyse şehir doğu ve kuzeybatıya doğru yayılmış, surların kapladığı alan, kentin sadece bir kısmıyla sınırlı kalmıştır.

17. yy'dan itibaren bölgeyi ziyaret eden seyyahların kaynaklarında verdikleri bilgiler surların günümüzdeki mevcut durumlarıyla karşılaştırma yapabilmemize olanak sağlayabilecek kadar ayrıntılı değildir. Ancak seyahatnamelerden özetle, bu surların henüz 17. yy.'da harap halde olduğunu; en geç 19. yy. başlarında yuvarlak kulelerinin ve kapıların büyük oranda yıkıntı haline geldiği ve sur duvarları arasında bazı gediklerin açıldığı söylenebilir¹²⁷.

Seyyahların kısa bahislerine oranla daha ayrıntılı bir çalışma ilk kez E. Curtius tarafından 1870'li yılların başlarında gerçekleştirilmiştir. Makalede yer alan plan, surların 19. yy. sonlarındaki mevcut yapısına dair bazı ipuçları sunmaktadır (*Levha 3*)¹²⁸.

Philadelphia surları üzerine ilk detaylı çalışma 1975 ve 1982 yıllarında yapılmıştır¹²⁹. 1987 ve 1988'de ise R. Meriç başkanlığındaki kazı ekibi tarafından "Doğu Kapısı'nda" bazı kazılar gerçekleştirilmiştir.

Kısmen dirsekli duvar yapısına sahip olan surlar, genel olarak dikdörtgen plandadır. Günümüzde, kuzeyde Süleyman Demirel Caddesi, doğuda Dumlupınar Caddesi ve batıda Ziya Gökalp Caddesi sınırları içindedir. Güneydekilerse, zamanında Toptepe'nin büyük bir kısmını kuşatmaktaydı (*Levha 4*).

2.1.1 Doğu Surları

Kuzeydoğu kesimdekiler güneydoğudakilere oranla daha iyi korunmuştur. Güneydoğudaki surların çoğunluğu yıkıntı halinde günümüze ulaşabilmiştir. Bu bölümde dokuz sur parçası, bir kale kapısı (Doğu Kapısı) ve üç kule kalıntısı mevcuttur (*Levha 5*).

1 numaralı sur parçası, surların kuzeydoğu köşesinin yaklaşık 75 m güneyinde bulunmaktadır. Duvarın yüksekliği 7 m.,¹³⁰ kalınlığı 3 m., uzunluğu ise 21.50 m.'dir. İnşa malzemesi olarak, muhtemelen Sarıkız Deresi ve Zeytin Deresi yataklarından temin edilen arazi taşları kullanılmıştır. Taşların cephelere bakan ön yüzleri kabayonu traşlanmıştır. Surun her iki yüzeyinde yatay sıralar izleyen kare şekilli hatıl delikleri bulunmaktadır. Bu hatıl delikleri ahşap malzemenin zamanla çürümesiyle ortaya çıkmıştır. Muhtemelen hatıllar ızgara düzeninde duvar içine yerleştirilmiş, bu şekilde iç dolguyla duvar örgüsünün birbirine

¹²⁷ Philadelphia surları hakkında bilgi veren seyahatnameler için bkz. Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s. 64. ; R. Chandler, *a.g.e.*, s. 197. ; V. J. Arundell, *a.g.e.*, s. 167. ; J. Hartley, *a.g.e.*, s. 304. ; C. Texier, (Çev. Ali Suat) *a.g.e.*, s. 83-84. ; W. J. Hamilton, *a.g.e.*, s. 374. ; C.B. Elliott, M.A. F.R.S., *a.g.e.*, s. 87.

¹²⁸ E. Curtius, *Philadelphiea, Nachtrag zu den Beiträgen zur Geschichte und Topographie Kleinasiens*, Aus den Abhandlungen der Königl. Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 1872, s. 93-95. Tafel VIII.

¹²⁹ A. Pralong, "Les Remparts de Philadelphie" *Tiré à part de Philadelphie et autres études*, Paris, 1984, s. 101-125.

¹³⁰ Yükseklikler, surun en yüksek olduğu cephe dikkate alınarak verilmiştir.

kenetlenmesi sağlanmıştır. Duvara dikine yerleştirilen ahşap hatıllar dışarıya hafif çıkıntı yapılarak aynı zamanda iskele olarak kullanılmış olabilir¹³¹.

Surun batı cephesi duvar yüzeyinin alt ve üst kesiminde bulunan taşların büyük bir kısmı dökülmüştür. Günümüze ise bu kısımlarda sadece irili ufaklı taşlardan oluşan harçlı moloz iç dolgu malzemesi kalmıştır. Duvar, genelde düzenli sıralar izleyen, birkaç sıra orta ve büyük, bir sıra yassı taşların dönüşümlü olarak yerleştirildiği inşa tekniğiyle örülmüştür. Büyük taşların arasında kalan boşluklar ise küçük boyutlu taşlarla doldurulmuştur. Bazı kısımlarda tahribatlar nedeniyle derz harcı eridiği için taşlar dökülmüştür (*Levha 6*).

Surun doğu cephesinin toprak seviyesi batı cepheye oranla yaklaşık 1 m. daha aşağıdadır. Cephenin neredeyse yarısını oluşturan alt bölümün duvar yüzeyindeki taşlar tamamen sökülmüş ve sadece moloz iç dolgu malzemesi kalmıştır. Üst kesim ise batı cepheye benzer bir şekilde örülmüştür. Ancak cephenin bazı yerlerinde, yalnızca küçük ve orta boyutlu taş ile yassı taş dönüşümlü olarak yerleştirilmiştir. Hatta bazı kısımlarda bu örgü sırası belirginliğini kaybetmektedir. Cephedeki derz harçları, batı cepheye oranla daha az korunmuş ve bazı kısımlarda taşların sökülmesine sebep olmuştur. Ancak bazı kısımlarında derz harçları diğer cephede olmadığı kadar belirgindir (*Levha 7*).

1 numaralı surun güneyinde yaklaşık 5 m uzunluğunda, 1 m.'ye yakın yükseklikteki duvarın ardından, (bu kısım kapının kuzey kulesinin batı duvar kalıntılarını oluşturmaktadır) *Doğu Kapısı* (2 numaralı sur parçası) olarak anılan çift kuleli bir kapı yer almaktadır. Kapının bulunduğu duvar yüksekliği 7 m., kalınlığı 3,67 m., uzunluğu ise 7,52 m.'dir. İnşa malzemesinde diğer sura oranla bir farklılık görülmemektedir.

Kapının batı cephesinin yan ve üst duvarlarının bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Fakat bu duvarların duvar yüzeyindeki taşlarının tamamına yakını dökülmüş ve iç dolgu malzemesi korunabilmiştir (*Levha 8*).

Doğu Kapısı, üzeri taş beşik tonozla örtülü bir geçitten oluşur. Toprak seviyesinden yüksekliği 2,65 m., genişliği ise 5, 11 m. dir. Herhangi bir kemer kalıntısı bulunmamaktadır. Ancak önceki senelerde yapılan yüzey araştırmasında tonozun batı cephesinin tuğla kemerle örüldüğü tespit edilmiştir¹³².

Kapının doğu cephesinin kuzey duvarı ile tonozun dışarıya bakan kısmının üst bölümündeki duvarın örgü taşları batı cephede olduğu gibi dökülmüştür. Sadece üst kısımlarda, 1 numaralı surdakine benzer örgü sırası mevcut kalabilmiştir. Aynı cephede, kapı boşluğunun önü devşirme malzeme ve taşlarla örülmüştür. Türklerle yapılan son savaşlar

¹³¹ Hatlı ızgara tekniğine ilişkin bkz. E. Tok, *a.g.e.*, s. 102- 103.

¹³² D. V. Zanten, v.d., "The City Walls", *A Survey of Sardis and the Major Monuments outside the City walls*, London, 1975, s. 41.

sırasında stratejik taktik gereği, acil bir önlem olarak kapının bu şekilde iptal edildiği muhtemeldir (*Levha 9*).

1987'de *Doğu Kapısının* doğu cephesinde, kapı boşluğunun önünde, -2,75 m. seviyede başları batıya yönelmiş yan yana iki iskelet bulunmuştur. DK/ M 2 mezarı iskeletinde iki omur arasında saplanmış bir ok ucu tespit edilmiştir. Ayrıca dolgu toprak içerisinde genellikle Bizans Dönemi'ne ait sırlı ve sırsız seramiğin yanı sıra Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olabilecek 1 adet bronzdan makyaj kaşığı bulunmuştur¹³³. 1988'de ise aynı bölümde yapılan moloz temizliği sırasında erişilebilen en alt seviyeye (-3,65 m.) inilmiş ve burada basit sütun tamburları ve mimari bloklar saptanmıştır. 1987'de ortaya çıkarılan mezarların devamına 1988'de de rastlanmıştır. -2,82 m.'de doğu- batı doğrultusunda uzanan bir mezar daha bulunmuştur. Bu mezarda, başı batıya yönelmiş iskeletin göğsünde bir mızrak ucu ve sırtında omurgaya saplanmış iki ok ucu tespit edilmiştir. Mezar sahibi kişilerin bir savaş sırasında yaralanarak ölmüş birilerine ait olduğu anlaşılmıştır¹³⁴.

Kapının doğu cephesinin kuzeyinde yer alan *kule*, ancak 1,50 m. yüksekliğe kadar ayakta kalabilmiştir (*Levha 10- 11*). Sur duvarını keserek inşa edilmiştir. Kapının kuzeyinde, doğuya doğru çıkıntılıdır. Batıda dayandığı beden duvarın tamamına yakını yıkılmıştır. Kulenin üst kesimi yıkıktır. İçi ise toprak ve molozla doludur. Kulenin tamamına yakınının tahrip olması, üst örtüye ilişkin izlerin kaybolmasına sebep olmuştur. Ancak kulenin dikdörtgen plana¹³⁵ uygun beşik tonozla örtülü olabileceği düşünülmektedir. Duvar örgüsünün tamamına yakını yıkılmıştır. Cephe taşlarının mevcut olduğu kısımlarda, toprak seviyesinden itibaren devşirme büyük blok taşlar ve daha üst bölümlerde orta ve küçük boyutlu taşlar kullanılmıştır. Kulenin diğer kısımlarında ise sadece moloz dolgu günümüze ulaşabilmiştir.

Yaklaşık 2,50 m. yüksekliğine ulaşan *güneydeki kule*, kuzeydeki kuleye oranla daha iyi korunmuştur (*Levha 12*). Sur duvarını keserek inşa edilmiştir. Yarıçapı 7,70 m.'dir. Kapının güneyinde, doğuya doğru çıkıntı yapmıştır. Batıda dayandığı beden duvarının büyük kısmında gedik vardır. 1988 yılı *Doğu Kapısı kazısı* sırasında, yarım daire planlı bu kulenin dikdörtgen planlı daha düzgün taşlardan inşa edilmiş bir subasmana oturduğu ortaya çıkarılmıştır¹³⁶. Sur, kule ile birleştiği kısımda kuleye doğru dik açıyla dirsek yapmıştır. Bu duvar bir sıra büyük, bir sıra yassı taş dizisinin dönüşümlü olarak yerleştirildiği inşa tekniğiyle örülmüştür. Kulenin üst kesimi yıkıktır. İçi ise toprak ve molozla doludur. Ancak dairesel kuruluşun üzerinin özgününde beşik tonoz veya basık bir kubbe ile örtülü olabileceği muhtemeldir. Kulenin

¹³³ R. Meriç, "1987 Yılı Alaşehir Kazısı", *X. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 1. Ankara, 1988. s. 159.

¹³⁴ R. Meriç, "1988 Yılı Alaşehir Kazısı", *XI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 1. Ankara, 1989. s. 181.

¹³⁵ Günümüzdeki kalıntılardan yola çıkarak kulenin şeklini belirlemek mümkün değildir. Ancak, gerçekleştirilen kazılar sonucunda dikdörtgen planlı olduğu saptanmıştır. Bkz. R. Meriç, "1988 Yılı Alaşehir Kazısı", *XI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 1. Ankara, 1989. s. 189.

¹³⁶ R. Meriç, "1988 Yılı Alaşehir Kazısı", *XI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 1. Ankara 1989, s. 181.

sadece kuzey cephe ve bu cephenin iç duvar örgüsünün bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir. Kuzey cephenin toprak seviyesinden yaklaşık 1 m. yüksekliğe kadar olan kısmı, en alt seviyeden başlayarak; 1 sıra büyük taş, 6 sıra tuğla; 1 sıra büyük taş, 2 sıra tuğla ile örülmüştür. Büyük taşların aralarında kalan boşluklar ise tuğla kırıklarıyla doldurulmuştur. Cephenin diğer kısımları toprak ve molozla doludur. Kuzey cepheden doğuya doğru kıvrılan kulenin örgü sıralarının doğu cephesine doğru aynı taş- tuğla almasıyla devam ettiği, tuğla izlerinden anlaşılmaktadır. Güneye bakan iç cephe örgüsünün de büyük bir bölümü yıkılmıştır. Mevcut yerlerdeyse, derz harçları döküldüğünden duvarın inşa tekniği pek anlaşıl原因mamaktadır. Sadece 1 sıra yassı taş, 1 sıra tuğla ve düzgün denilebilecek derz sıralarını takip eden orta boyutlu taş sıraları izlenebilmektedir. Muhtemelen bu duvar, kuzey cephedeki taş- tuğla almasıyla benzer bir inşa tekniğiyle örülmüştür. Kulenin güney ve doğu cephesi günümüze ulaşamamıştır. Günümüzde buradan tali yol geçmektedir.

1970'li yılların ortalarına doğru, Doğu Kapısı'nın yakınında, duvarın batı cephesine 50 m. aralıkla inşa edilen iki taştan merdiven kalıntısına rastlanmıştır. Merdivenlerin ikisi de cepheye paralel olarak inmektedir. Birinin 3 basamaklı ve 0,60 m. genişliğinde olduğu belirtilmiştir. Kalıntıların ikisinin de duvarın üst kısımlarında bulunmasından dolayı, bu basamakların zemine 3- 4 m. uzunluktaki portatif merdivenlerle bağlanmış olabileceği öne sürülmüştür¹³⁷. Günümüzde bu kalıntıların izine rastlanamamıştır.

Doğu kapısının güneyinde, yaklaşık 7 m.'lik gediğin ardından (burası şuanda Kale Sokak'ın girişlerinden biri olan tali yoldur) 3 numaralı sur parçası bulunur. Duvarın yüksekliği 7, 30 m., kalınlığı 3 m., uzunluğu ise yaklaşık 26 m.'dir. İnşa malzemesi olarak arazi taşları ve çok seyrek olarak tuğla kullanılmıştır. Taşların cephelere bakan ön yüzleri kabayonu taşlanmıştır. 1 numaralı sur parçasında görülen yatay sıralar halindeki kare şekilli hatıl delikleri burada da izlenebilmektedir.

Surun batı cephesi alt kesimi (yaklaşık 2,50 m. yüksekliğe kadar) ile aynı cephenin güneyindeki üst ve alt kısımdaki örgü taşlarının büyük bir kısmı dökülmüştür (*Levha 13*). Günümüzdeyse, bu kısımlarda irili ufaklı taşlardan oluşan moloz iç dolgu malzemesi kalmıştır. Cephe taşlarının korunabildiği kısımlarda duvar, genelde düzenli sıralar izleyen, birkaç sıra orta ve büyük, bir sıra yassı taşların dönüşümlü olarak yerleştirildiği inşa tekniğiyle örülmüştür. Ancak cephede baştanbaşa dizilmiş tek sıra yassı taşlar bazı kısımlarda çift sıra olarak başlar ve belli bir yerden sonra tek sıra olarak devam eder. Büyük taşların arasında kalan boşluklar ise orta ve küçük boyutlu taşlarla doldurulmuştur. Fakat bazı yassı taş sıralarında ve taşların arasında kalan boşluklarda seyrek de olsa tuğla kullanımı

¹³⁷ D. V. Zanten, v.d., *a.g.e.*, s. 42. surlarda seyirdim yerine rastlanılmasa da, duvarın üst kısmında günümüze ulaşabilmiş bu basamakların özgününde zemine kadar taş basamak olarak indiği de düşünülebilir.

görülmektedir. Diğer duvarlarda olduğu gibi özellikle üst bölümlerde ve diğer bazı kısımlarda tahribatlar nedeniyle derz harcı eridiği için taşlar sökülüştür. Batı cephenin güney duvarının ortasında, diğer kısımlardaki büyük- orta boy taş ile yassı taşların dönüşümlü olarak örüldüğü sıra devam etmektedir. Duvar, bu örgü sırasından sonra üç tane üst üste yerleştirilmiş devşirme büyük blok taşlarla son bulur.

Surun doğu cephesinin toprak seviyesi, diğer sur parçalarında olduğu gibi, batı cepheye oranla yaklaşık 1 m. daha aşağıdadır. Cephenin alt kesimi (yaklaşık 2 m. yüksekliğe kadar) ile aynı cephenin kuleye yakın güney kesiminin örgü taşları dökülmüştür (*Levha 14*). Bu kısımda sadece moloz dolgu kalmıştır. Orta ve üst kesimlerin örgüsü, surun en tepesinden aşağıya doğru sarkan sarmaşıklardan dolayı tam olarak izlenememektedir. Fakat bu cephenin de, batı cepheye benzer teknikte örüldüğü görülmektedir. Cephenin orta kısmının üst bölümünde ise devşirme bir blok taş göze çarpmaktadır. Derzler özellikle üst kısımlarda yoğun bir şekilde dökülmüşken, 1 numaralı sur parçasının doğu cephesindeki gibi orta kesimlerde oldukça belirgindir.

3 numaralı sur parçasının güneydoğu köşesinde bir *kule* yer almaktadır (*Levha 15*). Doğu Kapısı'nın iki yanında bulunan kulelere oranla daha iyi korunmuştur. Doğuya doğru çıkıntı yapmıştır. Yüksekliği 2,80 m., yarıçapı ise 8, 60 m.'dir. Kulenin toprak seviyesinden yaklaşık 0,70 m. yüksekliğe kadar olan kısmı, kuzey cepheden itibaren dışa taşkındır. Buna dayanarak, Doğu Kapısı'nın güney yanındaki kuledeki gibi muhtemelen burada da kulenin bir kaideye oturtulduğu söylenebilir. Kulenin üstü yıkıktır. İçi ise toprak ve molozla doludur. Kulenin tamamına yakınının tahrip olması, üst örtüye ilişkin izlerin kaybolmasına sebep olmuştur. Ancak dairesel kuruluşun üzerinin özgününde beşik tonoz veya basık bir kubbe ile örtülü olabileceği muhtemeldir. Batı cephe ve güney cephenin büyük bir kısmı toprak altında kalmıştır. Doğu cephedeki örgü taşları günümüze ulaşamamıştır. Fakat duvar yüzeyindeki taş ve tuğla kalıntılarından yola çıkarak, cephenin kuzey cephedeki örgü düzeninde inşa edildiği söylenebilir. Günümüzde sadece kuzey cephenin duvar yüzeyindeki örgü taşları izlenebilmektedir. 3 numaralı sur parçasının kulenin bu cephesine bitişik alt kısmındaki duvar örgüsü ile kulenin kuzey cephesi örgüsü aynıdır. Buradaki derz sıraları sur duvarı derz sıralarını takip etmektedir. Hem kulenin kuzey cephesinde, hem de bu kesimde dönüşümlü olarak yerleştirilmiş büyük ve orta boyutlu taşların arasında dolgu malzemesi olarak tuğla kırıkları ve küçük taşlar kullanılmıştır.

Kulenin güneyinde yaklaşık 12 m. uzunluğunda bir gedik vardır. Bu gedikten sonra *4 numaralı sur parçası* yer alır. Duvar yüksekliği ile kalınlığı diğer sur kalıntılarıyla neredeyse aynıdır. Doğu surları arasında yaklaşık 47 m. ile en uzun mevcut kalabilen sur parçasıdır. Fakat duvarın hem doğu, hem de batı cephelerine bitişik inşa edilmiş tek katlı evler ve

bahçeleriyle kuşatılmıştır. İnşa malzemesi olarak arazi taşları ve çok seyrek olarak tuğla kullanılmıştır. Taşların cephelere bakan ön yüzleri kabayonu traşlanmıştır.

Surun batı cephesi alt kesimi (yaklaşık 2,50 m. yüksekliğe kadar) evin bahçe duvarıyla çevrelediğinden tam anlamıyla izlenememektedir (*Levha 16*). Ancak buradaki örgü taşlarının büyük bir kısmının döküldüğünü görülebilmektedir. Korunabilen diğer bölümler ise, diğer sur parçalarıyla benzer şekilde birkaç sıra büyük ve orta boyutlu, bir sıra yassı taşların dönüşümlü olarak yerleştirildiği inşa tekniğiyle örülmüştür. Bazı yassı taş sıralarında ve taşların arasında kalan boşluklarda seyrek de olsa tuğla kullanımı görülmektedir. Cephenin güney kısmının sonlarında, duvarın üst kesimlerine doğru küçük bir bölümde tuğla kullanımında yoğunluk izlenmektedir. Büyük taşların arasında kalan boşluklar ise orta ve küçük boyutlu taşlarla doldurulmuştur. Ancak yoğunlukla üst bölümlerde olmak üzere bazı kısımlarda derz harçlarının erimesiyle taş ve tuğlalar da sökülmüştür. Aynı cephenin güneyinde muhtemelen bir sütunun gövdesi devşirme olarak kullanılmıştır. Burada duvarın bir bölümü evin bahçe duvarı işlevindedir ve kireçle boyanmıştır.

Surun doğu cephesinde de benzer durum söz konusudur. Alt kesimin bir kısmı ev ve bahçeden dolayı kapanmıştır (*Levha 17*). Bu cephe diğer cepheye benzer inşa tekniğiyle örülmüştür. Bazı yassı taş sıralarında ve taşların arasında kalan boşluklarda seyrek de olsa tuğla kullanımı burada da görülmektedir. Üst bölümlerde eriyen derzlerle birlikte dolgu malzemelerinin bir kısmı dökülmüşken, orta kısımlarda gayet iyi korunmuştur. Surun aynı cephesinin güneyindeki yaklaşık son 5 metre uzunluğundaki cephe, 0,50 m. kadar dışa taşıntı yapmıştır. İşlevi anlaşılacakla beraber, muhtemelen duvar destek amaçlı 1 sıra daha örülmüştür.

4 numaralı sur parçasının güneyindeki Reddi İlhak ve Hanlar Caddesi'nin bulunduğu adalar üzerinde herhangi bir sur parçası tespit edilememiştir. Curtius planına göre, surların bu bölümlerde doğruya doğru dirsek yaparak güney yönünde ilerlediğini söyleyebiliriz. Bu iki caddenin hemen güneyinde Sümer Oral Caddesi bulunmaktadır. Bu caddenin doğusunda bulunan mezarlığın batısında, 2 tane sur kalıntısı yer almaktadır (*Levha 18*). Tek katlı bir evin bahçe duvarının bir kısmını oluşturan *5 numaralı sur parçasının* sadece 2 m.'lik bölümü yaklaşık 4 m. yüksekliğinde günümüze ulaşabilmiştir (*Levha 19*). Geri kalan kısımları (?) ise zeminden 1,50- 2,00 m. yüksekliğine kadar mevcut kalabilmiştir. Ancak 22 m.'lik bu kısım, muhtemelen surlardan sökülerek yeniden yapılmış duvarlardır. Mevcut moloz iç dolgu malzemesinde herhangi bir farklılık gözlenmemiştir.

Mezarlığın batısındaki diğer sur kalıntısı (*6 numaralı sur parçası*) tek katlı diğer bir evin bahçe duvarları içinde zorlukla fark edilebilmektedir (*Levha 20*). Sokaktan sadece sur parçasının bahçe duvarından yaklaşık 1 m. daha yüksek olan kısmı izlenebilmektedir.

Muhtemelen 3-4 m. uzunluğundaki bu sur duvarının sadece moloz iç dolgusu günümüze ulaşabilmiştir.

Mezarlığın güneybatısında, 6 numaralı sur parçasının yaklaşık 85 m. güneyinde, Elmadağ Caddesi'nin Kenan Evren Caddesi ile kesiştiği yerde bulunan küçük bir park içinde yıkıntı halde sur duvarları (7 numaralı sur parçası) bulunmaktadır (Levha 21). Mevcut duvar kalıntılarının özgün hallerini tahmin edebilmek pek mümkün değilse de, bir kısmının kuleye ait olabilmesi muhtemeldir.

Elmadağ Caddesi'nin batısında, 7 numaralı kalıntıların yaklaşık 120 m. güneyindeki bir evin bahçe duvarı içinde yıkık halde birkaç sur kalıntısı daha bulunmaktadır (8 numaralı sur parçası). Fakat bu yıkıntılar da özgün hallerini tespit edebilmemiz için yeteri kadar korunmamıştır (Levha 22).

Doğu surları arasında tespit edilebilen son parça (9 numaralı sur parçası) Yıldırım Beyazıt İlköğretim Okulu'nun karşısında bulunmaktadır (Levha 23). Yaklaşık 7 m. yüksekliğinde, 8 m. uzunluğundadır. Doğu cephenin büyük bir kısmında örgü taşları günümüze ulaşabilmiştir. Duvar, genelde düzenli sıralar izleyen, birkaç sıra orta ve büyük, bir sıra yassı taşların dönüşümlü olarak yerleştirildiği inşa tekniğiyle örülmüştür. Bu surun kuzeyinde yaklaşık 32 m. boyunca yıkıntı halinde yer yer 2 m.'ye ulaşan sur izleri izlenebilmektedir. Surun doğu cephesinde, örgü taşlarının mevcut olduğu kısımlarda belirgin bir şekilde kare hatlı delikleri takip edilmektedir. Uygulamanın önceki surlarda bahsettiğimiz sebeplerden dolayı yapıldığı düşünülmektedir.

2.1.2 Kuzey Surları

Kuzey sur kalıntılarının büyük kısmını kuzeydoğu bölümündekiler oluşturmaktadır (Levha 24- 25). Diğer kalıntılar ise dükkânların ve evlerin arasında kaybolmuş, büyük hasarlara maruz kalmışlardır. Bu bölümde dokuz sur parçası, iki tali kapı ve bir kule kalıntısı mevcuttur.

Kuzey surlarının ilk kalıntısı, kuzeydoğu köşede yer alan bir kule¹³⁸ ile başlar (Levha 26). Curtius planına göre bu bir köşe kulesiydi¹³⁹. Nitekim, kuzey kuleden itibaren surların güneye doğru yaklaşık 90 derecelik açıyla dirsek yaptığı halen izlenebilmektedir. Yarım daire planlı bu kule 4,50 m. yüksekliğe kadar kısmen korunabilmiştir. Yarıçapı 11 m.'dir. Kulenin üst kesimi yıkıktır. İçi ise toprak ve molozla doludur. Bu kulenin yarım daire plana uygun beşik tonozla veya basık bir kubbeye örtüldüğü düşünülmektedir. Dış cephe örgülerinin günümüze en sağlam ulaşabildiği kısım kuzey cephedir. Doğu ve batı cephelerin ise tamamına yakını

¹³⁸ Kuzey surlarında 1975 ve 1982'de gerçekleştirilen çalışmalar sırasında da bu kulenin dışında başka bir kuleye rastlanılamamıştır. Bkz. A. Pralong, *a.g.m.*, s. 110.

¹³⁹ E. Curtius, *a.g.e.*, Tafel: VIII.

yıkılmıştır. Mevcut kalıntılara göre duvar, genelde düzgün derz sıralarını takip eden büyük ve orta boyutlu moloz taşların üst üste yerleştirilmesiyle örülmüştür. Taşların aralarında kalan boşluklar ise küçük tuğla ve taş parçalarıyla doldurulmuştur (*Levha 27*).

10 numaralı sur parçası, kuzeydoğu köşesinde yer alan kulenin batısına bitişik halde bulunmaktadır. Cephenin üst kesimleri yer yer yıkılmakla birlikte, sur en yüksek seviyede 7,50 m.'ye kadar ulaşmaktadır. Duvar örgüsünün tahrip olmadığı kısımlarda duvar kalınlığı 3 m. civarındadır. Uzunluğu 123 m.'dir. Güney surları arasında en uzun mevcut kalabilen sur parçasıdır. İnşa malzemesi olarak taş ve tuğla kullanılmıştır. Taşların cephelere bakan ön yüzleri kabayonu traşlanmıştır.

Kuzey cephede, surun doğudan batıya doğru yaklaşık ilk 70 m.'sinde cephenin üst kesiminin büyük bir kısmı yıkılmıştır (*Levha 28*). Yıkılmayan bölümlerin ise tamamına yakınının iç dolgu malzemesi kalmıştır. Yalnızca alt kısımlarda cephe taşları 2- 3 m. yüksekliğe kadar günümüze ulaşabilmiştir. Taş ve tuğla malzemenin kullanıldığı bu kesimlerde derz harçlarının erimesinden dolayı duvar örgüsü tam olarak anlaşılammaktadır. Duvar örgüsünün bazı bölümlerinde tuğlalarla 1- 1,50 m.'lik şeritler oluşturulmuştur. Bununla birlikte tuğlalar, küçük boyutlu taşlarla birlikte büyük taşlar arasındaki boşlukları doldurmak için de kullanılmıştır. Tuğlaların dışında, örgüyü oluşturan büyük ve orta boyutlu taşların üst üste yerleştirildiği ve belli derz sıralarını takip ettikleri izlenebilmektedir. Duvar örgüsünün kısmen mevcut kalabildiği bu kısımlarda, diğer sur parçalarına oranla işçilikte özensizlik göze çarpmaktadır (*Levha 29*).

Batıya doğru, kuzey cephede 10 numaralı sur parçasının yaklaşık 65. metresinde *1 numaralı tali kapı* bulunmaktadır (*Levha 30- 31*). 1,30 m. genişliğindedir. Kapı boşluğunun tamamına yakını toprakla dolmuş, lentonun altında yalnızca 0,30 m. yüksekliğinde bir boşluk kalmıştır. Toprakla kaplı olmayan kısımda ise kapı lentosu, doğuda ona bitişik devşirme sütünce ve 2, 80 m. açıklığında üzengi hattı mevcut kalabilmiş tuğladan kemerin kalıntıları görülmektedir. Kapı, muhtemelen zamanında sur duvarı genişliğinde ve tamamen tuğladan inşa edilmiş bir tonozla örtülüydü. Kapının güney cephesi tamamen toprak altında kalmıştır. Kapı üzerindeki sur duvarı ise günümüze ulaşmamıştır.

1 numaralı kapının yaklaşık 7 m. batısında, kuzey cephede *2 numaralı tali kapı* yer almaktadır (*Levha 32*). Tuğlalarla örülmüş yuvarlak kemeri kısmen günümüze ulaşabilmiştir. Tuğla örgü sıraların arasındaki harcın içinde orta ve küçük boyutlu taşların da kullanıldığı görülmektedir. Kapının, inşa edildikten sonraki bir dönemde iptal edildiği, kapı boşluğunun önündeki dolgu duvardan anlaşılmmaktadır. Günümüze ulaşabilen kalıntılara göre kapı, moloz dolguyla kapatıldıktan sonra önü sur duvarı olarak örülmüştür. Kemerin hemen üstünde 7,50

m.'ye ulaşan duvarlar halen mevcuttur. Kapının güney cephesi tamamen toprak altında kalmıştır.

2 numaralı tali kapıdan itibaren kuzey surları arasında en yüksek seviyede günümüze ulaşabilmiş duvarlar bulunmaktadır (*Levha 33*). Ancak örgü taşlarının tamamına yakını dökülmüş, sadece iç dolgu malzemesi günümüze gelebilmiştir. Örgü malzemelerinin çok az bir kısmının ulaşabildiği alt ve en üst cephelerde düzenli olmayan taş örgü sıraları görülmektedir. Bazı kısımlarda ise diğer sur parçalarındakine benzer birkaç sıra büyük- orta boyutlu taş ile yassı taşlarının dönüşümlü olarak yerleştirildiği inşa tekniği izlenebilmektedir. Bazı örgü sıraları arasında çok seyrek olarak tuğla kullanımı görülmektedir. Fakat bu kesimlerde derz harçlarının büyük bir kısmı döküldüğünden, cephenin özgün yapısı hakkında kesin bir sonuç elde etmek mümkün değildir. Doğu surlarında karşılaştığımız hatıl delikleri yer yer izlenebilmektedir. Surun bu bölümünün kuzey cephesine bitişik bir yapı bulunmaktadır. Bu yapı, yakın geçmişte kireç yapımı için inşa edilmiştir. Duvarlardaki taşlar ve az sayıdaki tuğla malzemedan anlaşılacağı üzere bu yapı sur malzemeleri kullanılarak inşa edilmiştir.

10 numaralı sur parçasının güney cephesinin 2. kapıya kadar olan kısmının tamamına yakını toprakla dolmuştur. 2. kapıdan sonraki bölüm halen ayakta durmaktadır (Levha 34). Ancak kuzeyde olduğu gibi dış cephe taşlarının tamamına yakını dökülmüştür. Üst cephelerin bazı kısımlarında birkaç sıra orta ve büyük boyutlu taşlarla yassı taşların dönüşümlü olarak yerleştirildiği inşa tekniği görülebilmektedir.

10 numaralı sur parçasının batısında yaklaşık 18 m. uzunluğunda bir gedik vardır. Ardından *11 numaralı sur parçası* yer alır. 27 m. uzunluğundadır. Duvar, yükseklik açısından özgün yapısını neredeyse korumuştur (yaklaşık 7,30 m.). Örgülerin tahrip olmadığı kısımlarda duvar kalınlığı 3 m. civarındadır. Sur, 1 numaralı sur parçasının birkaç m. güneye doğru gerisinde kalmıştır. Pralong'un öne sürdüğü gibi bu durum farklı iki yönde çalışan işçi gruplarından kaynaklanmış olabilir. Muhtemelen bu sebeple, sur kuzey cephenin doğu kısmında kuzeye doğru hafif bir dirsek yapmaktadır. *Kuzey cephe*de, iç dolgu malzemesi olarak kullanılan taşlarda herhangi bir farklılık yoktur; diğer sur parçalarında görülen moloz taşlar kullanılmıştır (*Levha 35*). En üst ve zeminden 4 m. yüksekliğe kadar olan cephe taşları günümüze gelebilmiştir. Orta kısımlar diğer sur parçalarına benzer şekilde bir sıra büyük taş ya da büyük taşların olmadığı sıralarda birkaç sıra irili ufaklı taş- 1 sıra yassı taşların dönüşümlü olarak yerleştirildiği inşa tekniğiyle örülmüştür. *Güney cephe*ye, kuzey cepheye oranla daha iyi korunmuştur. Alt kısımların dışında üst tarafların cephe taşları kısmen günümüze ulaşabilmiş; taş sıraları diğer cepheye benzer düzende inşa edilmiştir (*Levha 36*). Her iki cephe de hatıl delikleri izlenebilmektedir.

11 numaralı surun batısında büyük bir gedik vardır. Günümüzde bu gediğin bulunduğu yerden Kuvayi Milliye Egemenlik Caddesi geçer. Caddenin batısında ise Kale Arkası Sokak bulunur. Sokağın kuzeyinde, arkalı önlü dizilmiş ev ve dükkân sıraları yer alır. Bu yapıların arasında *12 numaralı sur parçası* vardır (11 numaralı surun yaklaşık 70 m. batısında). 15 m. uzunluğundadır. Yaklaşık 7 m. yüksekliğindedir. Görülebildiği kadarıyla kuzey cephesinin alt sıra taşları sökülmüştür (*Levha 37*). Üst kısımlardaki taş sıralarında ise diğer surlardan farklı bir inşa tekniği uygulanmamıştır. *Güney cephenin* büyük bir kısmı dükkânın kuzey cephesiyle bitişik olduğundan, duvarın büyük bir bölümünde sadece moloz dolgunun mevcut kalabildiği üst kısımları görülebilmektedir (*Levha 38*).

12 numaralı surun yaklaşık 20 m. batısında *13 numaralı sur parçası* bulunmaktadır. Yaklaşık 7 m. yüksekliğindedir. Birkaç m. uzunluğunda günümüze ulaşabilmiş kalıntı tamamen binaların arasında kaldığından yerinde gözlemlenememiştir (*Levha 39*).

13 numaralı surun ardından yaklaşık 90 m. sonra, Kale Arkası Çıkmaz Sokak'ın kuzeyinde *14 numaralı sur parçası* yer almaktadır (*Levha 40*)¹⁴⁰. 20,70 m. uzunluğundadır. Duvarın yüksekliği 4,50 m.'ye kadar korunabilmiştir. Her iki cephenin büyük kısmında sadece moloz dolgu korunabilmişken, mevcut örgü taş sıralarında herhangi bir farklılık izlenmemiştir.

Aynı sokakta, 14 numaralı surdan birkaç metre sonra *15 numaralı sur parçası* bulunmaktadır. 54, 60 m. uzunluğundadır (*Levha 41*). Duvar yüksekliği 4,50 m.'ye kadar mevcut kalabilmiştir. 6 numaralı sur, 5 numaralı parçaya oranla daha kuzeyde olduğundan, surun bu kısımda dirsek yaptığı söylenebilir¹⁴¹. Surun güney cephesinin en batısında yan yana üç tane devşirme mimari blok taş yer almaktadır (*Levha 42*). Bu blokların sağ üst tarafı, birkaç sıra taş ile 1 sıra yassı taşın dönüşümlü olarak yerleştirildiği duvar tekniğiyle örülmüştür. Diğer kısımlarda yalnızca iç dolgu malzemesi korunmuştur.

Aynı sokakta, 15 numaralı surdan birkaç metre sonra *16 numaralı sur parçası* yer almaktadır (*Levha 43*). 21 m. uzunluğundadır. Yaklaşık 4 m. uzunluğundaki duvarın yalnızca iç dolgu malzemesi günümüze ulaşabilmiştir.

Yukarıda bahsettiğimiz Kale Arkası Çıkmaz Sokak, sınırları içinde bulunan 3 sur parçasının ardından, batıda kömür ve odun satışı yapan bir dükkânla sona erer. Bu dükkân ile kuzeyindeki bir apartman arasında *17 numaralı sur parçası* bulunur (*Levha 44*). Kuzey duvarı tamamıyla apartmana bitişik olduğundan örgü malzemesi tespit edilememiştir. Moloz dolgunun mevcut kalabildiği güney duvarı ise kısmen dükkân içinde görülebilmektedir.

17 numaralı surun yaklaşık 50 m. batısında, Mektep Caddesi'nin kuzey kesiminin doğusunda yer alan yapıların arasında, bir marangoz dükkânının hemen güneyinde *18*

¹⁴⁰ 3 numaralı sur parçasına bitişik inşa edilmiş yapılar batıya doğru 60 m. kadar devam etmektedir. Bu sebeple bu kısımlarda herhangi bir kalıntı mevcut olsa dahi tespit edilememek çok zordur.

¹⁴¹ Curtius planında da surun bu bölümde dirsek yaptığı görülebilmektedir. Bkz. E. Curtius, *a.g.e.*, Tafel: VIII.

numaralı sur parçası bulunur (*Levha 45*). Yaklaşık 30 m. uzunluğundadır. Duvar yer yer yıkılmakla birlikte, en yüksek kesimi yaklaşık 3,50 m.'dir. Sadece moloz iç dolgusu kalmıştır.

Güney surlarında günümüze ulaşabilen son duvar kalıntısı, 18 numaralı sur parçasının yaklaşık 120 m. batısındadır (*19 numaralı sur parçası*). Fevzi Paşa Caddesi'nin kuzey kesiminin batısında kalan binaların arasındaki küçük bir arazi içindedir. Mevcut kalabilen kısmı 5 m. uzunluğunda ve yaklaşık 1 m. yüksekliğindedir. Sadece moloz iç dolgusu korunabilmiştir (*Levha 46*).

Yukarıda bahsettiğimiz kalıntıların dışında günümüze ulaşamayan *Dombay Kapı*'dan bahsedilmektedir. Kaynaklarda bu kapının Sarıgöl Caddesi, Beşeylül Mahallesi, Yeni Garaj'ın güneydoğusunda bulunduğu belirtilmektedir¹⁴².

2.1.3 Batı Surları

7 sur parçası ve muhtemelen 1 kapının günümüze ulaşabildiği batı surlarının tamamına yakını binaların arasında kalmıştır. Kuzey kesimlerde herhangi bir duvar izine rastlanamamıştır. Kalıntıların büyük bölümü güneyde Sakarya Mahallesi sınırları içerisinde korunabilmiştir. Günümüzde bu surlar Kuvayi Milliye Caddesi ile Ziya Gökalp caddeleri arasında bulunmaktadır.

Kuzeyden güneye doğru ilk sur (*20 numaralı sur parçası*), Kenan Evren Caddesi ile Ahmet Işık Caddesi arasında yer alan apartmanların arasındadır. Yaklaşık 19 m. uzunluğundadır. 2- 2,30 m. yüksekliğine kadar korunmuş olup, sadece iç dolgu malzemesi günümüze ulaşabilmiştir (*Levha 47*).

Ahmet Işık Caddesi'nin hemen güneyindeki binaların arasında *21 numaralı sur parçası* bulunmaktadır. Yaklaşık 25 m. uzunluğundadır. Duvarın en yüksek kısmı günümüzde 3 m. civarına kadar korunabilmiştir. Duvarın tamamına yakınının sadece iç dolgu malzemesi günümüze ulaşabilmiştir. Çok az bir kısmı görülebilen örgü taşlarının yerleştirilme tekniği diğer sur duvarlarıyla aynıdır (*Levha 48*).

21 numaralı sur parçasının güneyindeki İstiklal Caddesi'nden sonra, binaların arasında *22 numaralı sur parçası* bulunmaktadır. Batı surları arasında yükseklik ve uzunluk açısından özgün halini oldukça koruyabilmiş iki sur parçasından biridir. 35 m. uzunluğundaki duvarın yüksekliği yaklaşık 7 m.'dir. Surun güney cephesinde duvarın bir kısmı içe doğru yarı dairesel olarak örülmüştür. A. Pralong, burada zamanında bir kapının bulunduğunu öne

¹⁴² M. A. Ceylan, *a.g.e.*, s. 136; C. Doğan, *Alaşehir Surları*, Adnan Menderes Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Klasik Arkeoloji Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Aydın, 2002, s. 11.

sürmüştür¹⁴³. Diğer sur parçalarında gördüğümüz birkaç sıra büyük ve orta boyutlu taşlar ile bir sıra yassı taşların dönüşümlü olarak yerleştirildiği düzen devam etmektedir. Ahşap hatlı delikleri yer yer izlenebilmektedir (*Levha 49- 50, 57*).

Şehit Nuri Caddesi'ndeki gediğin ardından bir kısmı binaların arasında kalmış diğer bir sur parçası bulunur (*23 numaralı sur parçası*). Yaklaşık 45 m. uzunluğundadır. Yükseklik bakımından büyük bir bölümü önceki surla aynıdır. Bazı kısımların haricinde örgü taşları iyi korunmuştur. Duvarın üst kısımlarındaki örgü tekniğinde bir farklılık görülmemektedir. Surun batı cephesinin güney kesiminin toprak seviyesinden yaklaşık 2 m.'lik yüksekliğe kadar ulaşan bölümünün örgü sıralarındaki ve harç rengindeki farklılıklarına dayanarak muhtemelen bir restorasyon geçirdiğini söylenebilir. Diğer birçok sur parçasında görülen hatlı deliklerine rastlanmamıştır (*Levha 51*).

23 numaralı sur parçasının ardından Şehit Mustafa Caddesi üzerinde günümüzde surun yıkıldığı bölümde, Curtius'un da planından anlaşılacağı üzere sur doğuya doğru hafif bir dirsek yapmıştır. Gediğin bulunduğu bu kısımdan sonra tek katlı bir evin bahçesinde muhtemelen kale kapısına ait bir kalıntı bulunmaktadır (*Levha 52*). Büyük bir kısmı yıkıntı halde olduğundan planı tam olarak anlaşılammaktadır. 4 m. genişliğindeki kapı, beşik tonozla örtülü bir geçitten oluşur. Toprak seviyesinden tonoz başlangıcına kadar 2,50 m., surun en yüksek seviyesi ise 6 m.'ye yakındır (*Levha 53*). Kale kapısı olarak adlandırdığımız bu kalıntı günümüzde kareye yakın bir görünüm sergilemekte ve kuzey köşesi 7,50 m. genişliğine ulaşmaktadır.

Kapı kalıntısının güneyinde, 2-3 m.'lik bir gedikten sonra *24 numaralı sur parçası* bulunmaktadır (*Levha 54*). Diğer sur parçaları gibi binalar arasında kaldığından yakından inceleme yapılamamıştır. Yaklaşık 30 m. uzunluğundaki duvarın yüksekliği muhtemelen 7 m.'ye kadar korunabilmiştir. Görülebildiği kadarıyla büyük bir bölümde mevcut kalan örgü taşlarında herhangi bir farklılık izlenmemiştir.

Şehit Fevzi Caddesi'ndeki gedikten sonra *25 numaralı sur parçası* bulunmaktadır. Duvarın tamamına yakını evlerin arasında kaybolmuştur (*Levha 55*). Yaklaşık 40 m. uzunluğunda, 7 m. yüksekliğindedir. Duvarın görülebilen kısımlarında, diğer sur parçalarıyla benzer örgü ve inşa teknikleri gözlenebilmektedir. Sur, güney kısmında yaklaşık son 10 m.'de batıya doğru çok hafif bir dirsek yapmaktadır.

Batıda günümüze ulaşabilmiş son sur parçası (*26 numaralı sur parçası*), Sarısu Caddesi'nin güneyindeki Uzunoluk Sokak'ta tek katlı iki yapının arasında kalmıştır. Yaklaşık 10 m. uzunluğunda, 7 m. yüksekliğindedir. Örgü taşlarının tamamına yakını sökülüştür (*Levha 56*).

¹⁴³ A. Pralong, *a.g.e.*, s. 112.

R. Akıncı, kitabında günümüze ulaşamamış Kirmastı (Kiremiçli) isimli bir kapının fotoğrafına yer vermiştir (*Levha 58*). Kitapta bu kapının bulunduğu yer İstiklal Caddesi üzeri, Sakarya Mahallesi batı kenarı olarak geçmektedir¹⁴⁴. Günümüzde ise bu bölüm 21 ile 22 numaralı surlar arasında kalmaktadır. Kapı söveleri ile mermer lentosu yekpare olup, silmelerle hareketlendirilmiştir. Lentonun hemen üzerinde muhtemelen devşirme olarak kullanılmış bir arşitrav parçası bulunmaktadır. Buranın da üzerinde yarısı mevcut kalabilmiş bir kemer yer alır. Kapının sağ yanındaki sur duvarının kemerin en üst seviyesine kadar mermer bloklarla örüldüğü anlaşılmaktadır. Daha üst seviyelerdeyse, diğer sur parçalarında görülen benzer taş örgü sıraları izlenmektedir.

R. Akıncı'nın kitabında adı geçen diğer bir kapı da Tabakhane Kapısı'dır. Adresinin Yenice Mahallesi, Çınarlı Kahve mevki olarak verildiği bu kapı günümüzde mevcut değildir¹⁴⁵. Muhtemelen batı surlarının güney bölümünde ya da kuzey surlarının batı kısmında bulunuyordu.

2.1.4 Güney Surları

Bu bölümde surların çok az bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir. A. Pralong bu durumu Akropoldeki arazinin eğimine bağlamıştır¹⁴⁶. E. Curtius'un 1872 tarihli planına göre doğudan güneye doğru kıvrılan surlar, Toptepe'nin doğu yamacına doğru çıkmaktadır. Toptepe'de ise Tiyatro'nun muhtemelen güney duvarına paralel olarak devam eder ve batı yamaçtan inerek batı surlarıyla birleşir.

2012 yılında Toptepe ve çevresinde gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırması sonucunda 2 sur parçası ve 1 kapı tespit edilebilmiştir. *27 numaralı sur parçası*, Hastane Arkası Sokak'ta, bir evin dış duvarına bitişik halde bulunmaktadır (*Levha 59*). Yaklaşık 4,50 m. yüksekliğinde, 25 m. uzunluğunda mevcut kalabilmiştir. Örgü taşlarının tamamına yakını dökülmüş olup, duvar yapısında herhangi bir farklılık gözlenmemiştir. R. Akıncı, bu sur parçasına yakın bir yer olan Şeyh Sinan Mahallesi, Şeyh Sinan Camii güneyindeki alanda *Şeyh Sinan Kapısı*'nin mevcudiyetinden bahsetmektedir¹⁴⁷. *28 numaralı sur parçası* ise Toptepe'nin doğu yamacında yer almaktadır. Günümüzde, Toptepe yamaçlarında bulunan evlerin bahçe ve dış duvarları işlevindedir. Hatta bahçeye giriş için sur duvarının bir kısmı yıkılarak kapı formu verilmiştir. Yaklaşık 25 m. uzunluğunda, yer yer 2 ile 7 m. yüksekliğinde korunabilmiştir. Ancak örgü taşlarının büyük bir kısmı günümüze ulaşamamıştır (*Levha 60- 61*).

¹⁴⁴ R. Akıncı, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁴⁵ R. Akıncı, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁴⁶ A. Pralong, *a.g.e.*, s. 112.

¹⁴⁷ R. Akıncı, *a.g.e.*, s. 10.

A. Pralong, Toptepe'nin doğu yamacında bulunan bir kule kalıntısının fotoğrafına yer vermiştir. Pralong, günümüze gelemeyen bu yıkıntıdan; “yüksek oranda beyazımsı harcın kullanıldığı devasa, masif bir kulenin temelini oluşturuyordu” diyerek bahsetmiştir¹⁴⁸.

Toptepe düzlüğünde güney surlarına ait herhangi bir kalıntıya rastlanamamıştır. A. Pralong, Tiyatro'nun güney kısmında bulunan bir sur duvarından bahsetmektedir. Üstelik diğer sur parçalarından farklı bir şekilde duvarın *emplekton* (moloztaş dolgulu kesmetaş örgü tekniği) inşa tekniği ile örüldüğünü belirtmiş ve bu kalıntının surlar arasında tek örnek olduğuna dikkati çekmiştir¹⁴⁹.

Güney surlarının batı bölümünü oluşturan kalıntıların tamamına yakını günümüze ulaşamamıştır. Bazı kısımlarda evlerin bahçe duvarları olarak kullanılmış, sur duvarına benzer yapılar izlenebilmektedir. Ancak bu yapıların özgün sur duvarı mı, yoksa surlardan sökülerek yeniden yapılmış duvarlar mı olduğunu tespit edebilmek zordur.

Sarısu Caddesi'nin güneyinde, Uzunoluk Sokak'ta sivri kemerli bir açıklık halen görülebilmektedir. Bu yapı *Elhızır (Elhizar) Kapısı* ismiyle anılmaktadır. Kemer tamamen tuğladan inşa edilmiştir. Kemere doğu ve batıdan bitişik olan duvarlar yenidir (*Levha 62*). R. Modjtchedi, bu kapının Türk döneminde restore edildiğini öne sürmektedir¹⁵⁰.

Philadelphia surlarına yönelik geniş kapsamlı bir kazı çalışması günümüze değin gerçekleştirilmemiştir¹⁵¹. Nitekim surların büyük bir bölümü hızlı kentleşme sonucu binaların aralarında kaybolmuş ve büyük bir yıkıma uğramıştır. Bu nedenle, surların ilk ve daha sonraki inşa dönemlerini tespit edebilmek oldukça zordur. Yine de, bazı tarihsel veriler ve benzer örnekler yardımıyla bu kalıntıların kronolojisi kısmen yapılabilir:

C. Foss, Anadolu'nun Augustus (M.Ö. 27- M.S. 14) Dönemi'nden 3. yy.'ın ortalarına kadar barış ve refah içinde yaşadığını; bu süreç içerisinde şehirlerin savunma yapılarının ya çok yetersiz kaldığını, ya da sınıra yakın olmayan birçok kentin surlarla çevrilmediğini belirtmiştir¹⁵². Philadelphia'daki şehir surlarının bu dönemde inşa edilip edilmediği konusunda tarihi bir kanıt henüz yoktur. Ancak Pax Romana Dönemi ve öncesine ait Philadelphia ile ilgili bazı tarihi kaynaklar ile önceden inşa edilmiş surlarla paralellik kurulmaya çalışılabilir. Bu şekilde, en azından surların 3. yy.'a kadar inşa edilip edilmediği hakkında bir öneri sunabiliriz. Muhtemelen Augustus döneminde *Geographika* adlı eserini yazmış olan *Strabon* surlardan (?), “...Philadelphia kentinin duvarları dahi güvenlikte

¹⁴⁸ A. Pralong, *a.g.e.*, s. 114.

¹⁴⁹ A. Pralong, *a.g.e.*, s. 114.

¹⁵⁰ R. Modjtchedi, *Alaşehir'de Mimari Mirasın Durumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1988, s. 16.

¹⁵¹ 1987 ve 1988 yıllarında gerçekleştirilen kazı çalışmaları doğu kapısıyla sınırlı kalmıştır. Bkz. R. Meriç, “1987 Yılı Alaşehir Kazısı”, *X. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 1, Ankara 1988, s. 159. ; R. Meriç, “1988 Yılı Alaşehir Kazısı”, *XI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 1, Ankara 1989, s. 181.

¹⁵² C. Foss, D. Winfield, *Byzantine Fortifications: An Introduction*, Pretoria, 1986, s. 125.

değildir, hatta sarsıntıdan her gün çatlar” diye bahsetmektedir. M.S. 17 depreminden kısa bir süre sonra ise, Roma imparatoru Tiberius’un (M.S. 14- 37) kentin yeniden inşasında önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Ancak surlarda bu döneme ya da daha erken bir tarihe ait bir veriye rastlanamamıştır. Strabon’un ise kentin günümüzdeki surlarından mı, yoksa önceki dönemlere ait olabilecek Akropolis surlarından (?) mı bahsettiği net değildir. Günümüzde, surlarda M.S. 3. yy.’dan daha önceki bir tarihe işaret eden duvar yapısı yoktur. Sadece, yukarıda bahsedildiği gibi, A. Pralong, Tiyatro’nun güney kısmında bulunan sur duvarının Vitruvius’un bahsettiği *emplekton*¹⁵³ inşa tekniği ile örüldüğünü belirterek, bu kalıntının surlar arasında farklı örgüye sahip tek örnek olduğuna dikkati çekmiştir. Fakat bu duvar günümüze ulaşamamıştır. Belki de bu duvar taşları surların yapımı sırasında devşirme olarak kullanılmıştır. Ya da bu örgü taşlarının kullanıldığı eski bir sur planı takip edilmiş olabilir.

Elimizdeki kısıtlı bilgiler, günümüzdeki surların 3. yy.’dan daha önceki tarihlerde inşa edilmiş olabileceği ihtimalini pek desteklememektedir. Ancak bu konuda kesin bir yargıya varmak henüz mümkün değildir.

M.S. 3. yy.’dan itibaren Gotlar, İskitler gibi barbar kavimler ile Sasani saldırıları, komutanlar arasındaki taht mücadeleleri ve kabile isyanları gibi sebeplerle Roma’da barış dönemi sona ermiştir¹⁵⁴. Özellikle 3. yy.’ın ortalarında giderek artan Gotlar ve Sasaniler’in istilaları sonucunda Roma’nın savunma sistemi tamamen çökmüş ve Anadolu her türlü istilaya açık bir hale gelmiştir. Devletin yaşadığı bu krize bağlı olarak kentlerin surlarla çevrilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir.

Nikaia, Milet, Pergamon, Didyma, muhtemelen Sardis ve daha birçok yerde Got istilaları dönemine tarihlendirilmiş, eski sur planlarını takip eden veya tamamen yeniden inşa edilmiş surlar bulunmaktadır¹⁵⁵. Bu dönemde yerel yönetimler tarafından inşa ettirilen surlarda birtakım ortak özellikler dikkati çekmektedir: Surlar, şehir merkezinin büyük bir bölümünü çevreleyecek şekilde inşa edilmiştir. Dairesel ve kare planlı kulelerle tahkim edilmiştir. Sur kalınlıkları 1,5 m.- 3 m. arasında değişmektedir. Duvar iç dolgu malzemesi moloz taş ve tuğla kırıklarından oluşan harçtan oluşmaktadır. Sardis ve Philadelphia’da duvar örgüsünde arazi

¹⁵³Vitruvius (çev. S. Güven), *Mimarlık Üzerine On Kitap*, 1998, s. 38 (Kitap II, Bölüm VII/7.). Vitruvius’un kitabında bu duvar tekniği tam olarak açıklanmamıştır. Bu sebeple bazı araştırmacılar tarafından yanlış anlaşılmıştır. R. A. Tomlinson’a göre *emplekton* duvar, kesme kenet taşlarından oluşan örgüye bağlı harçlı iç dolgudan oluşmaktadır. Bu duvar örgüsü, birnevi Helenistik Dönem’de yaygın bir şekilde görülen *Isodomos* örgüye benzermektedir. R. A. Tomlinson’un *emplekton* duvar hakkında yayımlanmış makalesi için bkz. R. A. Tomlinson, “*Emplekton Masonry and Greek Structura*”, *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 81, 1961, s. 133-140.

¹⁵⁴H. S. Öztürk, *Likya- Pamfilya Bölgesi’nde Kırsal Alan Güvenliği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 80.

¹⁵⁵C. Foss, *a.g.e.*, (çev. Çiğdem Önal Demiroğlu) s. 3.

taşı kullanımı yoğunlukta, Milet ve Pergamon'da daha çok devşirme malzeme tercih edilmiştir¹⁵⁶.

Dönemin Philadelphia surlarıyla paralellik kurulabilecek tek örneği Sardis surlarıdır. İki kentin surları birçok açıdan ortak özelliklere sahiptir: duvar kalınlıkları ve yükseklikleri neredeyse aynıdır. Yarım daire veya kare planlı kuleler düzensizce yerleştirilmiştir. Philadelphia surlarının kuzeydoğu köşesindeki kule, Sardis'teki T2 Kulesi ile benzerdir. Surlar sıklıkla dirsek yapmıştır. Her iki şehrin surlarında da korkuluk duvarına ait olabilecek bir kalıntıya rastlanamamıştır. Bu durum, belki de zamanında inşa edilen korkuluk duvarlarının, tuğla veya ahşap olmasından dolayı günümüze ulaşamamış olabileceğini akla getirmektedir¹⁵⁷. C. Foss yukarıda sayılan özelliklerin dışında, Sardis surlarında görülen ahşap hatıl deliklerinin dönemin karakteristik özelliğine uymadığını belirtmiştir. Ancak Philadelphia surlarında benzer şekilde bu uygulamanın örneğine sıklıkla rastlanmaktadır.

Duvar örgülerinde de çok yakın benzerlikler gözlemlenebilmektedir: Philadelphia'da karşılaştığımız büyük ve orta boyutlu moloz taşların küçük yassı taş sıralarıyla dönüşümlü olarak yerleştirildiği duvar tekniği Sardis'te de kullanılmıştır. Tuğla ve devşirme malzeme kullanımı ise her iki kentte çok seyrek.

Günümüzdeki Sardis surları bazı arkeolojik buluntulara dayanılarak 3. yy. sonu ya da 4. yy. sonuna tarihlendirilmiştir¹⁵⁸. C. Foss, ortak özelliklerden yola çıkarak her iki kentin surlarının aynı döneme ait olduğunu ileri sürmüştür¹⁵⁹.

Philadelphia sur hattı boyunca günümüze ulaşabilmiş 4 kule kalıntısından 3 tanesi, örgü tekniği ve malzeme kullanımı açısından kentin tüm sur duvarlarından ayrılır. Kuzeydoğu köşede bulunan kule ile 3 numaralı sur parçasının güneydoğu köşesinde yer alan kulenin duvar örgüleri birbirine benzerdir. Her ikisinde de, duvar örgüsünde yer alan büyük ve orta boyutlu moloz taşların aralarında kalan boşluklar küçük tuğla ve taş parçalarıyla doldurulmuştur. Doğu Kapısı'nın güneyinde bulunan kule ise taş- tuğla almaşık düzeninde inşa edilmiştir: Kuzey cephenin toprak seviyesinden yaklaşık 1 m. yüksekliğe kadar olan kısmı, en alt seviyeden başlayarak; 1 sıra büyük taş, 6 sıra tuğla; 1 sıra büyük taş, 2 sıra tuğla ile örülmüştür.

Kommenoslar Dönemi'nde (1081- 1185), Türkmen akınlarını karşı güvenliğin sağlanması ve askeri üslerin varlığının sürdürülmesi amacıyla birçok savunma yapısı inşa edilmiştir. II. Ioannes Komnenos Dönemi'nde (1118- 1143) Haçlılar'ın da yardımıyla Ege ve güney bölgeleri bir süreliğine Bizans kontrolüne geçmiştir. Bu durum, Bizans tahkimatlarının

¹⁵⁶ C. Foss, D. Winfield, *a.g.e.*, s. 128.

¹⁵⁷ D. V. Zanten, *v.d.*, *a.g.e.*, s. 41- 42.

¹⁵⁸ D. V. Zanten, *v.d.*, *a.g.e.*, s. 35.

¹⁵⁹ C. Foss, D. Winfield, *a.g.e.*, s. 128.

güçlendirilmesine olanak sağlamıştır¹⁶⁰. Özellikle bu dönemden itibaren inşa edilen veya onarılan kaleler ile Philadelphia'daki sur kulelerinin duvar örgüleri bazı benzerlikler göstermektedir¹⁶¹. Philadelphia'nın 1390'a kadar henüz ele geçirilemediği dikkate alınarak, bu kulelerin 12. yy. ile 14. yy. arasında inşa edilmiş olabileceği öne sürülebilir.

2.2 Toptepe'deki Kule Kalıntıları

R. Meriç, 1986 yılı kazı raporunda, şehir surlarının güney bölümünün bir kısmını kapsayan Toptepe düzlüğünde Bizans savunma yapısına ait doğu ve batı kulelerinde temizlik ve düzenleme çalışmaları yapıldığından bahsetmiştir¹⁶². 1988 yılı raporunda ise batı taraftaki bölümün temizlendiğini, şevli duvar yapısına ait düzgün taşlarla kaplanmış sur duvarının belli aralıklarla dikdörtgen planlı kulelere sahip olduğunu kaydetmiştir¹⁶³. Alaşehir Belediyesi'nin sit sınırlarını gösteren haritaya ise, Tiyatro'nun güneyindeki küçük bir sur kalıntısı ile Tiyatronun doğusunda bulunan batı ve doğu kuleleri işlenmiştir.

2012'de Toptepe'de yaptığımız yüzey araştırmasında, bahsi geçen kulelerden ancak batıda yer alanın kalıntıları tespit edilebilmiş, (*Levha 63*) herhangi bir sur duvarına rastlanamamıştır. Muhtemelen kalıntıların çoğu yapılan kazı çalışmalarından sonraki süreçte tahrip olmuş ya da toprakla kaplanmıştır.

Batı kulesi olarak adlandırılan kalıntı, Tiyatro'nun yaklaşık 70 m. doğusundadır. Toptepe'nin batıya doğru eğim yaptığı yamaca yaslanmaktadır. Dikdörtgen planlıdır. Toprak üstünde izlenebilen kalıntılara göre yaklaşık 6 m uzunluğunda, 3 metre genişliğindedir. Üst örtüsü yıkıktır. Subasman üzerine inşa edilmiştir. Duvarda inşa malzemesi olarak taş ve tuğla kullanılmıştır. Kuzeybatı duvar örgüsü kısmen günümüze ulaşabilmiştir. Burada duvar, büyük boyutlu kabayonu taşlar ve moloz taşlar ile örülmüştür. Cephe yüzleri ise kabayonu traşlanmıştır. Örgü taşlarının aralarında kalan boşlukların yer yer tuğla parçalarıyla çevrelendiği dikkati çekmektedir. Örgünün üst kısmında ise yaklaşık 1,50 m. genişliğinde üst üste 4 sıra yatay olarak yerleştirilmiş tuğlalar izlenebilmektedir (*Levha 64*). Cephenin güneyinde sadece iç dolgu malzemesi korunabilmiştir. Güneybatıda ise doğu- batı doğrultulu 5 basamak bulunmaktadır. Herbiri yaklaşık 0,80 m. genişliğindeki kaboyonu taşlardan yapılmıştır. Muhtemelen bu basamaklar kulenin (?) ilk katına çıkışı sağlamaktaydı. Nitekim,

¹⁶⁰ C. Foss, D. Winfield, *a.g.e.*, s. 145.

¹⁶¹ Örneğin II. İoannes Komnenos Dönemi (1118- 1143) Mysia, Balıkesir yakınları, Achyraous, kuzey ve güney kuleleri, Kuşadası, Anaia- Kadıkalesi'nde kale duvarları ve kuleleri; I. Manuel Komnenos Dönemi (1143- 1180) Pergamon'daki kale duvarlarının bazı kısımları ve kuleleri, Hieron'daki (Anadolu Kavağı) kalenin duvar ve kuleleri, III. İoannes Dukas Vatatzes Dönemi (1222- 1254) Magnesia'daki kalenin kule kalıntısı. Bkz. C. Foss, D. Winfield, *a.g.e.*, s. 145- 159. ; C. Foss., "The Defenses of Asia Minor Against the Turks", *Cities, Fortresses and Villages of Byzantine Asia Minor*, Aldershot, 1996, essay no. 5, s. 145- 201. ; C. Foss, "Late Byzantine Fortifications in Lydia", *JÖB*, 28, 1979, s. 297- 321.

¹⁶² R. Meriç, "1986 Yılı Alaşehir Kazısı Raporu", IX. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.2, Ankara, 1987, s. 244.

¹⁶³ R. Meriç, "1988 Yılı Alaşehir Kazısı Raporu", XI. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, Ankara, 1990, s. 181.

merdivenden çıktıktan sonra üst örtü yıkıntısından öte, düz bir zemin bulunmaktadır. Basamakların bitişiğindeki duvar, iç dolgusuyla kısmen günümüze ulaşabilmiştir. Yapının kuzey cephesinin büyük bölümü toprakla kaplıdır. Görülebilen kısımlarda ise duvar örgüsü kuzey cepheye benzerdir. Muhtemelen derz harçlarından dolayı taşlar arasındaki boşluklarda ancak bir kaç tuğla parçası gözlemlenebilmiştir. Güney cephe de kısmen toprakla kaplanmış, duvarlarda iç dolgu malzemesi mevcut kalabilmiştir. Doğu cephe tamamen toprakla örtülür. Ancak yamacın eğiminden ötürü bu cepheden, merdivenle çıkıldıktan sonra ulaşılan ilk kat izlenebilmektedir. Burada, batı cephe duvarının merdivenin kuzey kısımdaki bölümünün üst kat zeminden yukarıya doğru yaklaşık 0,80 m. çıkıntı yaptığı görülmektedir.

R. Meriç'in kazı sonuçları raporlarında kısaca bahsettiği ve Bizans savunma yapısına ait kule ve sur duvarları olarak adlandırdığı kalıntıların tamamına yakını günümüze gelememiştir. Toptepe'deki bu kalıntılar üzerine seyahatnamelerde herhangi bir kayıt da yoktur. Üstelik 1872 tarihli E. Curtius planında Toptepe'yi çeviren bir duvar ya da kule kalıntısı işlenmemiştir. Benzer şekilde, A. Prolong da Curtius gibi şehir surları dışında Toptepe'de bulunan benzer bir yapıya değinmemiştir.

R. Meriç, sur duvarının belli aralıklarla dikdörtgen kulelerle tahkim edildiğini belirtmiştir. Muhtemelen Toptepe'yi çevreleyen bir kalenin kulelerinden biri olan Batı Kulesi, çok az bir kısmı günümüze ulaşabilmiş duvar örgüsüyle bazı ipuçları vermektedir. Örgü taşlarının aralarında kalan boşlukların yer yer tuğla parçalarıyla çerçevelemesi ve üst üste 4 sıra yatay olarak yerleştirilmiş tuğlalar, şehir surlarında bahsi geçen 3 kuleye benzer şekilde, II. Ioannes Komnenos Dönemi'nden (1118- 1143) itibaren inşa edilen veya onarılan tahkimat yapılarının duvar örgülerini anımsatmaktadır. Ayrıca Toptepe'de gerçekleştirilen kazılar sonucunda Bizans'ın yine geç dönemlerine tarihlendirilen sırlı- sırsız seramikler ve sikkeler ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte, 1987'de Tiyatro'nun doğusunda yapılan sondajda tiyatroya ait büyük taş blokların devşirme olarak kullanıldığı Bizans basit konut kalıntlarına rastlanmıştır. Veriler kısıtlı olsa da, bu ipuçları, Toptepe'de belki de Bizans'ın geç dönemlerine kadar kullanımda olan bir kale içinde yerleşime işaret edebilir. Ancak daha ayrıntılı bir fikir ileri sürmek şimdilik mümkün değildir.

2.3 Peygamber Nahum Kilisesi

Alaşehir'de bulunan bu kilise hakkındaki ilk veri, G. Lampakis'in 1906 yılında yayımladığı “*Επτα Αστερες της Αποκαλυψεως*” başlıklı kitabındadır. Kitapta, “*ΝΑΩΣ*

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΓΕΟΛΟΓΟΥ” başlığı altında yapının doğu cephesinden çekilmiş bir fotoğrafı (*Levha 65*) ve kısa bir tanımlaması yer almaktadır.¹⁶⁴

Daha sonraları, 1975 yılında H. Buchwald tarafından Alaşehir’de yapılan kapsamlı araştırmada bu yapıya rastlanmamış; kilisenin muhtemelen Lampakis’in ziyaretinden sonra tamamen yıkıldığı düşünülmüştür. 1985 yılı tez çalışmasında ise Z. Mercangöz bu yapının yakın zamanda yıkılarak yerine su deposu yapıldığını ileri sürmüştür¹⁶⁵. H. Buchwald, G. Lampakis’in yayımladığı fotoğrafı esas alarak kilisenin duvar tekniğine göre, çağdaşı örnekler eşliğinde karşılaştırmalı analizini yaparak tarihlendirme önerisinde bulunmuştur¹⁶⁶.

Yapı, muhtemelen günümüze ulaşamadığından tüm tasvirleri fotoğraf üzerinden yapılacaktır. Fotoğrafta sadece iki apsis görülmektedir; ana apsis muhtemelen dıştan beş cepheli, yan apsis dıştan yarım daire planlıdır. Her iki apsisin de üst örtüsü yıkıktır. Dairesel yan apsisin bir duvar üzerinde yükseldiği dikkati çekmektedir. Bu durum muhtemelen yapının batıdan doğuya doğru eğimli arazi üzerine inşa edildiğini düşündürmektedir. Olasılıkla arazideki eğim nedeniyle apsisin alt kesimine subasman inşa edilmişti.

Her iki apsisde cephe dokusu bütünlük gösterir. Taş ve tuğla derzleri birbirini kesintisiz takip eder. Üst kesimlerde yatay şeritler halinde yerleştirilmiş tuğla süsleme bantları da her iki apsisin aynı evreye ait olduğunu işaret etmektedir. Üst bölümdeki tuğlalarla oluşturulmuş süslemeler cepheye hareketlilik sağlamıştır.

Hem ana, hem de yan apsis cepheleri, tuğla kör kemerler ve yatay tuğla şeritler ile üç bölüme ayrılmıştır.

İki apsisin de alt bölümü en sade kesimlerdir. Bu kesimlerde, üç sıra tuğla ile dönüşümlü yerleştirilmiş taşlar almaşık düzende örülmüştür. Ana apsisde düzgün kesme taşların arasına dikey ve yatay şekilde tuğlalar yerleştirilerek çerçevesiz duvar tekniği uygulanmıştır. Yan apsisin alt bölümünde almaşık örgü ana apsis derzlerini takip etse de burada kullanılan taşlar ön yüzleri kabaca düzeltilmiş çok düzgün işçilik içermeyen taşlardır. Aslında bu örgü düzeni, varsaydığımız gibi daha özenli işçilikteki taşlarla inşa edilen apsisin, ana apsis olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir.

Yapıda, iki kademeli iki tane kör kemer bulunmaktadır. Tam eksende seçilebilen diğer yuvarlak kemerli boşluk, apsisini aydınlatan pencere olmalıdır.

Her iki apsisin de orta bölümünde naos içini aydınlatan birer pencere seçilmektedir. Pencereler yuvarlak kemerlidir. Ana apsisin güney yanında iç içe iki kademe yapan kör kemer

¹⁶⁴ Kilise ile ilgili tek görsel, doğuda apsis cephesinin bir kısmını gösteren fotoğraftır. Laskarisler dönemi cephe özelliklerini yansıtan bu fotoğraf, “Philadelphia’daki harabe Peygamber Naum Kilisesi” olarak isimlendirilmiştir. Bilgi için bkz. G. Lampakis, *Επτα Αστερες της 'Αποκαλυψεως*, Atina, 1906, s. 377- 378.

¹⁶⁵ Z. Mercangöz, *Batı Anadolu’da Geç Dönem Bizans Mimarisi: Laskarisler Dönemi Mimarisi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, İzmir, Eylül, 1985, s. 152.

¹⁶⁶ H. Buchwald, “Lascarid Architecture”, *JÖB*, 28, 1979, s. 279- 280.

yer alır. Bu kör kemerlerin alınlıklarında, balık sırtı desenlerini andıran tuğla süslemeler görülmektedir. Öte yandan, aynı hizada yan apsisin yüzeyi daha sade tutulmuştur. Bu durum, daha süslü cephesi olan apsisin, ana apsis olduğu fikrini daha da güçlendirmektedir.

En üstte yer alan üçüncü bölüme, biri dar, diğeri daha geniş tutulmuş en az iki sıra tuğla bant ile geçiş sağlanmıştır. Güneyde yer alan yan apsiste, tuğlalarla oluşturulmuş üç sıra halindeki bant net şekilde takip edilebilmektedir. En alttaki bant, zikzak desenleri ve kristogramları andıran desenlerden meydana gelir¹⁶⁷. Bu şerit ana apsiste devam etmez. Çünkü ana apsisteki kademeli kör kemerler yüksek tutulmuştur. En geniş bordür üç şeritten ortada yer alanıdır. Bu bordür ana apsiste de aynı genişlikte devam eder. Fotoğrafın açısından yan apsisteki kesimde yer alan desenler net biçimde okunmaktadır. Burada, birbirine teğet eşkenar dörtgenler içine çift gergili haç desenleri yerleştirilmiştir. Fazla ışık alan ana apsiste aynı desenlerin devam edip etmediği tam olarak seçilememektedir. Yan apsiste bir tuğla şeridi daha bulunmaktadır. Bu şeritteyse, tuğlalarla oluşturulmuş meander deseni izlenimi veren süsleme vardır¹⁶⁸. Bu şerit de ana apsis cephesinde devam etmez.

Her iki apsisin üst kesiminde iç içe kademeler yapan başka kör kemer izleri seçilebilmektedir. Ancak bu kör kemerlerin boyu çok daha kısadır. Yan apsiste korunabilen kör kemerin alınlığı, tuğlalarla oluşturulmuş geometrik desenlerle doldurulmuştur. Bunun dışında bir güneş kursu motifi görülebilmektedir¹⁶⁹.

Duvarda inşa malzemesi olarak taş, tuğla ve ahşap kullanılmıştır. Ana apsis varsaydığımız sağdaki çok cepheli apsisin alt bölümündeki örgü, özenle kesilerek traşlanmış düzgün kesmetaş bloklardan oluşur. Diğer bölümlerde ön yüzleri kaba yonu traşlanmış taşlar kullanılmıştır. Ahşap ise “*Hatıl Izgara Tekniği*” nde duvar örgüsüne eklenmiş olmalıdır. Zira dairesel yan apsisin cephesinde, belli aralıklarla yerleştirilmiş hatıl boşluklarını takip etmek mümkündür. Tuğla, bir yandan taşlarla dönüşümlü olarak veya taşların etrafında çerçeveler oluşturacak şekilde duvar örgüsü içinde; diğer yandan cephelerin üst kesimine çeşitli biçimlerde yerleştirilerek dekoratif desenler oluşturarak dizilmişlerdir.

Yapının apsisleri, fotoğrafta görüldüğü kadarıyla cephe düzeni ile tuğla süsleme gibi özellikleri bakımından Batı Anadolu’da Laskarisler Dönemi inşa edilen birçok kiliseyle benzerdir. Buchwald, yapıyı bu gibi özelliklere sahip olan diğer kiliselerle karşılaştırarak, Latmos Kilise 4 ile birlikte yaklaşık 1250- 1265 yıllarına tarihlendirmiştir¹⁷⁰.

¹⁶⁷ H. Buchwald, “a.g.m.”, *JÖB*, 28, 1979, s. 279.

¹⁶⁸ Benzer süslemeye Kahve Hisar 8 Nolu Kilise’nin doğu cephesinde rastlanmaktadır.

¹⁶⁹ Benzer şekilde bu motif İkiz Ada 4 Nolu Kilise’nin doğu cephesinde ve Kahve Hisar 8 Nolu Kilise’nin kuzey cephesinde kullanılmıştır.

¹⁷⁰ H. Buchwald, “a.g.m.”, *JÖB*, 28, 1979, s. 293. Özellikle tuğlalarla oluşturulmuş cephe düzenlemeleri açısından, 13. yy.’a tarihlendirilen aynı bölgedeki Kahve Hisar 8 Nolu Kilisesi’nin kuzey haç kolu ve doğu cephesi, İkiz Ada 4 Nolu Kilise Naous kuzey cephesi, Sakız Adası Krina’da Meryem Kilisesi doğu cephesi.

2.4 Tmolos'da (Bozdağlar) Theotokos Manastırı ve Ta Derma Huzurevi

2012 yılı Ocak ayının sonunda Alaşehir ve çevresindeki köylerde gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmamız sırasında, bahsedilen manastırın bulunduğu yerde küçük bir tepeciğe rastladık. Bu tepeciğin etrafında ve eğimden ötürü aşağı kısımlarında, sütun parçaları, taş-mermer bloklar ve birçok mimari eleman parçası toprağa gömülü halde tespit edilmiştir. Bu alana yakın bir yerde ikamet eden yöre sakinleri, buraya birkaç kez gelen yabancı arkeologların, kalıntıların bulunduğu yerde Bizans döneminde bir huzurevinin bulunduğunu söylediklerini belirttiler. Ayrıca zamanla oluşan tepecikte toprak altındaki yapının bir bölümünde odacıkların bulunduğu ve içinin freskolarla süslü olduğu çevre sakinleri arasında yapıyı bizzat gören kişinin bahsettikleri arasındadır.

J. Keil ve A. V. Premerstein, yaklaşık 1915'de Alaşehir ve çevresinde gerçekleştirdikleri üçüncü seyahatlerinde Alaşehir'in kuşbakışı yaklaşık 11 km. güneybatısında bulunan Azıtepe Köyü'nde bazı kalıntıların bulunduğunu öğrenmişler, fakat bölgeyi ziyaret edememişlerdir. Ardından uzun bir süre boyunca kaynaklarda bu kalıntılar üzerine bir çalışmaya rastlanamamıştır. 1980'li yıllarda, Chr. Naour Azıtepe'ye gitmiş ve burada bazı önemli arkeolojik kalıntılara rastladığını zikretmiştir¹⁷¹.

R. Meriç, 1986 yılı Manisa ili yüzey araştırmaları sırasında, Azıtepe Köyü¹⁷² yamaçlarında Bizans dönemine ait bir kilise kalıntısı bulunduğunu belirtmiş, fakat kilise hakkında herhangi bir tanımlama yapmamıştır. Meriç, kilisenin inşasında Roma dönemine ait malzemelerin devşirme olarak kullanıldığını kaydetmiş, alanda bulunan bir sütun başlığı ile duvarda kullanılmış bir yazıtın da fotoğrafını belgelemiştir¹⁷³.

Bölgede 1986 yılında yapılan yüzey araştırmasından birkaç sene sonra T. Drew- Bear ve J. Koder Azıtepe Köyü'ne gelerek, bahsedilen kalıntılar üzerinde ayrıntılı bir çalışma gerçekleştirmişler¹⁷⁴. 1980'de yapılan yol çalışmaları sırasında buldozer tarafından tahrip edildiği belirtilen bu kalıntılar içinde insitu halde, ayakta duran, biri haç desenli ve yakın geçmişte kırılmış, iki beyaz sütun bulunmuştur. Fakat günümüzde bu iki sütun, etrafta görülebilen diğer kırık sütun parçaları gibi özgün yerinde değildir. Ayrıca, kalıntılar arasında birçok mimari öğeye rastlanmıştır. Bu buluntular Geç Roma- 11. yy. arasındaki yaklaşık 1000 yıllık döneme tarihlendirilmiştir. Bunlar arasında 5. yy.'ın 3. çeyreğine tarihlendirilen devşirme İyon, Korint, Kompozit sütun başlıkları, 6. yüzyılın 2. yarısına tarihlendirilen

Sardis E Kilisesi tuğla süsleme parçaları ile karşılaştırılabilir. Bu yapılar için bkz. Z. Mercangöz, *a.g.e.*, s. 118-137. ; H. Buchwald, "Sardis Church E- A Preliminary Report", *JÖB*, 26, 1977, s. 265- 299.

¹⁷¹ T. Drew- Bear ve J. Koder, "Ein Byzantinisches Kloster am Berg Tmolos", *JÖB*, 38, 1988, s. 197.

¹⁷² 1986'da yapılan yüzey araştırması sırasında kilisenin bulunduğu alan Azıtepe Köyü sınırları içinde yer alırken, 1989'dan itibaren, yeni kurulan Soğukyurt Köyü sınırları içine dâhil edilmiştir.

¹⁷³ R. Meriç, "1986 Yılı İzmir ve Manisa İlleri Yüzey Araştırması", *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C.1. Ankara, 1987, s. 247- 248.

¹⁷⁴ T. Drew- Bear ve J. Koder, *a.g.m.*, s. 197- 215.

Konstantinopolis, Yunanistan ve Kayravan'da bulunan sütun başlıklarına benzeyen bir adet sepet sütun başlığı, bir adet haçlı levha parçası, muhtemelen Orta Bizans dönemine ait profilli levha parçası, su künkü parçası, bir adet çatı kiremidi, üzerindeki Geç Roma dönemi karakterinde yazılar bulunan bir adet mimari parça ile hangi işlevde kullanıldığı anlaşılabilen mimari plastik parçalar sayılabilir. (*Levha 66- 71*)¹⁷⁵.

Yukarıda belirtilen kalıntılar dışında, alanda tespit edilen iki yazıt, yapının işlevine ışık tutan en önemli verilerdir¹⁷⁶. Drew- Bear ve J. Koder, yazıtlı bloklardan ilkinin, manastır kilisesinin kapı lentosu olduğunu, diğerinin ise muhtemelen lentonun sağında yer alan sövede (?) yer aldığını tahmin etmektedir. Ayrıca kapının sol kısmında belki de bu kuruluşun tarihini içeren üçüncü bir yazıtlı bloğun olabileceğini öne sürmüşlerdir¹⁷⁷.

İlk yazıtta, İmparatorluk "*protospatharios epi ton oikeiakon*"¹⁷⁸ olarak anılan Nikephoros Erotikos isimli yüksek mevkideki bir kişinin, içinde "*Ta Derma*" adıyla anılan bir huzurevinin bulunduğu Theotokos Manastırı'nı inşa ettiği yazmaktadır.

Yazıtta, Nikephoros Erotikos, bazı çağdaşları gibi manastırda ikamet edenlerin sayısına bazı sınırlamalar koymuş, fakat bazı durumlarda bu sayının artabileceğini de belirtmiştir: başkeşişin haricinde en fazla 12 keşiş ile huzurevi için yardıma muhtaç 12 yaşlı hasta, onların hizmetinde bulunan dört keşiş. Metnin diğer kısımlarında büyük eksiklikler olsa da, yazıtın sonunda kuralları ihlal edenlere lanet edilmektedir¹⁷⁹.

Mermer bloklar üzerine yazılmış bu manastır kayıtları, diğer birçok Bizans elyazması tipikonlardan farklı olarak taş kazınmıştır¹⁸⁰. Aynı zamanda, bu manastır kuruluşunun bir hayır kurumuyla ilişkilendirilmesi, Bizans manastır tipikonlarında bir ilk olmuştur¹⁸¹.

¹⁷⁵ Tarihlendirmede ayrıntılı bilgi için bkz. T. Drew- Bear ve J. Koder, *a.g.m.*, s. 199- 202.

¹⁷⁶ Yunanca yazıtın ilk yayınlanan Almanca tercümesi için bkz. T. Drew- Bear ve J. Koder, *a.g.m.*, s. 213- 214.

¹⁷⁷ T. Drew- Bear ve J. Koder, *a.g.m.*, s. 214.

¹⁷⁸ *Protospatharios*, 10. yy.'a kadar thema komutanlarına verilen bir ünvanıdır. Bu ünvan 11. yy.'da daha düşük rütbeli askerî subaylar ve diğer memurlar tarafından kullanılmıştır. *Oikeiaka* ise imparatorluk arazisinden sorumlu devlet dairesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. J. Thomas, E.C. Hero, *Byzantine Monastic Foundation Documents*, Vol. 5, USA, 2000, s. 1686, 1688. ; T. Drew- Bear ve J. Koder, *a.g.m.*, s. 207. ; A. Kazhdan, A. Cutler, "*Protospatharios*" *Dictionary of Byzantium*, Vol. 3, New York, 1991, s. 1748.

¹⁷⁹ Nikephoros, Yuhanna İncili'nden bir alıntı yaparak, emirlere karşı gelenleri, İsa'nın çarpmıha gerilmesi sırasında Pilatus Yahudilere "İşte kralınız!" dediğinde "uzak olsun, uzak olsun! O'nu çarpmıha ger!" diyen Yahudilere benzetmiştir. (Yuhanna 19: 14- 15)

¹⁸⁰ Bu manastırın dışında iki yazıtlı örnek bilinmektedir. Birincisi, Lidya'daki Bagis şehrinde 9. yy.a tarihlenen fragman halindeki yazıttır. Fakat içerik bakımından farklıdır. Bkz. T. Drew- Bear ve J. Koder, *a.g.m.*, s. 214. ; ikincisi ise, Michel Fourmont tarafından 1730'da kopyası yazılan, fakat günümüze ulaşamayan Lakedaimon yakınındaki Nea Gephyra Manastırı için Nikodemos tarafından yazılmış 1027 tarihli tipikondur. Bu belgenin içerik bakımından bazı ortak yanları bulunmaktadır. Bkz. Nikodemos, (çev. Stephen Reinert), "*Nea Gephyra: Testament of Nikodemos for the Monastery of Nea Gephyra near Lakedaimon*", *Byzantine Monastic Foundation Documents*, Vol. 1, USA, 2000, s. 323- 325.

¹⁸¹ Daha sonraki zamanlarda da inşa edilmiş, Bizans manastırlarıyla bağdaştırılan hayır kurumları bulunmaktadır. Örnekler için bkz. (çev. Stephen Reinert), "*Mount Tmolos: Typikon of Nikephoros Erotikos for the Monastery of the Mother of God and the Old Age Home called Ta Derma on Mount Tmolos*", *Byzantine Monastic Foundation Documents*, Vol. 1, USA, 2000, s. 311.

Yazıtlarda herhangi bir tarihe rastlanamaması ve bir bölümünün tahrip olması, manastırın inşa tarihinin saptanmasını zorlaştırmaktadır. Ancak yazıtlardaki bazı kısımlar bize birkaç fikir vermektedir. Örneğin, yazıtın en son kısmında yer alan lanetleme ibareleri, 10. yy. sonları ile 11. yy. başlarında yazılmış tipikonların ortak özelliğidir¹⁸². Ayrıca, yazıtta adı geçen Nikephoros Erotikos'un, kaynaklarda 10. yy. da yaşamış aynı isimdeki soylu bir ailenin mensubu ile örtüştüğü düşünülmektedir. Ancak bu ailenin soyadının nereden geldiği belli değildir. Drew- Bear ve J. Koder, bu kişinin vali Theophilos'un yakın akrabası ve VII. Konstantinos (944- 959) döneminde geometri öğretmeni olarak atanan kişiyle aynı isimleri taşıdığını, ayrıca aynı Nikephoros Erotikos'un 969'da Nikephoros II. Phokas'ın (963- 969) elçisi olarak Bulgaristan'da görev yaptığını dikkati çekmektedir. Bu gibi prosopografik bulgulara dayanarak, manastır 975- 1000 yılları arasına tarihlendirilmiştir¹⁸³.

2.5 Boreine'de Theotokos Manastırı

Bu manastır hakkında günümüze gelebilmiş iki kaynak bulunmaktadır: İlki, Maksimos'un 1247'de Skoteine Manastırı, manastıra ait beş ek yapı¹⁸⁴ ile arazilerin detaylı bir envanterinin belgelendiği tipikondur. Diğeri ise bu tipikondan kısa bir süre sonra yaklaşık 1258'de yazılmış, manastırın güncel bilgilerinin yer aldığı bir kopyasıdır. Bu belgeler günümüzde Athos Dağı'nda Vatopedi Manastırı'nın arşivleri arasında bulunmaktadır¹⁸⁵.

Manastırın tam konumu bilinmemektedir. Philadelphia'nın yaklaşık bir km. güneyinde, Kissos Dağı'nın eteklerinden akan Sarıkız deresinin solundaki büyük bir sarnıcın güneybatısındaki tepelerin arasından geçildikten sonra Tahtalı Dere olarak bilinen yerde kilise kalıntılarının bulunduğu tartışılmaktadır (*Levha 72*)¹⁸⁶. 2012 yılı Ocak ayı sonunda Alaşehir'de yaptığımız yüzey araştırmasında, kaynakta belirtilen yerde bir kısmı ayakta kalmış bazı yapı kalıntılarına rastlanmıştır. Alanda, Sarıkız deresi boyunca, muhtemelen bir su değirmeni için inşa edilmiş su arkı ve etrafı duvarla çevrili olduğu anlaşılan bir yapı kalıntısı görülmüştür. Eğimli bir arazi üzerinde yer alan bu kalıntıların çoğu toprak altında kaldığı için net bir plan vermemektedir. Her iki yapı da Sarıkız Deresinin yatağındaki taşlarla inşa edilmiştir. Duvarları kireç harçla bağlanmıştır. Görülebilen kesimlerde duvarların 0.50 m.

¹⁸² Örneğin bkz. Nikon Metanoite. (çev. Anastasius Bandy), "Nikon Metanoite: Testament of Nikon the Metanoite for the Church and Monastery of the Savior, the Mother of God and St. Kyriake in Lakadaimon", *Byzantine Monastic Foundation Documents*, Vol. 1, USA, 2000, s. 320. ; Nikodemos. (çev. Stephen Reinert), *a.g.e.*, s. 324- 325.

¹⁸³ T. Drew- Bear ve J. Koder, *a.g.m.*, s. 206- 207.

¹⁸⁴ Aziz Nikholas (muhtemelen bir ev kilise), Merhametli Aziz İoannes, Aulaks'da Aziz Prokopius, Aziz Konstantine, Azizler.

¹⁸⁵ P. Thonemann, *The Maeander Valley: A Historical Geography from Antiquity to Byzantium*, New York, 2011, s. 179.

¹⁸⁶ P. Thonemann, *a.g.e.*, s.178, 2 nolu dipnot. Vatopedi I, 142- 145.

kadar korunduğu ve birinin içinde niş bulunduğu izlenmiştir. Kalıntıların işlevi ancak ileride yapılacak kazı çalışmalarından sonra netleşebilecektir.

Sarıköz Deresinin yaklaşık 50 m. güneybatısında eğimli küçük bir yamaç üzerinde, muhtemelen kaynaklarda bahsedilen kilise kalıntılarının bulunduğu yerde, birkaç birimden oluşan kısmen yıkılmış bir yapı ile karşılaşmıştır. Dere taşlarıyla inşa edilmiş yapının etrafında birçok değirmen taşı görülmüştür. Yöredeki bir avcıdan edindiğimiz bilgiye göre bu yapı, yakınındaki su değirmenleriyle birlikte yaklaşık 25 yıl öncesine kadar kullanılmaktaydı. Nitekim, Maksimos'un manastır belgelerinde kayıtlı, bağış veya satın alma yoluyla edinilmiş bir çok su değirmeninin varlığı, manastırın Sarıköz deresine yakın olabileceğini akla getirmektedir.

Henüz Manastır'ın mevkisi hakkında kesinleşmiş somut bir verimiz olmasa da, günümüze kadar ulaşabilmiş manastır belgeleri, bize bu manastırın tarihi, işleyişi, çevreyle ilişkileri, ayin hizmetleri, mülkiyetleri ve mali idaresi gibi durumları hakkında ayrıntılı bilgiler sunmaktadır¹⁸⁷.

Boreine Manastır'ının ilk inşa tarihi, Maksimos'un doğumundan önceki bir tarihe rastlamaktadır: Maksimos'un babası Gregorius, çıraklarıyla odun toplamak için manastırın kurulduğu yerdeki dağa çıkmıştır. Araziden memnun kalan Gregorius, Tanrıya dua ederek, eğer ona burada bir üzüm bağı kurmasına imkân sağlarsa, küçük bir ibadethane inşa edeceğini adanmıştır. Ardından duası gerçeğe dönüşmüş ve buraya küçük bir üzüm bağı kurmuştur. Sonrasında ise burada Tanrıanası'na adadığı küçük bir kilise ve etrafını çitle çevirdiği bir hücre inşa etmiştir¹⁸⁸.

Gregorius, kilisenin inşasından sonra, kilisede ve çevresindeki üzüm bağında çalıştırmak üzere keşiş arayışına başlamıştır. Fakat arazinin engebeli yapısı ve merkezden uzak olması nedeniyle, gelen keşişler geri dönmüşlerdir. Ancak bir süre sonra manastırın keşiş ihtiyacı giderilmiş, Maksimos ise münzevi hayata başladıktan muhtemelen iki yıl sonra manastırın idaresinden sorumlu tutulmuştur. Zamanla manastırda yaşayan keşişlerin sayısı 20'ye ulaşmıştır¹⁸⁹.

Maksimos, manastırın idari sorumluluğunu üstlendikten sonra bu kutsal merkezi büyütülmüştür. Çünkü babası Gregorius'un inşa ettiği kilise (?) küçüktü ve söylenene göre içine aynı anda ancak üç kişi zor sığabiliyordu. Yeni kilisenin inşasının ardından, bağış yoluyla yapı ikonalarla süslendi; mutfak, fırın ve yemekhane gibi ek mekânların da ödeneği

¹⁸⁷ Manastır kuran keşiş Gregorius'un oğlu Maksimos'un vakıf kayıtlarından öğrenilmektedir.

¹⁸⁸ Maksimos. (çev. George Dennis). "Skoteine (Boreine): Testament of Maximos for the Monastery of the Mother of God at Skoteine near Philadelphia". *Byzantine Monastic Foundation Documents*, Vol. 3, USA, 2000, s. 1180.

¹⁸⁹ Maksimos. (çev. George Dennis), a.g.e., s. 1182.

bağışlarla karşılandı. Özellikle Phokas ve eşi Athanasia Mankaphas'ın manastırdaki hamiliği önemli rol oynamıştır.

İlerleyen yıllarda Maksimos satın alma ve çoğunlukla da bağış yoluyla birçok mülk ve arazi elde etmiştir. Bunların arasında manastıra bağlı kiliseler, tarlalar, zeytin ağaçları, su değirmenleri, yüzlerce küçük- büyükbaş hayvan ve arı kovanları sayılabilir. Maksimos edindiği bu mülk ve arazilerle birlikte ayrıntılı bir şekilde ve sayısal ifadeler kullanarak Boreine Manastırı ile manastıra bağlı bulunan kiliselerin içindeki ikona, din adamlarının kıyafetleri, ayin eşyaları, kutsal kitaplar ve İnciller gibi daha birçok eşyanın ayrıntılı dökümünü tutmuştur¹⁹⁰.

2.6 Aziz İoannes Kilisesi

Halk tarafından “Üçayak ve St. John” ismiyle bilinen kilise kalıntıları, Alaşehir merkezde, Yıldırım Mahallesi'nde, Yıldırım Bayezid Camii'nin güneyinde bulunmaktadır (*Levha 73*). Kilise ile ilgili henüz detaylı bir çalışma yapılmadan önce, 19. yy.'ın ilk yarısında bölgeyi gezen bazı Avrupalı seyyahlar bu yapının kalıntılarında kısaca bahsetmişlerdir. Seyyahlar, kilisenin kubbesini taşıyan dört paye ile koro yerine ait olduğu söylenen duvarın bir kısmının mevcut olduğunu, yıkık durumdaki kubbenin kalıntılarının ise halen görülebildiğini nakletmişlerdir¹⁹¹. Aynı yüzyılın son çeyreğinde A. Choisy, kısaca değerlendirdiği kilisenin planını ve mevcut payelerinden birinin çizimini yayımlamıştır¹⁹². G. Strzygowski ise 1903'de Anadolu'daki kiliselerle ilgili yayımladığı kitapta bu kilisenin üzerinde kısaca durmuştur¹⁹³.

G. Strzygowski'nin kitabının yayımlanmasından birkaç sene sonra Alaşehir'i ziyaret eden G. Lampakis, eserinde yapıyı ayrı bir başlık altında değerlendirerek, kilisenin taslak planına ve bir fotoğrafına yer vermiş, mevcut yapı ile freskoların kısa bir değerlendirmesini de yapmıştır¹⁹⁴. Daha sonraları diğer bazı yayımlarda da bahsi geçen kilise üzerine 20. yy.'ın son çeyreğine kadar geniş kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır¹⁹⁵.

¹⁹⁰ Bağış ve satın alma yoluyla elde edilen mülkler için bkz. Maksimos, (çev. George Dennis), a.g.e., s. 1185-1190.

¹⁹¹ V.J. Arundell, a.g.e., s. 170- 171. ; C.B. Elliott, M.A. F.R.S., *Travels in the Great Empires of Austria, Russia and Turkey*, Vol. 2, London, 1838, s. 89- 90. ; W. J. Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia*, Vol. 2, London, 1842, s. 375; ; J. Kitto, D.D., F.S.A., *A Cyclopaedia of Biblical Literature*, Vol. 2, Edinburg, 1856, s. 518.

¹⁹² A. Choisy, *L Art de Batir Chez les Byzantis*, Paris, 1883, s. 160 ve levhalar bölümü: XVII/I.

¹⁹³ J. Strzygowski, *Kleinasion: Ein Neuland Der Kunstgeschichte*, Leipzig, 1903, s. 36.

¹⁹⁴ G. Lampakis, a.g.e., s. 375- 377.

¹⁹⁵ Kiliseden kısaca bahseden diğer kaynaklar için bkz. H. Tiefenbach, *Nerede Yaşadığını Biliyorum*, İstanbul, 2003, s. 83- 84. ; H. Alan, *Churches in Turkey*, İstanbul, 2007, s. 177. ; G. Koch, (çev. Ayşe Aydın) *Erken Hristiyan Sanatı*, İstanbul, 2007, s. 294- 295.

En geç 19. yy.'ın başlarında Aziz İoannes Kilisesi¹⁹⁶ ismiyle anılan yapının kalıntıları üzerine ilk kapsamlı çalışmalar, H. Buchwald tarafından 1975 ve 1979 yıllarında gerçekleştirilmiştir¹⁹⁷. İlk arkeolojik çalışmalar ise Manisa müzesi tarafından başlatılmıştır. Ardından 1989- 90 yıllarında Prof. Dr. Recep Meriç başkanlığında yürütülen kazı çalışmaları kapsamında kilisenin rölöve ve restorasyonu yapılmıştır.

Kilisenin narteks, apsis ve yan nefler gibi bölümlerinin günümüze ulaşamamasından dolayı, özgün planı üzerinde farklı öneriler ileri sürülmüştür. Yapının sadece üç payesi ayakta, dördüncüsü ise toprak seviyesinde korunabilmiştir. Buna bağlı olarak mevcut plan üzerindeki tüm tartışmalar bu kalıntılar üzerinden yapılacaktır (*Levha 74- 75*).

Kubbeyi taşıyan desteklerden günümüze en sağlam durumda ulaşanı *kuzeydoğuda* yer alan payedir (*Levha 76- 80*). Toprak seviyesinden itibaren yüksekliği yaklaşık 6,43 m.'dir. 1990'da R. Meriç tarafından, payenin kuzey bölümünde yapılan sondajda -2,66 m. seviyeye kadar inilmiş ve muhtemelen kilisenin özgün tabanına ait olabilecek orta büyüklükte doğal taşlarla yapılmış taban blokajına rastlanmıştır. Çıkan veriler, payenin orijinal yüksekliğinin yaklaşık 9 m. olduğunu göstermiştir. Payenin kemere geçiş yaptığı üzengi hattı hizasında, bazıları kilise için yapılmış, bir kısmı muhtemelen eski bir anıtsal yapıdan devşirilmiş silmelerin ardından günümüze yaklaşık 5,50 m. yüksekliğinde ulaşabilmiş tuğla kemer kalıntıları izlenmektedir.

Payenin güney ve batı yüzleri, çok büyük düzgün kesme taş bloklarla kaplanmıştır. Payenin kuzey yöndeki yüzü de düzgün kesme taş bloklarla kaplanmış, fakat buradaki kaplamalar aşınmıştır. Doğu yüzü ise yakın zamanda beton bağlayıcı kullanılarak restorasyon geçirmiştir. Boşalan kesme taşların yerleri farklı boyutlarda taşlar istiflenerek doldurulmuştur. Yapılan müdahaleler sonrasında üst kısımlarda moloz dolguya benzeyen malzeme, alt kısımlarda ise seyrek de olsa özgün kesmetaşlar ve kabayonu taşlardan meydana gelen özensiz bir işçilik dikkati çekmektedir.

Payenin kemere bağlandığı kesimde, güney ve batı yüzleri dolaşan farklı profillerde kesilmiş silme şeridi bulunmaktadır. Bu silmeler kuzey ve doğu yüzlerde devam etmemektedir. Bu durum, günümüzde kilisenin planı ile ilgili tartışmalara neden olmuştur.

¹⁹⁶ "Piskopos, (evinin) koridorundan, en üst kısmında tuğladan bir kemer kalıntısı bulunan yüksek taş duvarın bir kısmını gösterdi ve Vahiy'deki kiliselerden biri olan bu yapının Aziz İoannes'e ithaf edildiğini söyledi. Piskoposu, böyle yapının ancak imparator Hristiyan olduktan sonra inşa edilebileceği konusunda ikna etmeye kalkışmak gereksiz olurdu ki içinde ibadet edilebilecek görkemli yapılar şöyle dursun, İsa'nın erken takipçilerinin kafalarını sokabilecekleri bir yer bile yoktu. Öte yandan, Aziz İoannes Kilisesi kalıntılarının Philadelphia'daki ilk Hristiyan kiliselerinden birine ait olması çok daha muhtemeldir." Bkz. V.J. Arundell, *a.g.e.*, s. 170- 171.

¹⁹⁷ H. Buchwald, "The Church of St. John the Theologian in Alaşehir (Philadelphia)", *JÖB*, 30, 1981, s. 301-318.

Payenin orta nefe (?) bakan güney ve batı yüzleri iki kademe yapacak şekilde tasarlanmıştır. Plandaki bu tasarım, üstte de biri dar biri geniş olmak üzere iki kademeli tuğla kemer örtüsüne olanak sağlamıştır. Kubbeye geçişi sağlayan pandantifler, iç kısma bakan söz konusu geniş kemerler üzerine oturmuştur.

Payenin doğu ve kuzey yüzlerinde ise kademe yoktur; üst kesime kadar düz şekilde yükselir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu yönlerde silme de bulunmaz. Kesme taş payenin üst kesimleri diğer yönlerde olduğu gibi tuğla ile örülmüştür. Bu yüzlerde üst kesimde muhtemelen testere dişi frizle çerçevelenmiş iki kademeli birer kör kemer yer almaktadır.

Kuzeybatı payesi, neredeyse kuzeydoğudaki kadar iyi korunmuştur (*Levha 81- 84*). Toprak seviyesinden itibaren yüksekliği 6,78 m.'dir. Payenin kemere geçiş yaptığı üzengi hattı hizasında, silmelerin ardından günümüze yaklaşık 4,92 m. yüksekliğinde ulaşabilmiş tuğla kemer kalıntıları izlenmektedir.

Payenin Doğu, batı ve güney cepheleri, kuzeybatı payesinde olduğu gibi düzenli yatay sıralardan oluşmuş büyük kesme taş bloklarla kaplanmıştır. Kuzey cephe de aynı şekilde taş bloklarla kaplanmış, fakat günümüze tamamına yakını ulaşamamıştır. Boşalan kesme taşların yerleri bu cephede yeni kesme taşlarla kaplanarak restore edilmiştir. Cephelerin bazı kısımlarında taş blokların yatay ve dikey tuğlalarla çerçevelendiği görülmektedir.

Payenin kemere bağlandığı kısımda, güney, batı ve doğu cepheleri dolaşan farklı profillere sahip taşlardan oluşan silme şeridi yer almaktadır. Kuzey cephesinde ise herhangi bir silme izine rastlanamamıştır.

Payenin doğu, batı ve güney yüzleri kademeli olarak tasarlanmıştır. Plandaki bu tasarım, Kuzeydoğu ayağındaki gibi üstte biri dar biri geniş olmak üzere iki kademeli tuğla kemer örtüsüne olanak sağlamıştır. Kubbeye geçişi sağlayan pandantifler, iç kısma bakan söz konusu geniş kemerler üzerine oturmuştur. Kuzey yüzünde ise kademe yoktur. Sadece silmenin üstünde tuğla ile örülmüş bölüm iki kademeli bir kör kemer ile hareketlendirilmiştir. Bu kör kemer de muhtemelen kuzeydoğu ayağında olduğu gibi testere dişi frizle çerçevelenmiştir. Ancak günümüzde bu cephe süslemesine kemer sırtının batısının sadece küçük bir kısmında rastlanabilmektedir. Silmenin üst bölümündeki bu dört cephe de düzenli örgü sıralarından büyük ve ince tuğlalarla oluşturulmakla beraber, doğu, batı ve güney kemerlerin en alt seviyelerinin bir kısmında kesme taş kullanımı görülmektedir.

Güneydoğu payesi diğer iki ayağa oranla daha az korunmuştur (*Levha 85- 88*). Toprak seviyesinden itibaren yüksekliği 6,45 m.'dir. Payenin kemere geçiş yaptığı üzengi hattı hizasında, silmelerin ardından günümüze yaklaşık 3,65 m. yüksekliğinde ulaşabilmiş tuğla kemer kalıntıları izlenmektedir.

Batı ve kuzey cepheleri, diğer payelerde olduğu gibi düzenli yatay sıralardan oluşmuş büyük kesme taşlarla kaplanmıştır. Doğu ve güney cephelerdeyse bu kesme taş sıralarının büyük bir bölümü tahrip olmuş ve boşalan kesme taşların yerleri farklı boyutlarda taşlar doldurularak restore edilmiştir. Kesme taş blokların tahrip olduğu bu iki cephede de moloz dolguya benzeyen bir malzeme göze çarpmaktadır. Batı ve kuzey cephelerin bazı kısımlarda taş blokların diğer iki payede olduğu gibi seyrek bir şekilde yatay ve dikey tuğlalarla çerçeveslendiği görülmektedir.

Payenin kemere bağlandığı kısımda, kuzey ve batı cepheleri dolaşan farklı profillerde kesilmiş silme şeridi yer almaktadır. Doğu ve güney cephelerinde silme şeridine rastlanmamıştır.

Silmenin bulunduğu seviyenin üstündeki cepheler, diğer iki ayağın bu bölümüne oranla çok iyi korunamamıştır. Sadece kemerin üzengi hattının bir kısmı takip edilmektedir; cephe tuğlaları dökülmüştür. Çoğu yerde moloz dolgu görülmektedir. Günümüze gelebilen sağlam kesimlerde silmenin üst bölümündeki bu dört cephe de düzenli örgü sıralarından büyük boyutlu tuğlalarla oluşturulmakla birlikte, alt örgü sıralarında kesme taş kullanımı gözlemlenmektedir.

Kilisenin *güneybatı payesi*, 1989'da gerçekleştirilen kazı çalışmalarıyla ortaya çıkarılmıştır (*Levha 89*). Kalıntılar, günümüz zemin seviyesinin altında ancak 1 m. korunabilmiştir. Bu kesim, diğer üç payede olduğu gibi yatay sıralardan oluşan kesme taş bloklarla kaplanmıştır.

1990 yılında yapılan sondaj çalışmaları sırasında payenin güney yönde, doğu- batı doğrultusunda uzanan bir duvara dayandığı saptanmıştır. 1 m. kalınlığındaki duvar, 4 sıra tuğla ile ön yüzleri kaba yontu kesilmiş taş dizilerinin dönüşümlü yerleştirilmesiyle örülmüştür. Duvar, güney yönde iki taş payanda ile takviye edilmiştir. R. Meriç, bu taş payelerin, kilisenin payelerini muhtemel bir deprem sonunda desteklediğini ileri sürmüştür. Payandaların basamakları üzerinde ise Geç Bizans dönemine ait iki mezar ortaya çıkarılmış, M 2 mezarının yakınında ele geçen iki adet Bizans konkav (çukur) sikkesinin olasılıkla 12. yy.'a ait olduğu belirtilmiştir¹⁹⁸.

1991 yılında, kilisenin kuzeydoğu ayağının kuzey ve doğu bölümünde sondajlar açılmıştır. Sondaj 1'in kuzey bölümünde -1,00 m. ile -1,46 m. arasında bir su yolu ile kesilen geç döneme ait bir mekânın köşesi, sondajın orta bölümünde ise dört adet mezar bulunmuştur. Mezarların kaldırılmasından sonra yapılan kazı çalışmasında, -2,66 m. kotunda taşlarla yapılmış sert bir taban blokajına rastlanmıştır. Blokaj üzerinde bazı mermer döşeme elemanları ve mozaik parçaları bulunmuştur. Kilisenin özgün tabanı olabilecek aynı blokaj, güneybatı payesinde de görülmüştür. Bununla birlikte, payenin doğu ve batı yanlarında depremlere karşı yapılmış

¹⁹⁸ R. Meriç, "1990 Yılı Alaşehir Kazısı", *XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 1, Ankara, 1991, s. 229.

payandalar ortaya çıkarılmıştır. Payandalar ve paye arasında ise 1 m. genişliğinde düzgün tuğla ve taş sıralarından oluşan bir duvar bulunmuştur¹⁹⁹.

Kilisenin kuzeydoğu payesinin güney ve batı yüzlerinde, güneydoğu payesinin kuzey yüzünde, kuzeybatı payesinin güneyinde ve doğu yüzdeki kemer karnında bazı fresko kalıntıları günümüze ulaşabilmiştir. Ancak bu freskolar, üslûp özellikleri saptanabilecek kadar korunamamıştır.

Kuzeydoğu payesinin güney cephesinin en üst kısmında, silmenin hemen altında, bir madalyon dizisi göze çarpmaktadır (*Levha 90*). Günümüzde beş tanesi belli belirsiz fark edilmektedir. Sarıyla boyalı bu madalyonların içlerinde muhtemelen büst şeklinde, kırmızı renkte boyanmış haleli kilise babaları ve/ veya azizler, boyunlarında haçlı *epitrakhelion* ile tasvir edilmişlerdir. İçlerinde sağdan ikinci figürün elinde muhtemelen bir İncil bulunmaktadır. Arka plan olasılıkla lacivert renkte boyanmıştır. Madalyonların bulunduğu bu kısım, kırmızı bordürlerle çerçevelenerek, cephenin diğer bölümlerinden ayrılmıştır. Ayrıca aynı renkteki bu bordür, cephenin diğer bölümlerinin dış kenarlarında da kullanılmıştır. Cephenin sol tarafında bulunan üç madalyon dizisinin ortasındaki madalyonun altında, lacivert zemin üzerinde Yunanca bir yazıt yer almaktadır. Fakat fresko tabakası tahrip olduğundan okunamamaktadır (*Levha 91*). Cephenin diğer kısımlarında bulunan fresko kalıntıları herhangi bir fikir yürütebilecek kadar net değildir.

Kuzeydoğu payesinin batı cephesinin güney kısmında, silme şeridinin altında bazı fresko izleri halen görülebilmektedir. H. Buchwald, bu silme şeridinin hemen altında profilden, beyaz sakallı, yüzünde derin kırışıklar bulunan, çatık kaşlı, sağ eli sakalının altındaki ağza yaklaşır gibi verilmiş büyük yarım bir tasvirde ve altın yaldızlı, haleli küçük bir figürün bu tasvirin üzerine resmedildiğinden bahsetmektedir (*Levha 92*)²⁰⁰. Günümüzde bu kısımda sadece Buchwald'ın bahsettiği haleli tasvir görülebilmektedir. Hemen altında, solda altın yaldız renginde haleli, $\frac{3}{4}$ cepheden, yüzü sağdaki figüre dönük bir tasvir, sağda ise aynı şekilde $\frac{3}{4}$ cepheden verilmiş, yüzü sola dönük, başı bir örtüyle kapalı ve yüzü sakallı bir tasvir yer almaktadır (*Levha 93, 95*). Buchwald, sağdaki figürün uçurumda durduğunu, vücudunun alt kısmının dağla kapandığını ve bu dağın buradaki iki tasvirin sağında verildiğini belirtmiştir²⁰¹. Fakat freskoların bu kısımları günümüze ulaşamamış, birbirine dönük iki tasvir de, üslupsal özelliklerini açıklayabilecek kadar korunamamıştır²⁰². Payenin güney

¹⁹⁹ R. Meriç, "1991 Yılı Alaşehir Kazısı", *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 2, Ankara, 1992, s. 356- 357.

²⁰⁰ H. Buchwald, *a.g.m.*, s. 310.

²⁰¹ H. Buchwald, *a.g.m.*, s. 310.

²⁰² Buchwald buradaki iki tasvirin üslup özelliklerinden bahsetmiştir: Renklendirme ustaca yapılmıştır: sağdaki figür kırmızı renkli bir cild, koyu kırmızı kaftan ve kahverengi sakalla resmedilirken, soldaki beyaz bir üst, kırmızımsı kahverengi kaftan, açık kahverengi saç, altın yaldızlı hale ve pak bir yüzle tasvir edilmiştir... bkz. H. Buchwald, *a.g.m.*, s. 310.

cephesindeki koyu kırmızı bordürler, bu cephenin güney kenarının çok az bir kısmında mevcuttur. Buradaki sahnelerin altında, muhtemelen başında sivri uçlu başlıklar olan keşişler görülmektedir. Buchwald, ön planda yer alan figürlerin çoğunun uzun beyaz saçlı, sakallı halde betimlendiğini; bazılarının ise saçlarının bir kısmının veya tamamının dökük olduğunu belirtmektedir (*Levha 94*)²⁰³. Buchwald ayrıca yukarıda belirtilen üç sahnenin kuzeyinde, koyu mavi zemin üzerinde iyi korunamamış bir çarım sahnesinden bahsetmektedir. Fakat bu tasvir de günümüzde görülememektedir.

Diğer iki payede fresko kalıntıları yok denilecek kadar azdır. Ancak kuzeybatı payenin doğusundan çıkan kemerin kuzeyindeki fresko kalıntısı²⁰⁴, kilisenin freskolarının yapı içindeki yayılma alanını saptamamız açısından fikir vermektedir ki bu durum muhtemelen özgününde kemerlerin de tamamen freskolarla kaplı olduğuna işaret etmektedir (*Levha 96*).

Yukarıda belirtildiği gibi, kilisenin günümüzde sadece üç payesi ayakta, dördüncüsü ise toprak seviyesinde korunabilmiştir. Bununla beraber, payelerin form ve boyutları ile kemer kalıntıları, yapının planıyla ilgili bazı fikirler sunmaktadır:

H. Buchwald, kuzeydoğu ayağının güney ve batı yüzleri ile kuzeybatı ayağının batı, doğu ve güney yüzlerinde görülen kemerlerden yola çıkarak, apsis ekseninde, birbirine kemerler ile bağlanmış en az altı paye bulunduğunu söylemektedir. Buchwald, kalan izlere ve payeler arasındaki oranlara bakarak, kilisenin ana mekanının pandantif geçişli en az iki kubbe ile örtüldüğünü ileri sürer. Ancak, kubbelerin doğrudan pandantifler üzerine mi, yoksa bir kasnak üzerine mi, örtülü olduğu konusunda net bir fikir söylemenin mümkün olmadığını nakleder²⁰⁵.

Kilise kalıntılarının günümüze pek fazla ulaşamaması, yapının özgününde yan neflerinin varlığı hakkında fikir elde edebilmemizi zorlaştırmaktadır²⁰⁶. 1990 yılında R. Meriç tarafından güneybatı payede yürütülen kazı çalışmasında, payenin doğu ve batı yüzlerinde depremlere karşı yapıldığı öne sürülen payandalar ortaya çıkarılmıştır. Payanda ve payeler arasında ise 1 m. genişliğinde düzgün tuğla ve taş sıralarından oluşan bir duvar bulunmuştur. Bu payandalar üzerinde bulunan iki adet Bizans çukur sikkesi yaklaşık 12. yy.'a tarihlendirilmiş ve R. Meriç, payandaların 12. yy.'dan önce inşa edilerek, yan neflerin iptal edildiğini öne sürmüştür.

Mevcut verilerle her ne kadar yapının özgününde yan neflerin olup olmadığı anlaşılamasa da, kuzeydoğu ayağının kuzey ve doğu, güneydoğu ayağının doğu ve güney ile kuzeybatı

²⁰³ H. Buchwald, *a.g.m.*, s. 311.

²⁰⁴ Buchwald, bu fresko parçasında hale tasvirinin olduğunu belirtir. Bkz. H. Buchwald, *a.g.m.*, s. 311.

²⁰⁵ Choisy ve Buchwald, rekonstrüksiyon planlarında kilisenin iki kubbe ile örtüldüğünü varsaymışlardır. Bkz. A. Choisy, *a.g.e.*, s. 160. ; H. Buchwald, *a.g.m.*, Levhalar bölümü: 4.

²⁰⁶ Buchwald bu konu hakkında iki iddia öne sürmüştür: İlki, doğu batı aksında, payelerin arasında yer alan galerili yan neflerdir. İkincisi ise payelerin dış cephelerine eklenen yan neflerdir. Fakat iki seçenek de Buchwald'a olası gelmemiştir. Bkz. H. Buchwald, *a.g.m.*, s. 314- 315.

ayağının kuzey cephelerinde herhangi bir fresko izine rastlanılmaması dikkat çekicidir. Bu durum, yapının yan neflerinin bulunmadığına, ya da inşasından sonraki dönemlerde plan değişikliğine işaret edebilir.

Öte yandan, kuzeybatı payenin kuzey ile kuzeydoğu payenin doğu ve kuzey yüzlerinde takip edilen cephe hareketlendirmeleri, özellikle Komnenoslar Dönemi'nden itibaren, daha sonraları Laskarisler ve Paleologoslar dönemlerinde kilise dış cephelerinde uygulanan tuğla cephe hareketlendirmelerini akla getirmektedir. Bölgesel bakıldığında, söz konusu payelerin üst kesimlerindeki kemerlerde uygulanmış kademeler ve yer yer izlenen testere dışı friz kalıntıları, payelerin dış yüzlerinin Laskarisler dönemi yapılarının dış cepheleri gibi düzenlendiği izlenimi uyandırmaktadır (*Levha 97- 98*).²⁰⁷ Tarihsel veriler, 14. yüzyılın başlarında kilisenin kullanımda olduğunu, hatta Philadelphia Piskoposu Makarios'un (1300-1382), Aziz Ioannes Kilisesi'nin restorasyonundan sorumlu olduğunu belirtmektedir²⁰⁸. Bu veri, orijini erken Hristiyanlık dönemine kadar inmesi muhtemel olan anıtsal kilisenin uzun süre kullanımını gösteren önemli bir ipucudur. Elbette, uzun kullanım sırasında meydana gelen doğal ya da diğer tahribatlarda kilisenin sürekli onarım gördüğü düşünülürse, payelerdeki verilerin geç kullanımlara ait müdahalelerin izleri olduğu söylenebilir.

Kilise, yukarıda belirtildiği gibi, kaynaklardaki rekonstrüksiyon önerilerine göre kubbeli bazilikalarda grubunda incelenmektedir. Bu grubun Anadolu'daki en erken tarihli örneği, 524-527 yılları arasında Konstantinopolis'de inşa edilen Hagios Polyektos bazilikasıdır²⁰⁹. Daha sonraları Justinianus döneminde (527- 565) bu plan yaygınlaşarak, birçok kubbeli bazilika inşa edilmiştir²¹⁰. Buchwald, beş ayrı madde halinde Ioannes Kilisesi ile diğer bazilikalarda arasında bazı benzerlikler kurarak tarihlendirme önerisinde bulunmuş ve kilisenin ilk inşasını, Anadolu ve Konstantinopolis'teki diğer kubbeli bazilikalarda gibi Justinianus Dönemi'ne tarihlendirmiştir: Daha sonraki yapı aşamalarıyla (muhtemelen 560'lar ve 740'tan sonra),

²⁰⁷ Aziz Ioannes Kilisesi'nin payelerinde tuğlalarla oluşturulmuş iki kademeli kör kemerler ve testere dışı friz süslemeleri benzerlerine Batı Anadolu'da Laskarisler Dönemi'ne tarihlendirilen Milas Bafa (Latmos) Gölü'ndeki Kahve Hisar 8 Nolu Kilise'de kuzey haç kolunun kuzey ve güney cephelerinin batı ve doğu bölümleri; aynı gölde, ikiz adalardan küçüğündeki 4 Nolu Kilise'nin (Theotokos Pantanassa) narteks ve naos kuzey cepheleri; yine Latmos Gölü, Eğri Dere'de bulunan kilisenin batı cephesinde rastlanmaktadır. Batı Anadolu dışında yine Laskarisler Dönemi'ne ait, Sakız Adası'ndan üç örnek sayılabilir: Sikelia'daki Meryem Kilisesi güneybatı ve kuzey cepheleri; Chalkios'da Vaftizci Yahya Kilisesi güney cephesi; Krina'da Meryem Kilisesi kuzey cephesi. Konstantinopolis'de Palaiologoslar Dönemi bazı kilise cephelerinde de benzer cephe hareketlendirmeleriyle karşılaşılmaktadır: Konstantinos Lips Manastırı Kilisesi (Fenari İsa Camii) Güney Kilisesi (1290'a doğru) doğu cephesi, Pammakaristos Manastırı Kilisesi (Fethiye Camii) Güney Şapel dış cephesi (1315'e doğru), Kilise Cami eksonarteksi dış cephesi (1300- 1350). Örnekler için bkz. Z. Mercangöz, *a.g.e.*, s. 127- 137. ; H. Buchwald, "Lascarid Architecture", *JÖB*, 28, 1979, s. 261- 296. ; S. Eyice, *Son Devir Bizans Mimarisi- İstanbul'da Palaiologoslar Devri Anıtları*, İstanbul, 1963, s. 5- 21.

²⁰⁸ Alice- Mary Talbot, *a.g.e.*, s. 453.

²⁰⁹ G. Koch, *a.g.e.*, s. 45.

²¹⁰ Konstantinopolis'teki örnekler ile kubbeli bazilikalarda ortaya çıkışı ve gelişimi için bkz. S. Yerasimos, "Aziz Polyektos'tan Ayasofya'ya Kubbeli Bazilika'nın Doğuşu", *Sanat Dünyamız*, Sayı: 69- 70 (Bizans Özel Sayısı), İstanbul, 1998, s. 167- 174. ; Anadolu'da Justinianus dönemine tarihlendirilen örnekler için bkz. G. Koch, *a.g.e.*, s. 45, 253, 262, 277.

532'den sonra inşa edilen İstanbul'daki Aya İrini Kilisesi, üslupsal sebeplerle 530- 40'lara tarihlenen Philippi'deki B Bazilikası, üslupsal sebeplere dayanarak 6. yy. sonu- 7. yy. başlarına tarihlenen Pirdop yakınındaki Aziz Elias Kilisesi, muhtemelen 7. yy. başlarında şehrin Pers istilası öncesi inşa edilmiş olabileceği düşünülen Sardis'deki D Kilisesi, Efes'deki Aziz İoannes Kilisesi ile Konstantinopolis'teki Kutsal Havariler Kilisesi²¹¹.

2.7 Hipojeler

Alaşehir'in güneybatısında, Esentepe'nin batıya bakan yamaçlarında 1976'da bir yol inşaatı sırasında bir grup hipojeye rastlanmıştır. Yapılan kazı çalışmasının ardından bir bölümü yan yana dizilmiş toplam 12 adet hipoje tespit edilmiştir (*Levha 99*)²¹². Ardından hipojeler Manisa Müzesi eski müdürlerinden İ. Algedik tarafından incelenerek kısa bir makale ile tanıtılmıştır. 1987'de ise E. Karakaya tarafından "Yurdumuzdaki Geç Hellenistik ve Erken Hristiyanlık Dönemi Hipojeleri" başlıklı yüksek lisans tezinde, Alaşehir'deki hipojeler de ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Fakat bu çalışmada, geçen 10 yılın ardından dört tanesi tamamen yakın, iki tanesi kısmen mevcut kalabilmiş sadece altı adet hipoje saptanabilmiştir²¹³.

2012 yılı Ocak ayının sonunda Alaşehir'de yaptığımız yüzey araştırmasında Esentepe'nin batıya bakan yamaçlarında yan yana sıralanmış doğu- batı doğrultulu sadece üç adet hipojenin günümüze ulaştığı tespit edilebilmiştir (*Levha 100- 101*). Bu hipojeler, doğudan batıya sırayla 1, 2 ve 3 olarak numaralandırılmıştır. Saptanan hipojelerin hepsi beşik tonozla örtülüdür. Görüldüğü kadarıyla sadece giriş cepheleri üzerinde tuğlalarla oluşturulmuş üçgen alınlık uygulaması söz konusudur (*Levha 102*). Yüzey araştırmalarında saptanan üç adet hipojeden bir tanesinin içinde bitkisel bezeli süslemeler bulunmaktadır (2 numaralı hipoje). Diğerlerinin içi ise beyaz renkli kireçle sıvalıdır (1 ve 3 numaralı hipojeler).

1 numaralı hipoje, diğerlerine göre daha küçük boyutludur (1,12 x 0,97 m). Dikdörtgen planlıdır. Üzeri tuğlalarla örülmüş beşik tonoz ile örtülüdür. İçi, tonoz üzengi hattına değin toprak ve molozla kaplıdır. Görülebilen doğu, güney ve kuzey duvarları sağlamdır. Girişin bulunduğu batı cephe ise geniş bir tuğla kemer ile dışarıya açılmaktadır. Kemerin içi de üst seviyelere kadar toprakla kaplı olduğundan, batı cephesinin özgün durumu hakkında kazı yapılmadan net fikir yürütmek mümkün değildir. Mekânın içi yalnızca beyaz renkli sıva ile kaplıdır. Süsleme yoktur (*Levha 103*).

2 numaralı hipoje, üçlü grubun ortasında yer almaktadır (1,89 x 0,97 m.). Dikdörtgen planlıdır; üzeri, tuğla ile örülmüş beşik tonoz ile örtülüdür. Özellikle giriş kısmı tonoz üzengi

²¹¹ Bkz. H. Buchwald, *a.g.e.*, s. 317- 318.

²¹² Karakayandan naklen. İ. Algedik, "Alaşehir'den Bizans Mezarları", *Pirelli Dergisi*, 153, 1977, s. 6- 7.

²¹³ E. Karakaya, *Yurdumuzdaki Geç Hellenistik ve Erken Hristiyanlık Dönemi Hipojeleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1987, s. 105- 111.

hattına değin toprak ve molozla kaplıdır. Görülebilen doğu, güney ve kuzey duvarları sağlamdır. Girişin bulunduğu batı cephe ise geniş bir tuğla kemer ile dışarıya açılmaktadır (*Levha 104*).

Bu mezar odasının da batı duvarı 1 numaralı hipoje gibi yıkıktır. Dolayısıyla bu yöndeki özgün durum hakkında kazı yapılmadan net fikir yürütmek mümkün değildir. İ. Algedik, 1977 yılında mezarları ilk incelediğinde, tonozun batı ucuna açılmış mezar odasına geçişi sağlayan, 0.60 m. genişliğinde dikdörtgen şekilli bir açıklık tespit ettiğinden bahsetmiştir. Araştırmacı, bu açıklıktan batı duvarı üzerine belli aralıklarla gömülmüş mermer ya da kayrak cinsinden yassı taşlarla zemine inildiğini söylemektedir²¹⁴.

2 Numaralı mezar odası, fresko süslemeleriyle diğer hipojelerden ayrılmaktadır. Fakat günümüzde büyük bir bölümü toprak ve molozla dolduğu ve görülen kısımları da tahrip olduğu için, özgün durumu hakkındaki bilgileri E. Karakaya'dan edinebilmekteyiz. E. Karakaya'ya göre Hipojenin içi ile tonoz ve tüm duvarlar, boşluk bırakılmaksızın freskolarla süslüydü. Kırmızı, siyah, mavi, yeşil ve sarı renkler kullanılmıştı. Üç yöndeki duvarlar, çayır görünümünü anımsatan bitkisel süslemelerle bezenmişti. Mezar süsleme sanatında, cenneti betimleyen bu tipte dinsel ve sembolik motiflere gerek bu bölgede, gerekse Anadolu'nun diğer bölgelerinde sıklıkla rastlanmaktadır. E. Karakaya, bu süsleme elemanlarının: tek çiçekler²¹⁵ ile yeşillikler, içi meyve dolu sepetler, bahçe kurdu şeklinde girdandlar ve kekliklerden oluştuğunu tanımlamıştır²¹⁶.

Günümüzde ise E. Karakaya'nın bahçe kurduna benzettiği stilize edilmiş girdand motifleri ile birkaç kırmızı taç yapraklı çiçek ve doğu duvar üzerinde, son derece tahrip durumda gözlemlenen içi meyve dolu sepetin izleri ancak seçilebilmektedir. Araştırmacı Karakaya'nın, yöresel haşhaş çiçeklerine benzettiği taç yapraklı kırmızı çiçekler, belki de bölgede "gelincik" olarak tanımlanan bahar çiçeklerinden de esinlenmiş olabilir (*Levha 105- 106*).

3 Numaralı Hipoje, batıdan bakıldığında en sağda konumlanmıştır (1,89 x 0,88 m.). Plan ve dekorasyon açısından 1 numaralı hipojeyle aynı özelliklere sahiptir. Dikdörtgen planlıdır; üzeri, tuğla ile örülmüş beşik tonoz ile örtüldür. İçi, tonoz üzengi hattına değin toprak ve molozla kaplıdır. Görülebilen doğu, güney ve kuzey duvarları sağlamdır. Girişin bulunduğu batı cephe ise geniş bir tuğla kemer ile dışarıya açılmaktadır (*Levha 107*).

1, 2 ve 3 numaralı hipojelerin hepsinin yan yana, birbirine paralel şekilde inşa edilmeleri ve üçünün de tek çatı altında toplanmaları²¹⁷ araştırmacı İ. Algedik'e hipojelerin bir aile

²¹⁴ E. Karakaya, *ag.e.*, s. 108.

²¹⁵ Kırmızı taç yaprağa sahip, ince ve kısa sapları üzerinde yeşil yaprakları, bazen de tomurcuklara sahip bu çiçeklerin bölgeye has ve sembolik yönden ölümlü ile bağlantılı haşhaş bitkisi olması olasıdır. Bkz. E. Karakaya, "Sardes Hipojeleri (Mezar Odaları)", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, 1987, s. 25.

²¹⁶ E. Karakaya, *ag.e.*, s. 109- 110.

²¹⁷ E. Karakaya, bu alınlığın şuan günümüze ulaşamayan dördüncü bir mezarı da örttüğünü belirtmiştir.

mezarı olabileceğini düşündürmüştür. Ortada yer alan 2 Numaralı fresko süslemeli mezar odasının ise mevkii sahibi bir kişi (belki de aile reisi) için düzenlenmiş gömü alanı olduğu ileri sürülmüştür. 2 ve 3 numaralı mezarların 1 Numaralı hipojeye göre daha büyük boyutlu olmaları, küçük boyutlu mezarın bir çocuğa, diğerlerinin yetişkinlere ait olabileceğini akla getirmektedir.

Hipojeleri tarihlendirmeye yönelik herhangi bir yazıt yoktur. Bununla birlikte, 2 numaralı hipojenin fresko süslemelerindeki figürler Lydia Bölgesi dâhil, Anadolu'daki birçok mezar yapısında karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da tespit edilen ve freskolarında 2 numaralı hipojedeki gibi çiçek, girland motifi ve kuş figürlerinin bulunduğu birçok mezar odası, genellikle 2- 5. yüzyıl aralarına tarihlendirilmektedir²¹⁸. Daha bölgesel bakıldığında, Philadelphia'daki hipojeler, Lidya Bölgesi'nde bulunan Sardis kazılarında ortaya çıkartılmış birçok hipojeye plan, süsleme ve boyut açısından ortak özelliklere sahiptir²¹⁹. Aynı yörede ve birbirine çok yakın iki kentin ölü gömme tekniklerinin benzerliği düşünüldüğünde Philadelphia'daki mezar yapılarını Sardis'dekiler gibi Geç Antik- Erken Hristiyanlık Dönemi'ne tarihlendirilebilir²²⁰.

2.8 Galeriler

Alaşehir'in çarşı bölgesinde, İstasyon Caddesi'nde, Beş Eylül ve Sarısu Mahalleleri'nde olmak üzere birbirlerine paralel şekilde uzanan yer altı galerileri bulunmaktadır²²¹. Örneğin Güdük Minare Camii'nden Cumhuriyet Meydanı ve demiryoluna doğru uzanan yaklaşık 350-400 m. uzunluğundaki bir galeri ile Yıldırım Bayezid Camii'nin bulunduğu yerden eski Hükümet yolu ve Dombay kapıya doğru uzanan yaklaşık 400 m. uzunluğundaki diğer bir galerinin varlığı kaynaklardan bilinmektedir²²².

1946'da İstasyon Caddesi'ndeki kanalizasyon, belediye tarafından kısmen temizlettirilerek açılmıştır. Temizleme sırasında Recep Akıncı'nın gördüğü üzere bu galeri bir metre eninde, iki metre yüksekliğindedir. Ayrıca horasan harcı ile yapılmış ve zemini taşla döşenmiştir²²³.

Daha önce de belirtildiği gibi, kronikçi Zosimus dördüncü kitabında, İmparator I. Theodosius (379- 392) döneminde Philadelphia'da Mısırlı Askerler ile barbarlar arasında

²¹⁸ Tarihlendirmeler için bkz. Ü. Melde Ermiş, "Son Yıllarda Ortaya Çıkarılan Mezar Odaları Işığında İznik Nekropollerini", *TÜBA-AR*, Sayı: 14, 2011, s. 127- 130.

²¹⁹ Sardis Hipojeleri için bkz. E. Karakaya, "Sardis Hipojeleri (Mezar Odaları)", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 1987, 18- 27.

²²⁰ J. Mellink Alaşehir'deki 2 numaralı hipojeyi 4. yüzyıla tarihlendirmiştir. Bkz. J. Mellink, "Archeology in Asia Minor", *American Journal of Archeology*, Vol. 81, No. 3, 1977, s. 319. ; Enis Karakaya bu hipojeleri "Geç Hellenistik ve Erken Hristiyanlık Dönemi Hipojeleri" tez başlığı altında değerlendirmiştir. Bkz. E. Karakaya, *ag.e.*, s. 107- 111. ; Guntram Koch ise 2 numaralı hipojenin freskolarının Geç Antik Çağ'a ait olduğunu belirtmiştir. bkz. G. Koch, *ag.e.*, s. 294.

²²¹ R. Akıncı, *Eski Philadelphia Bugünkü Alaşehir*, İzmir, 1949, s. 98.

²²² M. A. Ceylan, *ag.e.*, s. 1, 263 numaralı dipnot.

²²³ R. Akıncı, *ag.e.*, s. 98.

çıkan çatışma sonucunda askerlerin bir kısmının şehrin kanalizasyonlarına kaçıp, bu kanalizasyonlarda öldüklerini yazmıştır. Her ne kadar bu yapıların kesin işlevleri ileride yapılacak kazı çalışmalarıyla netleşebileceksede, Recep Akıncı'nın da önerdiği gibi, önceleri "galeri" ismi ile anılan, şehrin şimdiki zemininden dört- beş metre aşağıda bulunan bu yapıların şehrin kanalizasyon sistemine ait olduğu ileri sürülebilir. Bu yapıların, yaşanan deprem felaketleri sonucu büyük zarar gören kentin, M.S. Birinci yüzyılın başlarında geçirdiği yeniden inşa dönemi sırasında ya da bu dönem ile dördüncü yüzyılın arasındaki bir tarihte inşa edildiği düşünülmektedir.

2.9 Mozaikli Yapı

Yapı kalıntıları ile mozaik döşemeler, Sarısu Mahallesi, Sümer Oral Caddesi 262 numarada bulunan bir depoda yapılan kaçak kazıda ortaya çıkarılmıştır. Anıtsal bir yapıya ait olduğu düşünülen kalıntıların, zemini mozaik kaplı iki odası ve mahzeni kısmen izlenebilmektedir (*Levha 108*). Yapının diğer bölümleri, çevresinde bulunan konutların altında devam etmektedir²²⁴. Bu nedenle yapının kapladığı alan ile işlevi ancak ileride yapılacak kazı çalışmalarıyla netleşebilecektir.

Yapının alt kısmında, büyük odanın önünde bulunan mahzen 2,10 x 1,90 m. ölçülerindedir. Üzeri, tuğla ile örülü beşik tonozla örtülüdür. 0,90 m. kalınlığındaki duvarları ise taş ve tuğlayla örülmüştür. Günümüzde bu yapının içi toprakla doludur. Ancak bu bölümünde başka tonozlu yapıların da bulunduğu düşünülmektedir (*Levha 109*)²²⁵.

Mahzen'in üstünde iki oda bulunmaktadır. Odalardan biri diğerine oranla muhtemelen daha büyük boyuttadır (1 ve 2 numaralı odalar). Ancak kesin sınırları belli değildir.

1 numaralı oda, mahzenin üst kısmında bulunmaktadır. 9,90 m. uzunluğundadır. Muhtemelen kare planlıdır. Odanın büyük bir bölümü, bitişiğindeki yapının altına doğru devam etmektedir. Duvarlarda inşa malzemesi olarak taş ve tuğla; bağlayıcı malzeme olarak horasan harcı kullanılmıştır. E. Tok, izlerden yola çıkarak duvarların mermer levhalarla kaplandığını öne sürmüştür. Bu mermer levhalar ile duvar arasında ise tibulilere ait izler bulunmaktadır²²⁶.

2 numaralı oda 2,75 x 2,75 m. boyutlarındadır. Diğer oda gibi kare planlı olduğu düşünülmektedir. Odanın bir bölümü, bitişiğindeki yapının temeline doğru devam etmektedir.

²²⁴ E. Tok, "A New Mosaic Unearthed by an Illicit Excavation in Alaçehir (Philadelphia)". *Journal of Mosaic Research*, Vol. 4, 2011, s. 51.

²²⁵ E. Tok, *a.g.e.*, s. 51- 52.

²²⁶ E. Tok, *a.g.e.*, s. 52.

Duvarlarda inşa malzemesi olarak taş ve tuğla kullanılmıştır. Bağlayıcı malzeme olarak ise horasan harcı kullanılmıştır. Duvarlar mermer levhalarla kaplanmıştır²²⁷.

1 ve 2 numaralı odaların zeminleri mozaikle kaplıdır. Siyah, beyaz, yeşil, açık kırmızı, koyu kırmızı, pembe, kahverengi, sarı, gri, mavi, lacivert, lila ve yeşil renkteki tesseraların boyutları 0,3 cm. ile 0,5 cm. arasında değişmektedir. Her iki odanın mozaik döşemesinde geometrik, bitkisel ve figürlü sahneler kullanılmıştır²²⁸.

1 numaralı odanın yer mozaikleri 3 panodan oluşmaktadır (*Levha 110- 111*). Mahzenin önünde bulunan 1 numaralı pano, en dışta 10 cm. kalınlığındaki sarı renkte bir bordürle çevrelenmiştir. Bu bordürü içte birbirini izleyen siyah ve beyaz iki bordür takip etmektedir. Ardından 13,2 cm. kalınlığındaki guilloche (burma süsleme) bordür merkezi çerçevelemektedir. Merkez, eşkenar dörtgen (dama motifi) ve üçgen motiflerinin kombinasyonlarından meydana gelmektedir. Bu geometrik desenlerin içlerinde Süleyman düğümü, gamalı haç, 4 yapraklı çiçekler, zikzaklar, eşkenar dörtgenler ve “X” motifleri bulunmaktadır.

2 numaralı pano bordürlerinin büyük bir kısmı toprak altında kalmıştır. Siyah ve beyaz şerit ile guilloche motiflerden meydana gelen bordürler panoyu çerçevelemektedir. En içte ise 20 cm. kalınlığındaki iç bordür bulunur. Bu kısım dikdörtgen ve dairesel motiflerden oluşmaktadır. Dikdörtgenler içinde Süleyman düğümleri, dairesel şekillerde ise 4 yapraklı çiçekler bulunmaktadır. Merkezdeki tesseralar zarar gördüğünden, sadece mavi ve beyaz renkli zikzaklar görülebilmektedir.

3 numaralı panonun yalnızca bir bölümü toprak üzerindedir. Diğer kısımları bitişiğindeki binanın temeli altındadır. Bu panoda figürlü sahneler ve bitkisel süslemeler yer almaktadır.

1 ve 2 numaralı panoları çevreleyen bordürler, 3 numaralı panoda devam etmektedir. En dışta bulunan sarı şeridin ardından içte siyah ve beyaz bordürler bulunur. Sarı şerit içinde eşkenar dörtgenler vardır. Ardından Guilloche bordür, merkezdeki büyük dairesel motifi çevreleyen şeride bağlanır.

Panonun merkezinde küçük boyutlu yuvarlak bir rozet bulunur. Bu rozetin içinde muhtemelen figürlü bir sahne yer almaktadır. Dairenin merkezinden çıkan dört kol vardır. Ancak günümüzde bir tanesi toprak üstündedir. Guilloche motiflerle çerçevelemiş bu kol içinde sadece bir sahne izlenebilmektedir. Okeanos ve tethys sahnenin merkezinde, beyaz zemin üzerine resmedilmiştir. Tethys, bir nesnenin üzerinde otururken, ayaklarının önünde Okeanos bulunur. Tethys’in arkasında aulos çalan bir figür ile iki tane dans eden kadın figürü yer alır (*Levha 111*).

²²⁷ E. Tok. *a.g.e.*, s. 53.

²²⁸ E. Tok. *a.g.e.*, s. 53.

Sahneyi çevreleyen “U” şekilli kol, antrolak yaparak dışta daha büyük bir daireye bağlanır. Yaz mevsiminin sembolik olarak resmedildiği sağ tarafta üç figür bulunur. 4 tekerlekli el arabası üzerinde bir adam oturmaktadır. Araba üzerindeki figür ile arabayı çeken adamların kıyafetleri sınıf farklılığına işaret etmektedir (*Levha 112*). E. Tok, bu durumun yaz mevsiminin canlandırılması olabileceğini öne sürmektedir²²⁹. Bu grubun önünde, yüzü sağındaki büste dönük kanatlı kadın figürü bulunmaktadır. Bu figür, elinde bir sepet tutmaktadır. Solda, bahar dört tekerlekli araba üzerindeki kadınla temsil edilmiştir. Bir erkek ile kadın ise bu arabayı çekmektedir (*Levha 113*). Bu grubun önünde, yüzü çember içindeki portreye dönük kanatlı bir figür bulunmaktadır. Elinde, lale ve yeşil yaprakların olduğu bir sepet tutmaktadır. Baharı simgeleyen diğer tasvirlerin tamamlayıcısı olduğu düşünülmektedir²³⁰.

Yaz ve baharı ayıran kadın portresi, yuvarlak bir antrolak içinde resmedilmiştir. Dairenin en dış kısmında, kanatlı kadın figürleri bulunmaktadır. Kanatların arkasında bitkisel dallar yükselir. Dalların arkasında ise eros tasvirleri vardır.

2 numaralı oda mozaiklerinin bir kısmı odanın bitişiğindeki binanın altında kalmıştır. Yakınındaki yapının kanalizasyon sızıntısından dolayı, 1 numaralı odaya göre daha fazla zarar görmüştür. Panoda, geometrik, bitkisel ve figürlü sahneler bulunmaktadır. Siyah- beyaz, yeşil, kırmızı, kahverengi, sarı, açık mavi ve lacivert renkler kullanılmıştır (*Levha 114*).

Panonun solunda daireler içinde 4 yapraklı çiçek motiflerinin bulunduğu bir bordür yer alır. Bu bordürden sonra kalp şekilli sarmaşık dallardan oluşan bir şerit vardır. Panonun merkezi ise iç ve dışta 2 mavi bordürle çevrelenmiş guilloche motiflerden oluşan bir şeritle çerçevesiyle çevrelenmiştir. Bu motifler, pano içinde gamalı haçlarla bağlanmış olarak gruplar halinde 4 yöne dağılmıştır. Bu gruplar içinde panolar bulunmaktadır. Bu panoların içinde ise figürler resmedilmiştir.

Merkezdeki pano siyah tesseralarla çevrilidir. Bu pano içinde dionysos resmedilmiştir. Vücudunun alt kısımları tamamen tahrip olmuştur. Sol elinde thyrsus tutmaktadır. Vücudunun üst bölümü çıplaktır. Başında üzüm yapraklarıyla bezenmiş bir çelenk ve üçgen taç bulunur. Figürün sağında “ΔIONYCOC”/ Dionysos yazılıdır. Panoda bazı tamir izleri vardır (*Levha 115*)²³¹.

Dionysos’un sağ köşesindeki pano kısmen daha iyi korunmuştur. Ayakta duran bir figür bulunmaktadır. “...HNOC/...” okunmaktadır. E. Tok, bu figürün Dionysos kültüründe önemli

²²⁹ E. Tok, *a.g.e.*, s. 59.

²³⁰ E. Tok, *a.g.e.*, s. 61.

²³¹ E. Tok, *a.g.e.*, s. 64.

bir karakter olan ‘‘Silenos’’ olabileceğini öne sürmektedir. Silenos panosunda da bazı tamir izleri bulunmaktadır (*Levha 116*)²³².

Yapı kalıntıları ile mozaik döşemelerin, çevresindeki apartmanlar nedeniyle henüz tamamen ortaya çıkarılamamış olmasından dolayı, gerek plan, gerekse süsleme özelliklerini bir bütün olarak inceleyip, işlevi hakkında kesin bir öneri sunabilmek henüz mümkün değildir. Ancak mevcut kalıntıların, Geç Antik Dönem’de inşa edilmiş bir eve ait olduğu öne sürülebilir²³³. E. Tok, 2 odada bulunan mozaiklerin farklı dönemlere işaret ettiğini ileri sürerek, 1 numaralı odanın mozaiklerini 3. yy.’a, 2 numaralı odanın mozaik döşemelerini ise 4. yy.’a tarihlendirmektedir²³⁴.

²³² E. Tok. *a.g.e.*, s. 65.

²³³ Odalarda bulunan yer mozaiklerindeki geometrik, bitkisel ve figürlü sahnelerin benzerlerine başta Roma ve Erken Bizans dönemi Roma villaları olmak üzere, hamam ve Bizans kiliseleri gibi yapılarda rastlanmaktadır. Bkz. K. M. D. Dunbabin. *Mosaics of the Greek and Roman World*. Cambridge, 1999. s. 53- 317. ; E. Özkaya Daloğlu. *Anadolu’da Eken Bizans Dönemi Figürlü Zemin Mozaikleri*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sanat Tarihi Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale, 2011. s. 93- 165. ; F. M. Aygüneş. *Roma Dönemi Anadolu ve Doğu Akdeniz Mozaik Sanatında Dionysos Betimlemeleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006. s. 132- 164.

²³⁴ E. Tok. *a.g.e.* s. 65.

SONUÇ

Bu çalışmada, Philadelphia/ Alaşehir'in özellikle Ortaçağ Hristiyanlık dönemi gelişimi ile bu dönemde inşa edildiği düşünülen mimari eserleri bir bütün olarak incelenmiştir. Bu şekilde, Philadelphia'nın Ortaçağ'da bir Bizans kenti olarak edindiği rol ve önemi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Yapılan arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmalarında edinilen veriler, Philadelphia'nın kurulduğu Bergama Krallığı dönemi öncesindeki yerleşimlerin, daha çok Alaşehir merkezdeki Ortaçağ surları dışında bulunduğunu göstermektedir. Neolitik, Kalkolitik ve Tunç çağlarına tarihlendirilen buluntu merkezleri ve tepüstü yerleşimler özellikle Alaşehir merkezi dışında tespit edilmiştir. Kent merkezinde, Güney surlarının bir kısmını kapsayan Toptepe'nin yaklaşık 800 m. doğusundaki Gavurtepe'de ise, kentin en eski tarihini aydınlatan, en geç M.Ö. 2000'lerde yoğun bir iskanın olduğunu kanıtlayan kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Burada Roma ve Bizans'da herhangi bir iskan izine rastlanmamıştır. Sadece, muhtemelen Geç Antik Dönem'e ait Bizans mezarları tespit edilebilmiştir.

Toptepe, Gavurtepe'ye oranla daha yakın bir tarihe işaret eder. Buradaki kalıntılar genelde Roma Dönemi'ne aittir. Ancak Toptepe'deki Bizans kalıntıları Gavurtepe'ye oranla çok daha belirgin ve yoğundur. Bunlar arasında basit konutlar, mezarlar ve savunma yapısı sayılabilir. Ayrıca Bizans'ın geç dönemlerine ait sikke ve seramikler yine Toptepe'de ortaya çıkarılmıştır.

Ortaçağ surlarına yaklaştığımızda, kentin tarihi coğrafyası daha belirginleşmektedir. Burada, en erken Roma dönemine tarihlendirebileceğimiz mimari plastik parçalar ve birçok heykel ortaya çıkarılmıştır. Geç Antik- Orta Çağ dönemleri eserleriyse yoğunluktadır. Günümüze ulaşabilen Hipojeler, Galeriler, Mozaikli Yapı, Aziz İoannes Kilisesi, Şehir Surları ve Toptepe'deki kule kalıntıları bu dönemlere aittir.

Yukarıda bahsedilen mimari eserler ve küçük buluntular yardımıyla, Orta Çağ Bizans kentinin genel anlamda bir portresi çizilebilir: Tarihi kaynaklar ve kalıntılar, Philadelphia Orta Çağ iskanının, Anadolu'da birçok kentteki gibi özellikle surlar içinde yoğunlaştığını göstermektedir. Kentin yakın çevresindeyse çok fazla mimari kalıntıya rastlanamamıştır: Boreine'deki Theotokos Manastırı ve Bozdağlar'daki Theotokos Manastırı, kent merkezinden uzak yapı kompleksleridir. Ayrıca işlevlerine paralel olarak kentin biraz dışında kurulmaları normaldir; bu yapıların kent ölçeğinde değerlendirmemek daha uygundur. Gavurtepe, Geç Hellenistik Dönem'den itibaren, Orta Çağ da dahil bir süre mezarlık olarak kullanılmış olabilir. Nitekim Toptepe'de de bu örneklere rastlanmıştır. Hatta Toptepe'deki buluntular ve

mimari kalıntılar, buranın sadece bir mezarlık alanı değil, aynı zamanda Bizans Dönemi'nde bir yerleşim olabileceğini de ortaya koymuştur. Şehir surlarına bitişik ve hakim konumundan ötürü, bu tepenin Orta Çağ boyunca büyük bir önemi olduğu söylenebilir. Özetle, başta sur içi olmak üzere, surların da bir kısmını kapladığı Toptepe düzlüğünün, Ortaçağ'da iskanın yoğunlaştığı bölge olduğu belirgindir.

Kentte, sikke, stel parçaları ve yazıt buluntuları yardımıyla, Hristiyanlık dönemi ve Hristiyanlık öncesi birçok tanrıya tapılarak adaklar sunulduğu anlaşılmıştır. Bunların içinde Apollon, Dionysos, Artemis, Meter Phileis sayılabilir.

Lidya'da Helenistik Dönem'den beri Yahudi nüfusunun bulunduğunu tarihi kaynaklardan öğrenmekteyiz. Philadelphia'da da Yahudiler'in belirli bir iskana sahip olduğu, hem Alaşehir Deliler Köyü'nde bulunan bir yazıttan, hem de İncil'in Vahiy bölümündeki ifadelerden anlaşılmaktadır. Hristiyanlığın ortaya çıktığı birinci yy.'dan itibaren tüm Roma sınırları içinde olduğu gibi, Philadelphia'da da, Yahudiler ile Hristiyanlar arasındaki çatışmaların ciddiyeti, İoannes ve İgnatius'un metinlerinde belirgin bir şekilde hissedilebilmektedir.

Kentin Hristiyanlık tarihi, diğer dinlere oranla daha belirgindir. Bu durum, mimari kalıntıların, kroniklerin, kilise tarihine ilişkin belgeler ve dini kaynakların nispeten daha fazla olmasına dayandırılabilir. Henüz birinci yüzyıldan beri Philadelphia'da azımsanmayacak sayıda hristiyan nüfusun varlığını biliyoruz. İlerleyen yüzyıllarda kentin Kilise tarihi açısından önemini koruduğunu, bazılarının yazdığı eserleri günümüze ulaşabilen kent piskoposlarının birçok konsile katıldığını, hatta Sardis'in Türk saldırılarından kurtulamaması sonucu son Lidya Metropolitliği'nin Philadelphia'ya geçtiğini yine yazılı kaynaklar yardımıyla öğrenmekteyiz. 1335'de Aydınoğulları himayesi altına girmiş olsa da, 1390/91'de Bayezid tarafından ele geçirilinceye kadar Anadolu'da Trabzon Rum Devleti dışında tek Hristiyan kenti olarak varlığını sürdürebilmesi, Philadelphia'nın Hristiyanlık tarihi açısından diğer bir önemini teşkil etmektedir.

Mevcut kalıntılar ve bazı yazılı kaynaklar yardımıyla Alaşehir'de bulunan yapılar üzerine tarihlendirme önerilerinde bulunulmuştur. Tespit edilebilen dokuz kalıntıdan yedisinin Ortaçağ eseri olduğu ve bir kısmının restore geçirdiği düşünülmektedir. Hipojeler ile Galeriler'in inşa tarihi tam olarak bilinmemektedir. *Hipojeler*'in Ortaçağ'da veya Ortaçağ'a çok yakın bir tarihte inşa edilmiş olması kuvvetle muhtemelken, sadece varlığından haberdar olduğumuz *Galeriler*'in ilk olarak ne zaman yapıldığı şimdilik belirsizdir.

KAYNAKÇA

- A, Baki., “Yuhanna'nın Vahyi ve Hristiyan Tarihindeki Yansımaları”, *Dinler Tarihi Araştırmaları III*, Ankara, 2002.
- Akdeniz, E., “Manisa Yöresindeki Prehistorik- Protohistorik Buluntu Merkezlerinin Dönemsel ve Coğrafi Dağılımları”, *Akdeniz- Sanat Dergisi*, Sayı: 2, Antalya, 2010.
- Akıncı, R., *Eski Philadelphia Bugünkü Alaşehir*, İzmir, 1949.
- Algedik, İ., “Alaşehir'den Bizans Mezarları”, *Pirelli Dergisi*, 153, 1977.
- Allom, T., *Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor*, Londra, 1838.
- Anna Komnena, (çev: Bilge Umar), *Alexiad*, İstanbul, 1996.
- Anonim, *Manisa İl Çevre Durum Raporu (2008)*, Manisa 2008.
- Anonim, *National Geographic Essential Visual History of the Bible*, Washington, D.C., 2008.
- Arundell, V.J., *A Visit to the Seven Churches of Asia*, London, 1828.
- Aygüneş, F. M., *Roma Dönemi Anadolu ve Doğu Akdeniz Mozaik Sanatında Dionysos Betimlemeleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.
- Ayönü, Y., “Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri (XII. Yüzyılın Sonları ve XIII. Yüzyılın Başlarında)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 42, 2007.
- Browning, R., “A Fourteenth- Century Prose Version of the Odyssey”, *Homo Byzantinus: Papers in Honor of Alexander Kazhdan*, Dumbarton Oaks Papers, Vol. 46, 1992.
- Buchwald, H., “Lascarid Architecture”, *JÖB*, 28, 1979.
- Buchwald, H., “Sardis Church E- A Priliminary Report”, *JÖB*, 26, 1977.
- Buchwald, H., “The Church of St. John the Theologian in Alaşehir (Philadelphia)”, *JÖB*, 30, 1981.
- C. B. Everett -G. E. Anna., *Biblical Sites in Turkey*, İstanbul 1982.
- Ceylan, M. A., *Şehir Coğrafyası Açısından Bir Araştırma: Alaşehir*, İstanbul 2004.
- Chandler, R., *Travels in Asia Minor (1764- 1765)*, London, 1971.
- Choisy, A., *L'Art de Batir Chez les Byzantis*, Paris, 1883.
- Curtius, E., *Philadelphiea, Nachtrag zu den Beiträgen zur Geschichte und Topographie Kleinasiens*, Aus den Abhandlungen der Königl. Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 1872.
- Demirel, H. Scognamillo, G., vd., (Fransızca, İtalyanca ve Latince metinlerden çevirenler), *Kilise Babalarından ve Yazarlarından Alıntılar*, İstanbul, 2004.

- Doğan C., *Alaşehir Surları*, Adnan Menderes Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Klasik Arkeoloji Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Aydın, 2002.
- Drew- Bear, T. ve Koder, J., “Ein Byzantinisches Kloster am Berg Tmolos, *JÖB*, 38, 1988.
- Dunbabin, K. M. D., *Mosaics of the Greek and Roman World*, Cambridge, 1999.
- Elliott, C.B, M.A. F.R.S., *Travels in the Great Empires of Austria, Russia and Turkey*, Vol. 2, London, 1838.
- Emecen, F., “Alaşehir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1989.
- Eusebios, (çev: I. Boyle, D.D.) *The Ecclesiastical History of Eusebius Pamphilus*, New York, 1856.
- Eusebius (çev: McGiffert, Rev. Arthur Cushman, Ph.D.) *Church History, Life of Constantine, Oration in Praise of Constantine*, New York, 1890.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C. 13, İstanbul 1971.
- Foss, C. (çev. Çiğdem Önal Demiroğlu), *Bizans ve Türk Dönemlerinde Sardis*, Ankara, 2001.
- Foss, C. “Philadelphia”, *Dictionary of Byzantium*, Vol. 3, New York, 1991.
- Foss, C. “The Defenses of Asia Minor Against the Turks”, *Cities, Fortresses and Villages of Byzantine Asia Minor*, Aldershot, 1996.
- Foss, C., Winfield, D., *Byzantine Fortifications: An Introduction*, Pretoria, 1986.
- Foss, C., “Late Byzantine Fortifications in Lydia”, *JÖB*, 28, 1979.
- Fryde, E., *The Early Palaeologan Renaissance (1261- 1360)*, Nederland, 2000.
- Georgios Akropolites, (çeviri: Bilge Umar) *Vekayinâme*, İstanbul, 2008.
- Güçlü, A, Uzun, E, vd., *Felsefe Sözlüğü*, Ankara, 2002.
- Gürdal, T., *Anadolu’da Apollon Kültü*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2007.
- Hamilton, W. J., *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia*, Vol. 2, London, 1842.
- Hançerlioğlu, O., *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul, 2006.
- Hartley, J., *Researches in Greece and the Levant*, London, 1831.
- Hero, A., *The Life and Letters of Theoleptos of Philadelphia*, Brookline, Mass: Holy Cross Pres, 1994.
- Ioannes Kinnamos, (yayına hazırlayan: Prof. Dr. Işın Demirkent), *Ioannes Kinnamos’un Historia’sı (1118- 1176)*, , Ankara, 2001.
- İncil, (Yunanca aslından çağdaş Türkçe’ye çevirisi), *Romalılar’a Mektup*, 16: 21, İstanbul, 1988.
- J. Jonsson, David., *The Clash of Ideologies*, USA, 2005.

- John Malalas, (çev: Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys and Roger Scott), *The Chronicle of John Malalas*, Melbourne, 1986.
- Kaçar, T., “Montanizm: Erken Kilisede Çatışan Gelenekler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XVII, Sayı: 1, İzmir, 2002.
- Karaca, Z., *İstanbul’da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri*, İstanbul, 2008.
- Karakaya, E., “Sardes Hipojeleri (Mezar Odaları)”, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 1987.
- Karakaya, E., *Yurdumuzdaki Geç Hellenistik ve Erken Hristiyanlık Dönemi Hipojeleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1987.
- Kaya, M. A., “Anadolu’da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S. 38, Ankara, 2005.
- Kitto, J. D.D., A. F.S.A., *Cyclopaedia of Biblical Literature*, Vol. 2, Edinburg, 1856.
- Koch, G., (çev. Ayşe Aydın) *Erken Hristiyan Sanatı*, İstanbul, 2007.
- Lampakis, G., *Επτα Αστερες της 'Αποκαλυψεως*, Atina, 1906.
- Malay, H., “Batı Anadolu’dan Yeni Yazıtlar”, *IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1986.
- Malay, H., “Manisa ve Denizli İllerinde Epigrafik Çalışmalar”, *II. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, İzmir, 1984.
- Malay, H., “Philadelphia’da Meter Phileis- Men Tiamou Kombinasyonu ve Tekousa Problemi”, *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1985.
- Meinardus, Otto F. A., “The Christian Remains of the Seven Churches of the Apocalypse”, *The Biblical Archaeologist*, Vol. 37, No. 3. 1974.
- Melde Ermiş, Ü., “Son Yıllarda Ortaya Çıkarılan Mezar Odaları Işığında İznik Nekropolleri”, *TÜBA-AR*, Sayı: 14, 2011.
- Mellink, J., “Archeology in Asia Minor”, *American Journal of Archeology*, Vol. 81, No. 3, 1977.
- Mercangöz, Z., *Batı Anadolu’da Geç Dönem Bizans Mimarisi: Laskarisler Dönemi Mimarisi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, İzmir, Eylül, 1985.
- Meriç, R., “1986 Yılı Alaşehir Kazısı Raporu”, *IX. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.2. Ankara, 1987.
- Meriç, R., “1986 Yılı İzmir ve Manisa İlleri Yüzey Araştırması”, *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C.1. Ankara, 1987.

- Meriç, R., “1988 Yılı Alaşehir Kazısı”, *XI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 1, Ankara 1990.
- Meriç, R., “1990 Yılı Alaşehir Kazısı”, *XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 1, Ankara 1991.
- Mikhael Doukas, (çev. Bilge Umar) *Tarih: Anadolu ve Rumeli*, İstanbul, 2008
- Milner, T., *History of the Seven Churches*, London, 1832.
- Modjtchedi, R., *Alaşehir’de Mimari Mirasın Durumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1988.
- Newbold, C., “The Seven Churches of Asia”, *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, Vol. 13, 1852.
- Niketas Khoniates, (çev. Prof. Dr. Işın Demirkant) *Niketas Khoniates’in Historiası (1180-1195)*, İstanbul, 2006.
- Nikodemos, (çev. Stephen Reinert), Nea Gephyra: Testament of Nikodemos for the Monastery of Nea Gephyra near Lakedaimon, *Byzantine Monastic Foundation Documents*, Vol. 1, USA, 2000.
- Özkaya Daloğlu, E., *Anadolu’da Eken Bizans Dönemi Figürlü Zemin Mozaikleri*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2011.
- Öztürk, H. S., *Likya- Pamfilya Bölgesi’nde Kırsal Alan Güvenliği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.
- Peters, F.E., (çev: Nurşan Üstüntaş) *İbrahim’in Çocukları*, İstanbul, 2010.
- Pralong, A., “Les Remparts de Philadelphie” *Tiré à part de Philadelphie et autres études*, Paris, 1984.
- Prokopios, (çev. Orhan Duru), *Bizans’ın Gizli Tarihi*, İstanbul, 2008.
- R, Stephen., Mount Tmolos: Typikon of Nikephoros Erotikos for the Monastery of the Mother of God and the Old Age Home called Ta Derma on Mount Tmolos, *Byzantine Monastic Foundation Documents*, Vol. 1, USA, 2000
- Ramsay, W. M., D.C.L., Litt.D., LL.D., *The Letters to the Seven Churches of Asia*, London, 1904.
- Rosser, H., *Historical Dictionary of Byzantium*, Uk, 2012.
- Sacit Pekak, M., “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Gayrimüslim Vatandaşların İmar Faaliyetleri ve Mustafapaşa (Sinassos)”, *Bilig*, Sayı: 51, 2009.
- Srawley, J. H., *The Epistles of Saint Ignatius* (Vol. 1), London, 1910.
- Srawley, J. H., *The Epistles of Saint Ignatius* (Vol. 2), London, 1910.
- Strabon, (çev. Prof. Dr. Adnan Pekman) *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: Kitap XIII. 4)*, İstanbul 2009.

- Strzygowski, J., *Kleinasien: Ein Neuland Der Kunstgeschichte*, Leipzig, 1903.
- Şişman, A., “Misyonerlik Faaliyetleri ve Uşak’ta Montanizm’e Dair Çalışmalar”, *Afyon Kocatepe Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt III, Sayı:2, Afyon, 2001.
- Talbot, Alice- Mary., “Philanthropos: Typikon of Irene Choumnaina Palaiologina for the Convent of Christ Philanthropos in Constantinople”, *Byzantine Monastic Foundation Documents*, V.1, USA, 2000.
- Talbot, Alice- Mary., “Theoleptos”, *Dictionary of Byzantium*, C.3, New York.
- Texier, C.,(çev. Ali Suat) *Küçük Asya*, C.2, Ankara, 2002.
- Theoleptos of Philadelphia, (çev. ve editör: Robert E. Sinkewicz) *The Monastic Discourses*, Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1992.
- Thonemann, P., *The Maeander Valley: A Historical Geography from Antiquity to Byzantium*, New York, 2011.
- Tok, E., “A New Mosaic Unearthed by an Illicit Excavation in Alaşehir (Philadelphia)”, *Journal of Mosaic Research*, Vol. 4, 2011.
- Tok, E., *Manisa Yakınlarında Bir Ortaçağ Kalesi: Yoğurtçu Kale*, Manisa, 2012.
- Tomlinson, R. A., “Emplekton Masonry and Greek Structura”, *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 81, 1961.
- Trebilco, P., “Jewish Communities in Asia Minor”, *Society for New Testament Studies*, Monograph Series 69, Great Britain, 1991.
- Trevett, C., “ Apocalypse, Ignatius, Montanism: Seeking the Seeds, *Vigiliae Christianae*, Vol. 43., No. 4, 1989.
- Uzunçarşılı, H., *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1937.
- Vitruvius (çev. S. Güven), *Mimarlık Üzerine On Kitap*, 1998.
- William, W., *Genuine Epistles of the Apostolical Fathers*, Philadelphia, 1846.
- Yerasimos, S., “Aziz Polyeuktos’tan Ayasofya’ya Kubbeli Bazilikanın Doğuşu”, *Sanat Dünyamız*, Sayı: 69- 70 (Bizans Özel Sayısı), İstanbul, 1998.
- Yinanç, M. H., “Alaşehir”, *İslam Ansiklopedisi (İslam Alemi, Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı)*, C. 1, Eskişehir, 2001.
- Zanten, D. V., v.d., “The City Walls”, *A Survey of Sardis and the Major Monuments outside the City walls*, London, 1975.
- Zosimus, *Zosimus: New History (A Translation with Commentary by Ronald T. Ridley)*, Canberra (Australia) 1990.

[http://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_\(1913\)/Philadelphia](http://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_(1913)/Philadelphia) (25.11.2012)

LEVHALAR DİZİNİ

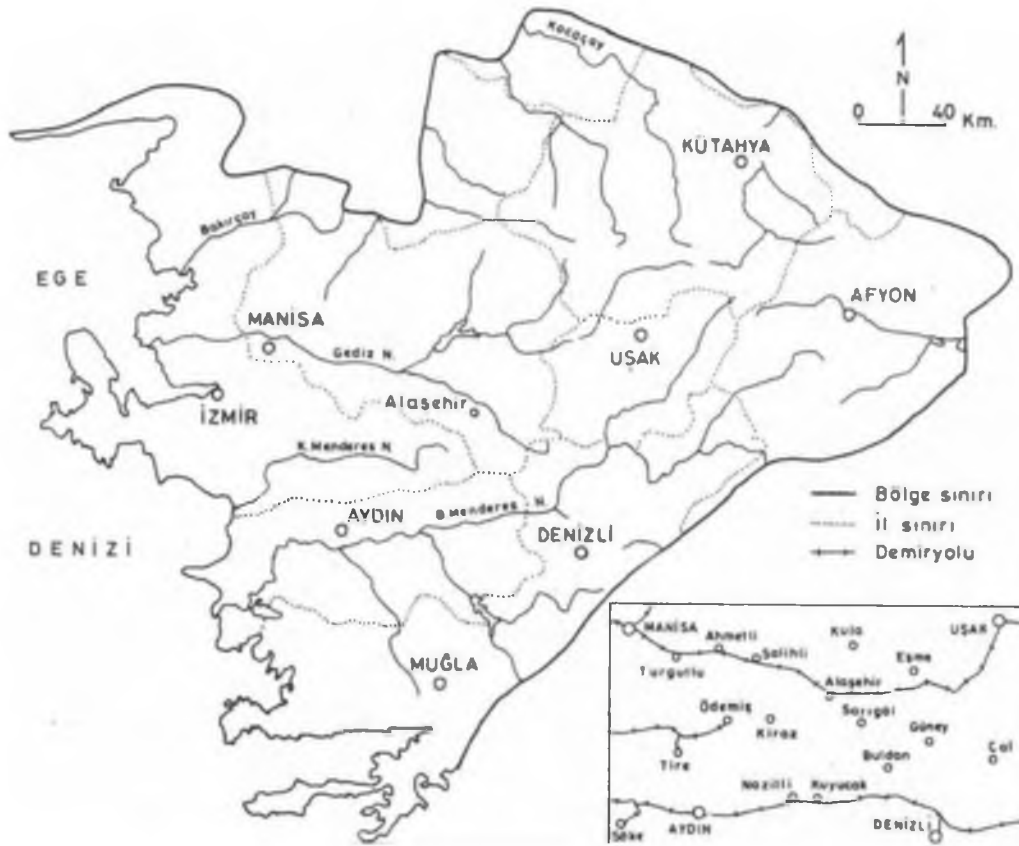
- Levha 1.* Alaşehir ve çevresi haritası. (Ceylan, M. A., 2004, s. 2.)
- Levha 2.* 19. yy.'ın başlarında Alaşehir. (Allom, T., 1838, V.1, s. 70.)
- Levha 3.* Kent ve çevresi planı ile surlar. (Curtius, E., 1872, Tafel VIII.)
- Levha 4.* Tespit edilebilen sur kalıntıları ve sur içi yapıların konumu. (Curtius planına göre düzenlenmiştir.)
- Levha 5.* Doğu surları, 1- 4 numaralı sur parçaları, güneyden görünüş.
- Levha 6.* Doğu surları, 1 numaralı sur parçası, batıdan görünüş.
- Levha 7.* Doğu surları, 1 numaralı sur parçası, doğudan görünüş.
- Levha 8.* Doğu surları, 2 numaralı sur parçası (Doğu Kapısı), batıdan görünüş.
- Levha 9.* Doğu surları, 2 numaralı sur parçası (Doğu Kapısı), doğudan görünüş. (Alaşehir Belediyesi Arşivinden) (Muhtemelen 2003).
- Levha 10.* Doğu surları, Doğu Kapısı, kule kalıntıları.
- Levha 11.* Doğu Kapısı'nın doğu cephesinin kuzeyinde bulunan kule kalıntısı.
- Levha 12.* Doğu Kapısı'nın doğu cephesinin güneyinde bulunan kule kalıntısı, kuzeydoğudan görünüş.
- Levha 13.* Doğu surları, 3 numaralı sur parçası, batıdan görünüş.
- Levha 14.* Doğu surları, 3 numaralı sur parçası, doğudan görünüş.
- Levha 15.* Doğu surları, 3 numaralı sur parçasının güneydoğu köşesinde bulunan kule kalıntısı, kuzey cephe.
- Levha 16.* Doğu surları, 4 numaralı sur parçası, batıdan görünüş.
- Levha 17.* Doğu surları, 4 numaralı sur parçası, doğudan görünüş.
- Levha 18.* Doğu surları, 5 ve 6 numaralı sur parçaları, doğudan görünüş.
- Levha 19.* Doğu surları, 5 numaralı sur parçası, güneyden görünüş.
- Levha 20.* Doğu surları, 6 numaralı sur parçası, doğudan görünüş.
- Levha 21.* Doğu surları, 7 numaralı sur parçası, doğudan görünüş.
- Levha 22.* Doğu surları, 8 numaralı sur parçası, doğudan görünüş.
- Levha 23.* Doğu surları, 9 numaralı sur parçası, doğudan görünüş.
- Levha 24.* Kuzey Surları, Kule- 11 numaralı sur parçaları, kuzeybatıdan görünüş.
- Levha 25.* Kuzey surları, Kule- 11 numaralı sur parçaları, güneydoğudan görünüş.
- Levha 26.* Kuzey surları, kuzeydoğu köşedeki kule kalıntısı, kuzeyden görünüş.
- Levha 27.* Kuzey surları, kuzeydoğu köşedeki kule, kuzeyden görünüş, ayrıntı
- Levha 28.* Kuzey surları, 10 numaralı sur parçası (10A), kuzey cephe.

- Levha 29.* Kuzey surları, 10A numaralı sur parçası (10A), kuzey cephe, alt örgü sıraları, ayrıntı.
- Levha 30.* Kuzey surları, 10A- 10B numaralı sur parçaları, 1 ve 2 numaralı tali kapılar, kuzey cephe.
- Levha 31.* Kuzey surları, 10A, 1 numaralı tali kapı, kuzey cephe.
- Levha 32.* Kuzey surları, 10B, 2 numaralı tali kapı, kuzey cephe.
- Levha 33.* Kuzey surları, 10B, kuzey cephe.
- Levha 34.* Kuzey surları, 10B, Güney cephe.
- Levha 35.* Kuzey surları, 11 numaralı sur parçası, kuzey cephe.
- Levha 36.* Kuzey surları, 11 numaralı sur parçası, güney cephe.
- Levha 37.* Kuzey surları, 12 numaralı sur parçası, kuzey cephe.
- Levha 38.* Kuzey surları, 12 numaralı sur parçası, güney cephe.
- Levha 39.* Kuzey surları, 13 numaralı sur parçası, kuzeydoğudan görünüş.
- Levha 40.* Kuzey surları, 14 numaralı sur parçası, güneyden görünüş.
- Levha 41.* Kuzey surları, 15 numaralı sur parçası, güneyden görünüş.
- Levha 42.* Kuzey surları, 15 numaralı sur parçası, devşirme bloklar, güneyden görünüş.
- Levha 43.* Kuzey surları, 16 numaralı sur parçası, güneyden görünüş.
- Levha 44.* Kuzey surları, 17 numaralı sur parçası, güneyden görünüş.
- Levha 45.* Kuzey surları, 18 numaralı sur parçası, kuzeyden görünüş.
- Levha 46.* Kuzey surları, 19 numaralı sur parçası, güneybatıdan görünüş.
- Levha 47.* Batı surları, 20 numaralı sur parçası, batıdan görünüş.
- Levha 48.* Batı surları, 21 numaralı sur parçası, batıdan görünüş.
- Levha 49.* Batı surları, 22 ve 23 numaralı sur parçaları, doğudan görünüş.
- Levha 50.* Batı surları, 22 numaralı sur parçası, batıdan görünüş.
- Levha 51.* Batı surları, 23 numaralı sur parçası, batıdan görünüş.
- Levha 52.* Batı surları, kale kapısı?, kuzeyden görünüş.
- Levha 53.* Batı surları, kale kapısı?, tonozlu giriş?, batıdan görünüş.
- Levha 54.* Batı surları, 24 numaralı sur parçası, batıdan görünüş
- Levha 55.* Batı surları, 25 numaralı sur parçası, doğudan görünüş.
- Levha 56.* Batı surları, 26 numaralı sur parçası, kuzeydoğudan görünüş
- Levha 57.* Batı surları, 22- 25 numaralı sur parçaları, Toptepe'den (güneyden) görünüş
- Levha 58.* Batı surları, Kiremiçli Kapı (Kirmastı Kapısı). (Akıncı, R., 1949, s. 10.)
- Levha 59.* Güney surları, 27 numaralı sur parçası, kuzeybatıdan görünüş
- Levha 60.* Güney surları, 28 numaralı sur parçası ve Toptepe, doğudan görünüş
- Levha 61.* Güney surları, 28 numaralı sur parçası, güneydoğudan görünüş.

- Levha 62.* Güney surları, Elhızır (Elhizar) kapısı, kuzeybatıdan görünüş.
- Levha 63.* Toptepe'deki Batı Kulesi kalıntısı, batıdan görünüş
- Levha 64.* Toptepe'deki Batı Kulesi Kalıntısı, batıdan görünüş, duvar örgüsü
- Levha 65.* Peygamber Nahum Kilisesi, doğu cephesi. (Lampakis, G., 1906, s. 378.)
- Levha 66.* Tmolos'da (Bozdağlar) Theotokos Manastırı ve Ta Derma Huzurevi'nin bulunduğu yer. (Drew T. - Bear ve Koder, J., 1988, fotoğraf: 16a)
- Levha 67.* Tmolos'da (Bozdağlar) Theotokos Manastırı ve Ta Derma Huzurevi'nin bulunduğu yer. (Drew, T. - Bear ve Koder, J., 1988, fotoğraf: 16b)
- Levha 68.* Theotokos Manastırı ve Ta Derma Huzurevi'nin bulunduğu yer. (Ocak 2012)
- Levha 69.* Alanda bulunan 1 numaralı yazıt. (Drew, T. - Bear ve Koder, J., 1988, fotoğraf: 14)
- Levha 70.* Alanda bulunan 2 numaralı yazıt. (Drew, T. - Bear ve Koder, J., 1988, fotoğraf: 15)
- Levha 71.* Alanda bulunan bazı mimari plastikler. (Drew, T. - Bear ve Koder, J., 1988, fotoğraf: 1- 13.)
- Levha 72.* Boreine Manastırı'nın bulunduğu düşünülen mevkii. Fotoğrafın sağ üstünde, şehir merkezinin güneyindeki Toptepe yer almaktadır. (Ocak 2012)
- Levha 73.* Aziz İoannes Kilisesi, güneybatıdan görünüş.
- Levha 74.* Aziz İoannes Kilisesi'nin Şematik Rekonstrüksiyon Planı. (Buchwald, H., 1981, levha: 2) H. Buchwald'ın 1979'da Kilise üzerine yaptığı çalışmalar sırasında henüz toprak altında bulunan güneybatı payesi 1989 kazıları ile ortaya çıkarılmıştır. Bu paye, plana siyahla boyalı olarak eklenmiştir.
- Levha 75.* Aziz İoannes Kilisesi, şematik kesit rekonstrüksiyonu, kuzey. (Buchwald, H., 1981, levha: 1)
- Levha 76.* Kuzeydoğu payesi, batı yüzü.
- Levha 77.* Kuzeydoğu payesi, güney yüzü.
- Levha 78.* Kuzeydoğu payesi, kuzey yüzü
- Levha 79.* Kuzeydoğu payesi, doğu yüzü.
- Levha 80.* Kuzeydoğu payesi, doğu yüzü (Payenin hemen birtişğinde tek katlı bir yapı olduğundan, paye ile kemer ayrı ayrı fotoğraflanabilmiştir.)
- Levha 81.* Kuzeybatı payesi, batı yüzü.
- Levha 82.* Kuzeybatı payesi, güney yüzü
- Levha 83.* Kuzeybatı payesi, doğu yüzü.
- Levha 84.* Kuzeybatı payesi, kuzey yüzü.
- Levha 85.* Güneydoğu payesi, batı yüzü.
- Levha 86.* Güneydoğu payesi, güney yüzü.
- Levha 87.* Güneydoğu payesi, doğu yüzü.

- Levha 88.* Güneydoğu payesi, kuzey yüzü.
- Levha 89.* Güneybatı payesi, güneydoğudan görünüş
- Levha 90.* Kuzeydoğu payesi, güney yüzü, madalyon dizisi.
- Levha 91.* Kuzeydoğu payesi, güney yüzü, sağdan dördüncü madalyonun altında bulunan yazıt.
- Levha 92.* Kuzeydoğu payesi, batı yüzü, fresko detayı. (Buchwald H., 1981, levha: 12)
- Levha 93.* Kuzeydoğu payesi, batı yüzü, fresko detayı.
- Levha 94.* Kuzeydoğu payesi, batı yüzü, fresko detayı.
- Levha 95.* Kuzeydoğu payesi, batı yüzü, fresko detayı.
- Levha 96.* Kuzeybatı payesi, doğudan çıkan kemerdeki fresko kalıntısı.
- Levha 97.* Kuzeydoğu payesi, doğu yüzü, iki kademeli kör kemerler ve testere dişi friz kalıntıları.
- Levha 98.* Kuzeydoğu payesi, doğu yüzü, testere dişi friz kalıntıları, ayrıntı.
- Levha 99.* Philadelphia Hipojeleri. (Mellink, J., 1977, s. 319.)
- Levha 100.* Günümüzde Philadelphia Hipojeleri. (Ocak 2012)
- Levha 101.* Philadelphia Hipojeleri, plan.
- Levha 102.* Philadelphia Hipojeleri, batı cephesi. (Çizim: Enes Kavalçalan)
- Levha 103.* 1 numaralı hipoje.
- Levha 104.* 2 numaralı hipoje.
- Levha 105.* 2 numaralı hipoje, taç yapraklı kırmızı çiçekler
- Levha 106.* 2 numaralı hipoje, doğu duvarındaki sepetin izleri.
- Levha 107.* 3 numaralı hipoje.
- Levha 108.* Mozaikli yapı kalıntıları. (Tok, E., 2011, s. 52.)
- Levha 109.* Mahzen. (Tok, E., 2011, s. 52)
- Levha 110.* 1 numaralı oda, 1 ve 2 numaralı panolar. (Tok, E., 2011, s. 54)
- Levha 111.* 1 numaralı oda, 3 numaralı pano, Okeanos ve Tethys. (Tok, E., 2011, s. 56.)
- Levha 112.* 1 numaralı oda, 3 numaralı pano, yaz sezonu (Tok, E., 2011, s. 57.)
- Levha 113.* 1 numaralı oda, 3 numaralı pano, bahar sezonu. (Tok, E., 2011, s. 59)
- Levha 114.* 2 numaralı oda. (Tok, E., 2011, s. 63.)
- Levha 115.* 2 numaralı oda, Dionysos. (Tok, E., 2011, s. 64.)
- Levha 116.* 2 numaralı oda, Silenos?. (Tok, E., 2011, s. 65)

LEVHALAR

Levha 1. Alaşehir ve çevresi haritası. (Ceylan, M. A., 2004, s. 2.)

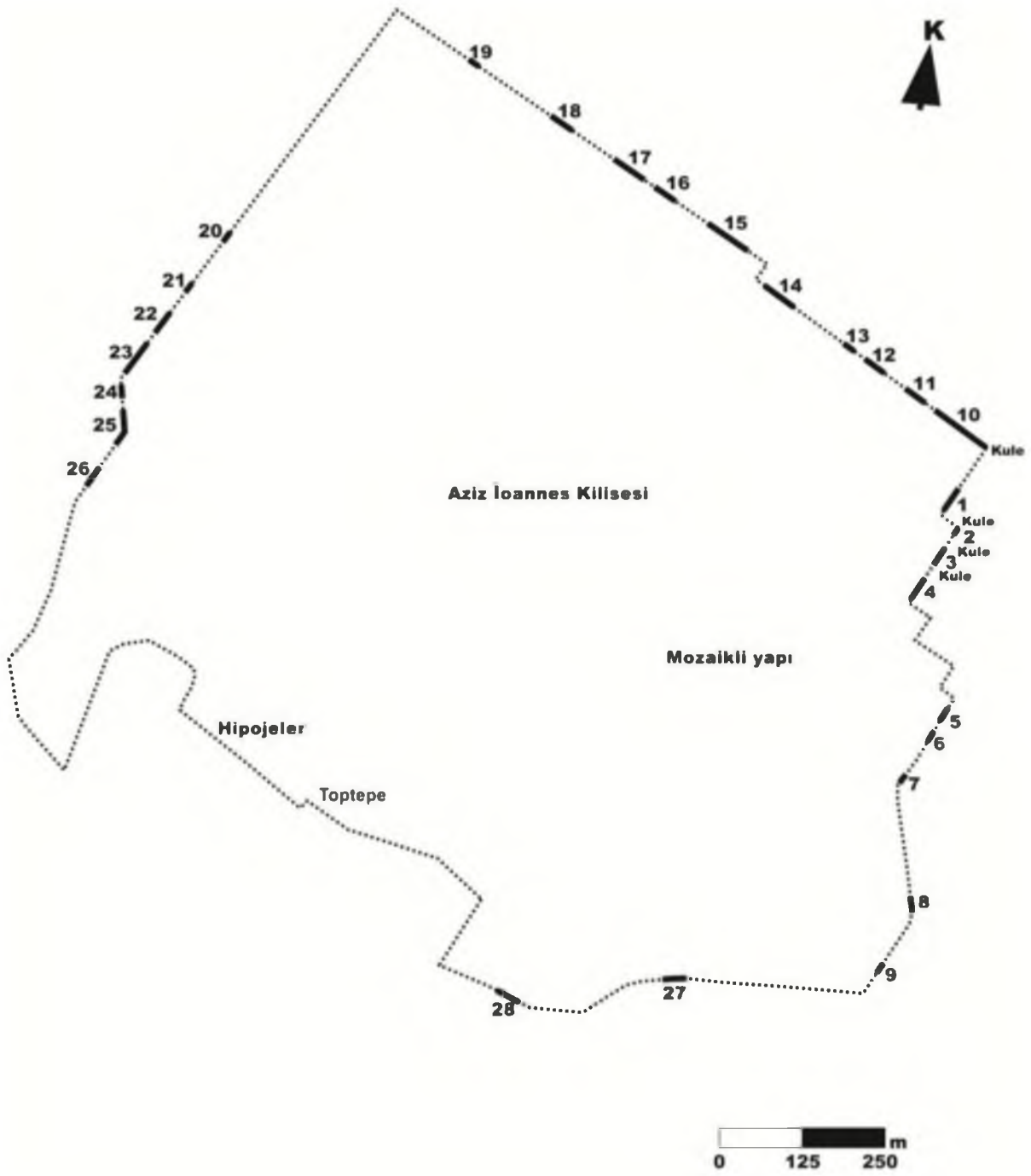
Levha 2. 19. yy.'ın başlarında Alaşehir. (Allom, T., 1838, V.1, s. 70.)

PHILADELPHIEA
in Lydien
mit seiner Umgebung.

Tafel VIII

Levha 3. Kent ve çevresi planı ile surlar. (Curtius. E., 1872. Tafel VIII.)

Levha 4. Tespit edilebilen sur kalıntıları ve sur içi yapıların konumu. (Curtius planına göre düzenlenmiştir.)

Levha 5. Doğu surları, 1- 4 numaralı sur parçaları, güneyden görünüş.

Levha 6. Doğu surları, 1 numaralı sur parçası, batıdan görünüş.

Levha 7. Doğu surları, 1 numaralı sur parçası, doğudan görünüş.

Levha 8. Doğu surları, 2 numaralı sur parçası (Doğu Kapısı), batıdan görünüş.

Levha 9. Doğu surları, 2 numaralı sur parçası (Doğu Kapısı), doğudan görünüş. (Alaşehir Belediyesi Arşivinden) (Muhtemelen 2003).

Levha 10. Doğu surları, Doğu Kapısı, kule kalıntıları.

Levha 11. Doğu Kapısı'nın doğu cephesinin kuzeyinde bulunan kule kalıntısı.

Levha 12. Doğu Kapısı'nın doğu cephesinin güneyinde bulunan kule kalıntısı, kuzeydoğudan görüntü.

Levha 13. Doğu surları, 3 numaralı sur parçası, batıdan görünüş.

Levha 14. Doğu surları, 3 numaralı sur parçası, doğudan görüntü.

Levha 15. Doğu surları, 3 numaralı sur parçasının güneydoğu köşesinde bulunan kule kalıntısı, kuzey cephe.

Levha 16. Doğu surları, 4 numaralı sur parçası, batıdan görünüş.

Levha 17. Doğu surları, 4 numaralı sur parçası, doğudan görünüş.

Levha 18. Doğu surları, 5 ve 6 numaralı sur parçaları, doğudan görünüş.

Levha 19. Doğu surları, 5 numaralı sur parçası, güneyden görünüş.

Levha 20. Doğu surları, 6 numaralı sur parçası, doğudan görünüş.

Levha 21. Doğu surları, 7 numaralı sur parçası, doğudan görünüş.

Levha 22. Doğu surları, 8 numaralı sur parçası, doğudan görünüş.

Levha 23. Doğu surları, 9 numaralı sur parçası, doğudan görünüş.

Levha 24. Kuzey Surları, Kule- 11 numaralı sur parçaları, kuzeybatıdan görünüş.

Levha 25. Kuzey surları, Kule- 11 numaralı sur parçaları, güneydoğudan görünüş.

Levha 26. Kuzey surları, kuzeydoğu köşedeki kule kalıntısı, kuzeyden görünüş.

Levha 27. Kuzey surları, kuzeydoğu köşedeki kule, kuzeyden görünüş, ayrıntı.

Levha 28. Kuzey surları, 10 numaralı sur parçası (10A), kuzey cephe.

Levha 29. Kuzey surları, 10A numaralı sur parçası (10A), kuzey cephe. alt örgü sıraları, ayrıntı.

Levha 30. Kuzey surları, 10A- 10B numaralı sur parçaları, 1 ve 2 numaralı tali kapılar, kuzey cephe.

Levha 31. Kuzey surları, 10A, 1 numaralı tali kapı, kuzey cephe.

Levha 32. Kuzey surları, 10B, 2 numaralı tali kapı, kuzey cephe.

Levha 33. Kuzey surları, 10B, kuzey cephe.

Levha 34. Kuzey surları, 10B, Güney cephe.

Levha 35. Kuzey surları, 11 numaralı sur parçası, kuzey cephe.

Levha 36. Kuzey surları, 11 numaralı sur parçası, güney cephe.

Levha 37. Kuzey surları, 12 numaralı sur parçası, kuzey cephe.

Levha 38. Kuzey surları, 12 numaralı sur parçası, güney cephe.

Levha 39. Kuzey surları, 13 numaralı sur parçası, kuzeydoğudan görünüş.

Levha 40. Kuzey surları, 14 numaralı sur parçası, güneyden görünüş.

Levha 41. Kuzey surları, 15 numaralı sur parçası, güneyden görünüş.

Levha 42. Kuzey surları, 15 numaralı sur parçası, devşirme bloklar, güneyden görüntü.

Levha 43. Kuzey surları, 16 numaralı sur parçası, güneyden görüntü.

Levha 44. Kuzey surları, 17 numaralı sur parçası, güneyden görünüş.

Levha 45. Kuzey surları, 18 numaralı sur parçası, kuzeyden görünüş.

Levha 46. Kuzey surları, 19 numaralı sur parçası, güneybatıdan görünüş.

Levha 47. Batı surları, 20 numaralı sur parçası, batıdan görünüş.

Levha 48. Batı surları, 21 numaralı sur parçası, batıdan görünüş.

Levha 49. Batı surları, 22 ve 23 numaralı sur parçaları, doğudan görünüş.

Levha 50. Batı surları, 22 numaralı sur parçası, batıdan görünüş.

Levha 51. Batı surları, 23 numaralı sur parçası, batıdan görünüş.

Levha 52. Batı surları, kale kapısı?, kuzeyden görüntü.

Levha 53. Batı surları, kale kapısı?, tonozlu giriş?, batıdan görünüş.

Levha 54. Batı surları, 24 numaralı sur parçası, batıdan görünüş.

Levha 55. Batı surları, 25 numaralı sur parçası, doğudan görünüş.

Levha 56. Batı surları, 26 numaralı sur parçası, kuzeydoğudan görünüş.

Levha 57. Batı surları, 22- 25 numaralı sur parçaları, Toptepe'den (güneyden) görünüş.

Levha 58. Batı surları, Kiremiçli Kapı (Kirmastı Kapısı). (Akıncı, R., 1949, s. 10.)

Levha 59. Güney surları, 27 numaralı sur parçası, kuzeybatıdan görünüş.

Levha 60. Güney surları, 28 numaralı sur parçası ve Toptepe, doğudan görünüş.

Levha 61. Güney surları, 28 numaralı sur parçası, güneydoğudan görünüş.

Levha 62. Güney surları, Elhızır (Elhizar) kapısı, kuzeybatıdan görünüş.

Levha 63. Toptepe'deki Batı Kulesi kalıntısı, batıdan görünüş.

Levha 64. Toptepe'deki Batı Kulesi Kalıntısı, batıdan görünüş, duvar örgüsü.

Levha 65. Peygamber Nahum Kilisesi, doğu cephesi. (Lampakis, G., 1906, s. 378.)

Levha 66. Tmolos'da (Bozdağlar) Theotokos Manastırı ve Ta Derma Huzurevi'nin bulunduğu yer. (Drew T. - Bear ve Koder, J., 1988, fotoğraf: 16a)

Levha 67. Tmolos'da (Bozdağlar) Theotokos Manastırı ve Ta Derma Huzurevi'nin bulunduğu yer. (Drew, T. - Bear ve Koder, J., 1988, fotoğraf: 16b)

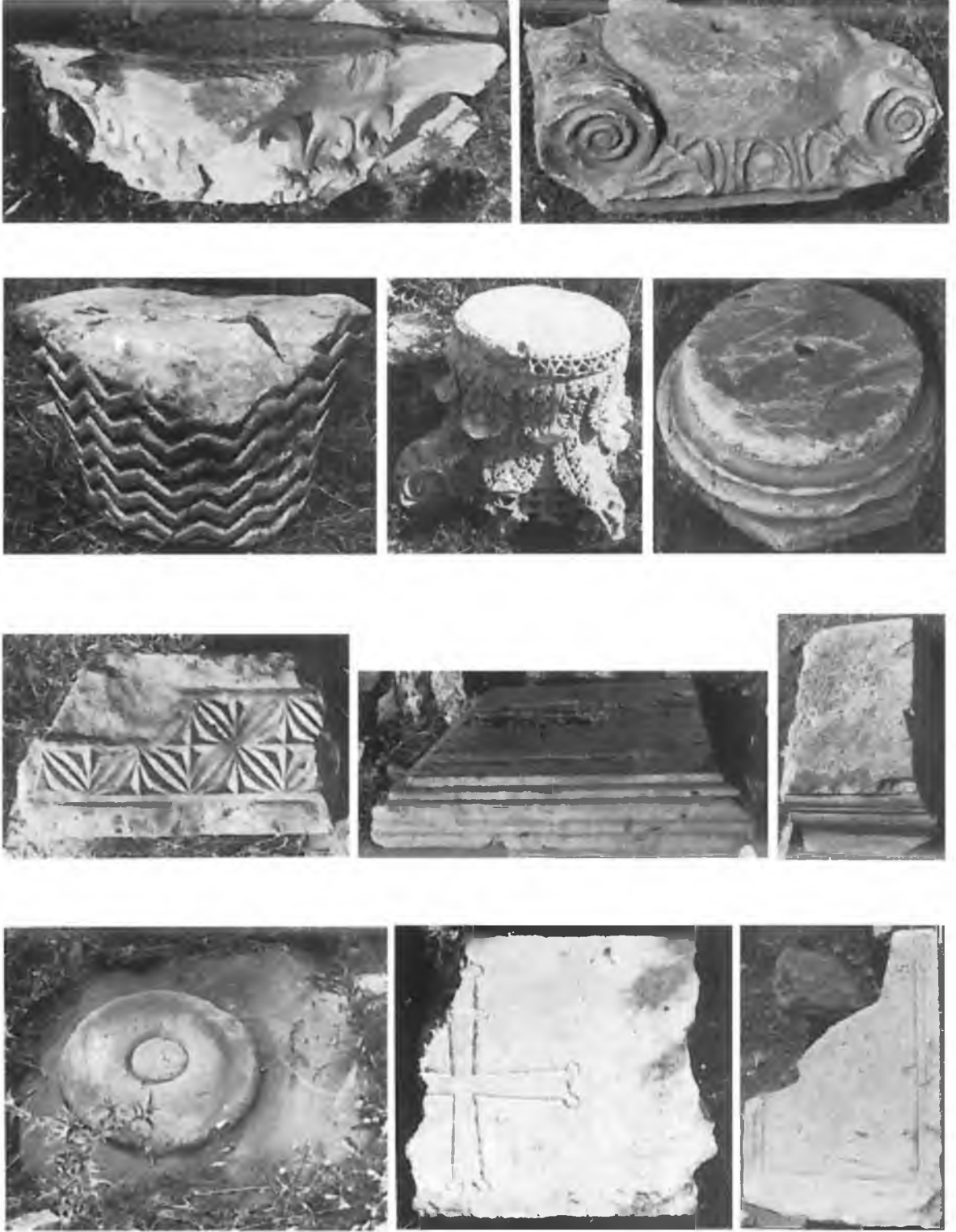
Levha 68. Theotokos Manastırı ve Ta Derma Huzurevi'nin bulunduğu yer. (Ocak 2012)

Levha 69. Alanda bulunan 1 numaralı yazıt. (Drew, T. - Bear ve Koder, J., 1988. fotoğraf: 14)

Levha 70. Alanda bulunan 2 numaralı yazıt. (Drew, T. - Bear ve Koder, J., 1988. fotoğraf: 15)

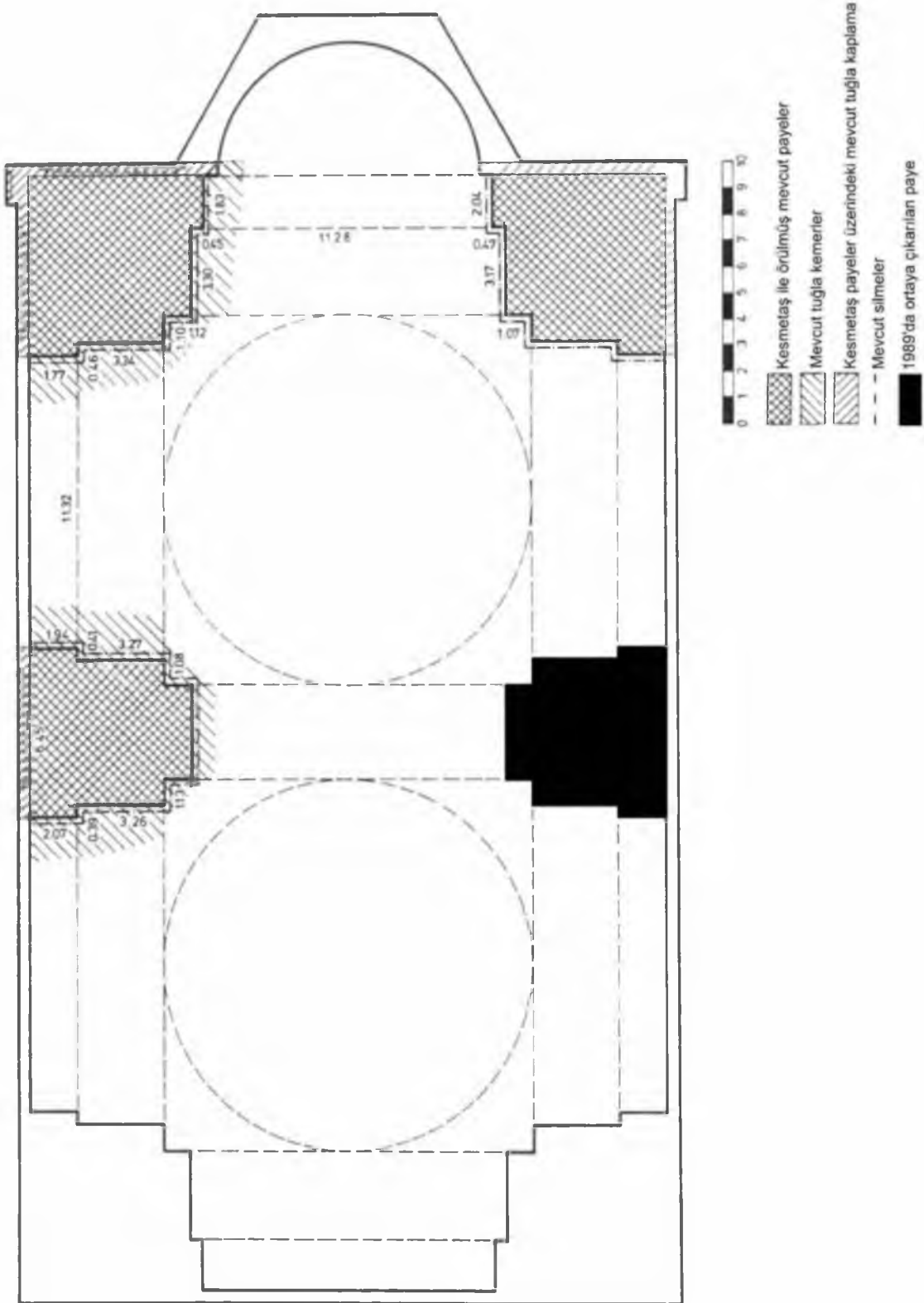
Levha 71. Alanda bulunan bazı mimari plastikler. (Drew, T. - Bear ve Kodcr. J., 1988. fotoğraf: 1- 13.)

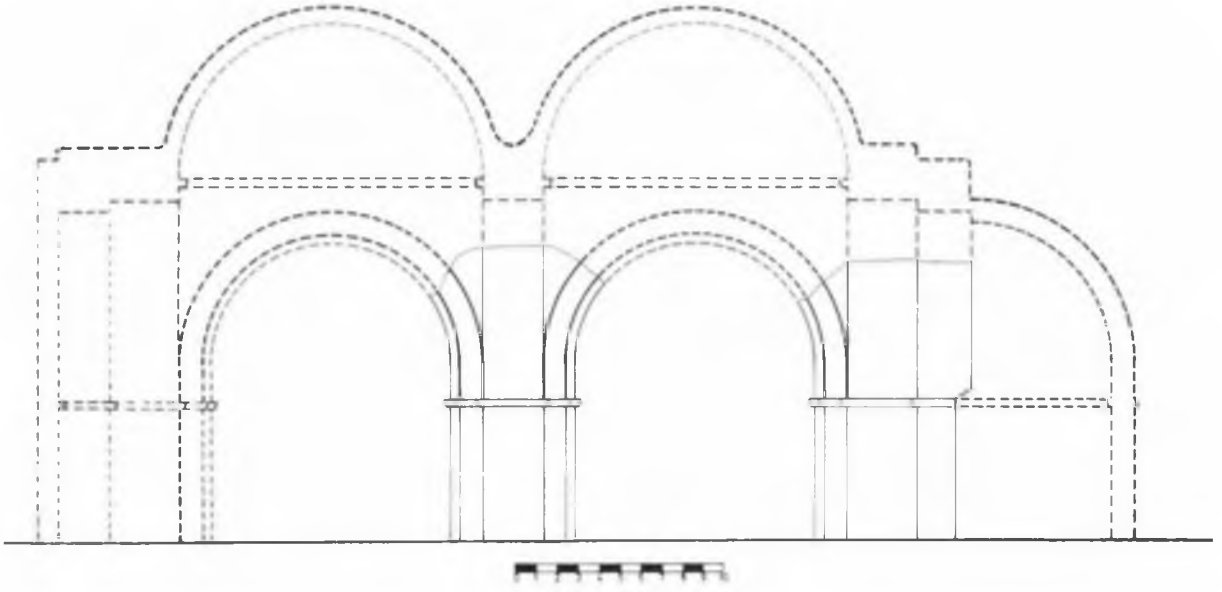
Levha 72. Boreine Manastırı'nın bulunduğu düşünölen mevkii. Fotoğrafın sağ üstünde, şehir merkezinin güneyindeki Toptepe yer almaktadır. (Ocak 2012)

Levha 73. Aziz İoannes Kilisesi, güneybatıdan görünüş.

Levha 74. Aziz İoannes Kilisesi'nin Şematik Rekonstrüksiyon Planı (H. Buchwald'dan düzeltilerek). (Buchwald, H., 1981, levha: 2) H. Buchwald'ın 1979'da Kilise üzerine yaptığı çalışmalar sırasında henüz toprak altında bulunan güneybatı payesi 1989 kazıları ile ortaya çıkarılmıştır. Bu paye, plana siyahla boyalı olarak eklenmiştir.

Levha 75. Aziz İoannes Kilisesi, şematik kesit rekonstrüksiyonu, kuzey. (Buchwald, H., 1981, levha: 1)

Levha 76. Kuzeydoğu payesi, batı yüzü.

Levha 77. Kuzeydoğu payesi, güney yüzü.

Levha 78. Kuzeydoğu payesi, kuzey yüzü.

Levha 79. Kuzeydoğu payesi, doğu yüzü.

*Levha 80. Kuzeydoğu payesi, doğu yüzü.
(Payenin hemen birtişiginde tek katlı bir yapı olduğundan, paye ile kemer ayrı ayrı fotoğraflanabilmiştir.)*

Levha 81. Kuzeybatı payesi, batı yüzü.

Levha 82. Kuzeybatı payesi, güney yüzü.

Levha 83. Kuzeybatı payesi, doğu yüzü.

Levha 84. Kuzeybatı payesi, kuzey yüzü.

Levha 85. Güneydoğu payesi, batı yüzü.

Levha 86. Güneydoğu payesi, güney yüzü.

Levha 87. Güneydoğu payesi, doğu yüzü.

Levha 88. Güneydoğu payesi, kuzey yüzü.

Levha 89. Güneybatı payesi, güneydoğudan görünüş.

Levha 90. Kuzeydoğu payesi, güney yüzü, madalyon dizisi.

Levha 91. Kuzeydoğu payesi, güney yüzü, sağdan dördüncü madalyonun altında bulunan yazıt.

Levha 92. Kuzeydoğu payesi, batı yüzü, fresko detayı. (Buchwald H., 1981, levha: 12)

Levha 93. Kuzeydoğu payesi, batı yüzü, fresko detayı.

Levha 94. Kuzeydoğu payesi, batı yüzü, fresko detayı.

Levha 95. Kuzeydoğu payesi, batı yüzü, fresko detayı.

Levha 96. Kuzeybatı payesi, doğudan çıkan kemerdeki fresko kalıntısı.

Levha 97. Kuzeydoğu payesi, doğu yüzü, iki kademeli kör kemerler ve testere dişi friz kalıntıları.

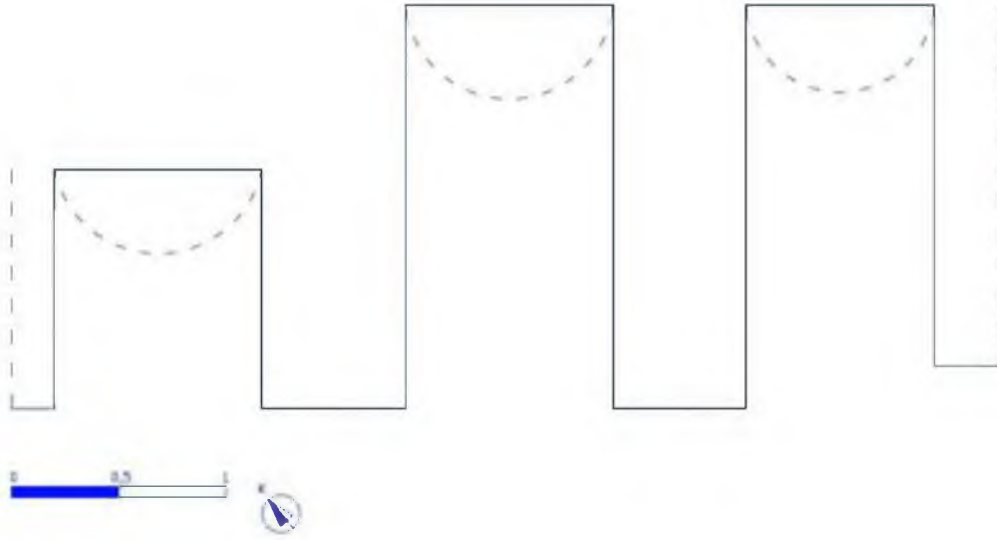
Levha 98. Kuzeydoğu payesi, doğu y¼z¼, testere dişi friz kalıntıları, ayrıntı.

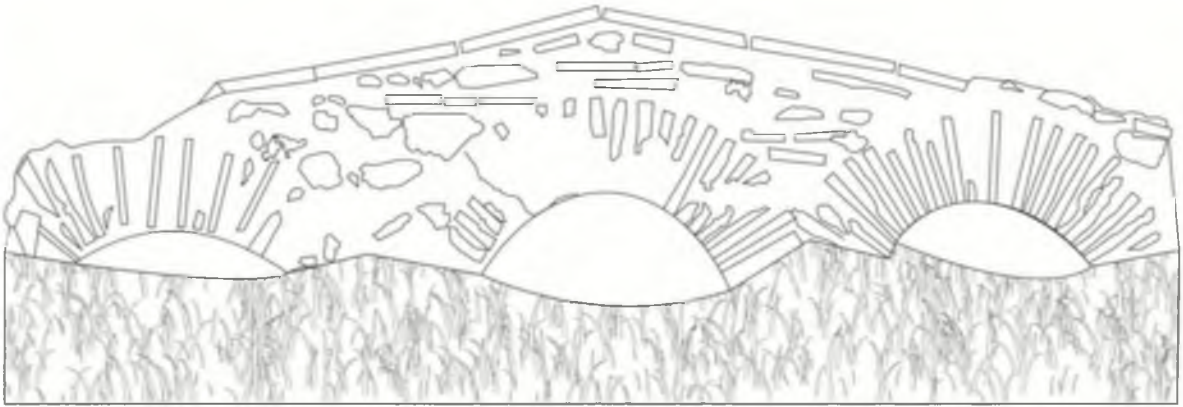
Levha 99. Philadelphia Hipojeleri. (Mellink, J., 1977, s. 319.)

Levha 100. Günümüzde Philadelphia Hipojeleri. (Ocak 2012)

Levha 101. Philadelphia Hipojeleri. plan.

Levha 102. Philadelphia Hipojeleri. batı cephesi. (Çizim: Enes Kavalçalan)

Levha 103. 1 numaralı hipoje.

Levha 104. 2 numaralı hipoje.

Levha 105. 2 numaralı hipoje, taç yapraklı kırmızı çiçekler.

Levha 106. 2 numaralı hipoje, doğu duvarındaki sepetin izleri.

Levha 107. 3 numaralı hipoje.

Levha 108. Mozaikli yapı kalıntıları. (Tok, E., 2011, s. 52.)

Levha 109. Mahzen. (Tok, E., 2011, s. 52)

Levha 110. 1 numaralı oda, 1 ve 2 numaralı panolar. (Tok, E., 2011, s. 54)

Levha 111. 1 numaralı oda, 3 numaralı pano, Okeanos ve Tethys. (Tok, E., 2011, s. 56.)

Levha 112. 1 numaralı oda, 3 numaralı pano, yaz sezonu (Tok, E., 2011, s. 57.)

Levha 113. 1 numaralı oda, 3 numaralı pano, bahar sezonu. (Tok, E., 2011, s. 59)

Levha 114. 2 numaralı oda. (Tok, E., 2011, s. 63.)

Levha 115. 2 numaralı oda, Dionysos. (Tok, E., 2011, s. 64.)

Levha 116. 2 numaralı oda, Silenos?. (Tok, E., 2011, s. 65)

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : Orçun ERDOĞAN
Doğum Tarihi ve Yeri : 21/12/1988- Berlin/ALMANYA
Medeni Durumu : Bekar

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : İzmir İnönü Lisesi
Lisans Diploması : Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü
Yüksek Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı
Tez Konusu : Ortaçağ'da Philadelphia/ Alaşehir
Yabancı Dil / Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetler

(Kitap tanıtımı) S. Ladstätter & Falko Daim (Ed.), *Bizans Döneminde Ephesos*, II/2, 2012, s. 327- 328.
 Kuşadası Kadıkalesi Kazısı (Temmuz 2012), Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü.
 Alanya Kalesi Kazısı (Ekim- Aralık 2011).
 Efes Kazıları, Selçuk (26 Temmuz- 27 Ağustos 2011), Avusturya Arkeoloji Enstitüsü.
 Kuşadası Kadıkalesi Kazısı (Temmuz- Ağustos 2007), Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü.

İş Denevimi

Projeler : Efes Su Yolları Araştırma Projesi, Selçuk, Avusturya Bilimsel Araştırma Fonu (Haziran 2010- Temmuz 2010, Eylül 2010- Ekim 2010).
Çalıştığı Kurumlar : Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Araştırma Görevlisi (2011-)
E- Mail : orcunerdogan@akdeniz.edu.tr